

Nenad Tomović

JEZICI U KONTAKTU: ENGLESKI I SRPSKI

Edicija

Monografije – jezik

Izdavač

Univerzitet u Beogradu – Filološki fakultet
Studentski trg 3
11000 Beograd

Za izdavača

prof. dr Iva Draškić Vićanović

Ediciju uređuje

Izdavački savet Filološkog fakulteta

Recenzenti

Prof. dr Biljana Čubrović
Univerzitet u Beogradu – Filološki fakultet

Prof. dr Željka Babić
Filološki fakultet Univerziteta u Banjoj Luci

Prof. dr Jelena Marković
Filozofski fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu

Grafička priprema

Predrag Žižović

Dizajn korica

Srđan Đurđević

Tiraž

50

Štampa

MAB, Beograd

ISBN 978-86-6153-750-9

Zabranjena je svaka vrsta preštampavanja i fotokopiranja, uključujući ručno ili softversko, neovlašćeno kopiranje i umnožavanje sadržaja ili delova sadržaja. Sva prava zadržavaju izdavač i autor. Sadržaj i stavovi izneti u ovom delu jesu stavovi autora i ne odražavaju nužno stavove Izdavača, stoga Izdavač ne može snositi nikakvu odgovornost prema njima.

Nenad Tomović

Jezici u kontaktu: engleski i srpski

Beograd, 2024

SADRŽAJ

Predgovor — 7

DEO PRVI – FENOMEN JEZIKA U KONTAKTU — 9

1. Jezički kontakt – istorijat proučavanja — 9
2. Jezički kontakt i njegova priroda — 15
3. Razlozi za jezičko pozajmljivanje — 21
4. Otvorenost jezika prema pozajmljivanju — 26
5. Prevođenje i jezički kontakt — 28
6. Posledice jezičkog kontakta — 33

DEO DRUGI – ENGLESKI I SRPSKI U KONTAKTU — 57

7. Adaptacija — 57
 - 7.1 Fonološka adaptacija — 57
 - 7.2 Morfološka adaptacija — 64
 - 7.3 Ortografska adaptacija — 67
 - 7.4 Semantička adaptacija — 72
8. Englesko-srpski kontakti u prošlosti – jezik, književnost i kultura — 75
 - 8.1 Kontakti Srba i anglofonih naroda nekad i sad — 75
 - 8.2 Kratak istorijat kontakata srpskog i engleskog — 78
 - 8.3 Anglofona i srpska književnost u kontaktu pre 20. veka — 80
 - 8.4 Kratak istorijat izučavanja engleskog jezika u Srbiji — 83
 - 8.5 Kultura anglofonih zemalja na srpskom govornom području — 86
9. Sociolingvistički aspekti kontakta engleskog i srpskog — 90
 - 9.1 Anglicizmi u standardnom srpskom jeziku — 90
 - 9.2 Supstandardni varijeteti i anglicizmi. Anglosrpski i sergliš — 93
 - 9.3 Da li anglicizmi i anglosrpski ugrožavaju srpski? — 103

Bibliografija — 109

Indeks pojmova — 117

Predgovor

Knjiga koja se nalazi pred vama, *Jezici u kontaktu: engleski i srpski*, rezultat je istraživanja i posvećenosti proučavanju lingvističkih i kulturoloških aspekata kontakta između engleskog i srpskog jezika. Iako proučavanje kontakta ova dva jezika ima tradiciju u domaćoj lingvistici, smatrali smo da ju je potrebno osvežiti novim saznanjima i uvidima.

Da bismo to ostvarili, knjigu smo podelili na dve celine. U okviru prve celine, čitaocu smo kroz šest poglavlja predstavili fenomen jezika u kontaktu u najbitnijim crtama, počevši od istorijata njegovog proučavanja, prirode i posledica u opštem smislu, spominjući otvorenost jezika ka pozajmljivanju, kao i uticaj prevođenja na jezički kontakt. U ovim poglavljima je fokus bio na engleskom, kao jeziku koji je mnogo toga preuzeo iz drugih jezika, ali i mnogo dao kao jezik globalne komunikacije.

Druga celina sadrži poglavlja 7, 8 i 9, koja se bave odnosom engleskog i srpskog. Svi vidovi adaptacije – fonološka, morfološka, ortografska i semantička – opisani su na osnovu odnosa ova dva jezika, pri čemu je engleski tretiran kao jezik davalac, a srpski kao jezik primalac, što je za domaću čitalačku publiku i najrelevantnije. Sedmo poglavlje opisuje kontakte između anglofone i domaće sredine u prošlosti i u sadašnjosti na poljima jezika, književnosti i kulture. U osmom poglavlju su obrađeni sociolingvistički aspekti kontakta engleskog i srpskog, u koje spadaju anglicizmi u standardnom srpskom jeziku, anglosrpski i sergliš, kao i uticaj anglicizama na srpski.

Ova knjiga nije namenjena samo lingvistima, studentima i istraživačima, već i široj čitalačkoj publici koja je zainteresovana za jezički kontakt. Nadamo se da će ova knjiga biti koristan resurs za sve one koji žele da dublje razumeju dinamiku jezičkih interakcija u savremenom svetu i da će podstaći nova proučavanja.

U Beogradu, juna 2024. godine

Nenad Tomović

Fenomen jezika u kontaktu

1. Jezički kontakt – istorijat proučavanja

Još davno je primećeno da mnogi jezici koriste reči iz drugih jezika, ali je lingvistika relativno mlada nauka, koja u početku nije posedovala ni dovoljno akumuliranog znanja niti adekvatan pojmovni aparat, tako da proučavanje jezika u kontaktu nema dugu istoriju.

Najstariji pomeni jezičkog kontakta, odnosno pozajmljivanja, datiraju iz 17. veka i vezani su za mešavinu hrvatskog i romanskih jezika u Dalmaciji na osnovu arhiva iz 14. veka (Clyne 2004: 799). Prema sažetom pregledu istorijata proučavanja jezika u kontaktu koji daje Filipović (1986: 19), leksikografi su obratili pažnju na postojanje pozajmljenica i poreklo reči u 18. veku. U to doba je primećeno da mnogi jezici imaju pozajmljenice, da se one prilagođavaju sistemu jezika primaoca i da se uticaj drugih jezika ostvaruje uglavnom na planu leksike. Kako ovaj autor dalje navodi, tada su se pojavili termini *jezičko mešanje* (*Sprachmischung*, *language mixture*) i *mešani jezici* (*Mischsprachen*, *mixed languages*), ali je u 19. veku preovladalo mišljenje da ovi termini nisu adekvatni, dok se danas koriste u izmenjenom značenju. Naime, pod jezičkim mešanjem se uglavnom podrazumevalo ono što bismo danas nazvali jezičkim pozajmljivanjem, dok su mešani jezici bili oni koji naprosto sadrže elemente drugih jezika, obično leksičke, premda ni ovo nije bila opšteprihvaćena definicija. Pojam mešanog jezika je poznat i danas, ali se odnosi na hibridnu jezičku tvorevinu koja će biti detaljnije opisana u odgovarajućem poglavlju.

U devetnaestom veku se razvilo interesovanje za poređenje jezika, naročito indoevropskih, kao i za etimologiju, što je podstaklo naučnike tog doba da naćnu i temu jezičkog kontakta, premda nisu koristili ovaj termin. Poraslo je i interesovanje za sanskrit, prvenstveno zahvaljujući Francu Bopu (Franz Bopp). Fridrih Šlegel (Friedrich Schlegel) je primetio sličnosti u strukturi između

sanskrita i indoevropskih jezika, na osnovu čega je pretpostavio da iz njega potiču svi indoevropski jezici. Iako je zajedničko poreklo sanskrita, grčkog i latinskog još ranije primetio Vilijam Džons (William Jones), Šlegel je produbio ova saznanja. Osim toga, sanskrit je opisao i kao savršen i sistematičan, dodajući da su ostali jezici, koje je nazvao prelaznim, nastali usled njihovog mešanja sa drugim jezicima (Munen 1996: 188–189).

Rasmus Rask (Rasmus Rask) je primećivao da reči mogu prelaziti iz jednog jezika u drugi, što je smatrao krajnjim dometom mešanja jezika, ali je izrazio sumnju u njihovo mešanje na morfološkom nivou. Sličnog stava je bio i Maks Miler (Max Müller), koji je verovao u mešanje na nivou leksike, ali ne i gramatike (Munen 1996: 193; Filipović 1986: 19). Avgust Šlajher (August Schleicher) je bio još skeptičniji i smatrao da mešani jezici ne postoje (Filipović 1986: 19). Johanes Šmit (Johannes Schmidt) je primetio da jezici koji su geografski bliži imaju više zajedničkih crta od onih udaljenijih (Clyne 2004: 799).

Američki naučnik Vilijam Dvajt Vitni (William Dwight Whitney) se suprotstavio ovakvom mišljenju, spominjao je pozajmljivanje koristeći upravo taj termin (*borrowing*), a na primeru engleskog je pokazao da jezik često pozajmljuje reči, ali ne i strukturu (Wei 2013: 34; Filipović 1986: 19).

Hugo Šuhart (Hugo Schuchardt) se suprotstavljao mišljenjima Raska, Šlajhera i Milera po pitanju mešanih jezika jer je smatrao da ne postoji jezik koji nije mešan (Filipović 1986: 20). Osim ovakvog uvida u prirodu jezika, koji je bio ispred svog vremena, Šuhart se smatra i pioninom u izučavanju pidžina i kreola. Njegova dela nastala su u poslednjim decenijama devetnaestog veka i u prvim decenijama dvadesetog i postavila smernice za nova istraživanja.

Otprilike u isto vreme deluje i Ernst Vindiš (Ernst Windisch), koji je smatrao da se mešanje jezika zasniva na dvojezičnosti i da „nema kulturnog jezika bez stranih elemenata” (Filipović 1986: 21).

Lingvistika dvadesetog veka, iako mlada nauka, veoma se brzo razvila na mnogim poljima, uključujući i temu kojom se ovde bavimo. Na razmeđu stoleća su se u nemačkoj lingvistici pojavili i termini *Fremdwort* (‘tuđica’) i *Lehnwort* (‘pozajmljenica’) iz čega je evidentno da su autori smatrali da je pozajmljenica strana reč integrisana u sistem jezika, dok tuđica nije, a pojavilo se i interesovanje za kalkove (Clyne 2004: 801). U dvadesetom veku se razvija i strukturalizam kao glavni pravac u lingvistici Evrope i SAD. Uprkos razlikama između evropskog i američkog strukturalizma, lingvisti sa obe strane okeana razvijaju sve temeljnija stanovišta o mešanim jezicima i bilingvizmu. Ovim temama se bave i velika imena

tadašnje lingvistike kao što su Andre Martine (André Martinet), Edvard Sapir (Edward Sapir), Antoan Meje (Antoine Meillet) ili Lenard Blumfeld (Leonard Bloomfield).

Hajnc Klos (Heinz Kloss) počinje da sistematično izučava fenomen očuvanja jezika, a Nikolaj Trubeckoj (Николай Трубецкой) daje prvu definiciju jezičkog saveza (Winford 2003: 8). Maks Braun (Max Braun) je primetio preključivanje kodova u govoru bilingvala, što je podstaklo dalja izučavanja ove pojave (Clyne 2004: 801).

Iako je rad na izučavanju jezika u kontaktu doživeo zamah u periodu do Drugog svetskog rata, u pedesetim godinama prošlog veka je nastupila prekretnica zahvaljujući dvojici lingvista koji su podigli ovu naučnu oblast na viši nivo. To su bili Einar Haugen i Urijel (ili Juriel) Vajnrajh. Obojica su delovala u SAD, dok su u porodicama bili izloženi drugim jezicima kojima su se kasnije i bavili, a svoja iskustva sa višejezičnošću su pretočili u mnoga dela koja se i danas citiraju.

Haugen je bio sin norveških doseljenika, rođen u SAD, ali se kao dete vratio u rodno mesto svojih roditelja da bi se posle nekoliko godine ponovo naselio u SAD. Osim toga što se bavio norveškim jezikom, njegovom sudbinom u SAD i skandinavistikom u širem smislu, bavio se i jezicima u kontaktu, a koncentrisao se na bilingvizam. Vajnrajh je rođen u Viljnusu, koji je tada pripadao Poljskoj, a danas Litvaniji, u porodici lingviste Maksa Vajnrajha. U detinjstvu je naučio jidiš, kojim se kasnije i bavio. Drugi svetski rat je naterao njegovu porodicu da napusti Evropu i naseli se u SAD.

Filipović (1986: 25) ističe da je Haugen argumentovano obrazložio zbog čega su tada dominantni a sporni termini (*jezičko mešanje* i *mešani jezici*) neadekvatni i preciznije definisao jezičko pozajmljivanje. Jedna od glavnih zamerki na termin *mešanje* jeste u tome što ono „implicira stvaranje novog entiteta i nestanak oba sastavna elementa” (Haugen 1950: 211). Iako Haugen ima rezervi i prema terminu *pozajmljivanje*, koji smatra nepreciznim, ipak se zalaže za njegovu upotrebu jer je već ustaljen i definiše ga kao pokušaj govornika da u jednom jeziku reprodukuje obrazac, odnosno uzorak drugog jezika (Haugen 1950: 212). Haugen je zaslužan i za uvođenje termina *model* i *replika* i napravio jasnu razliku između *importacije* i *supstitucije*, a ovi termini se i danas koriste u izučavanju jezičkog kontakta. Osim navedenih pitanja, bavio se i zamenom jezika, održanjem jezika i jezičkim konfliktom (Clyne 2004: 799).

Naslov Vajnrajhove knjige, *Languages in Contact: Findings and Problems*, praktično i uvodi termin *jezici u kontaktu*, koji je opštiji i korisniji od termina

pozajmljivanje, na šta nas podseća Filipović (1986: 17), budući da je pozajmljivanje samo jedan od ishoda jezičkog kontakta. Na samom početku knjige Vajnrajh (Weinreich 1953: 1) tvrdi da su dva ili više jezika u kontaktu ukoliko ih iste osobe koriste naizmenično, zaključujući da se kontakt odvija u samim tim osobama, tj. govornicima. Gledano u celini, Vajnrajhovo delo je bitno i zato što se u njemu prvi put pojavila sistematizovana teorija jezika u kontaktu (Clyne 2004: 802).

Kao i mnogi drugi lingvisti tog doba, ali i oni stariji koji su se bavili ovom problematikom, i Haugen i Vajnrajh posvećuju pažnju bilingvizmu i bilingvalima, čemu se može dodati da su ovi pojmovi tada postali značajniji i u proučavanjima nastave stranih jezika, odnosno primenjene lingvistike. Vajnrajh se nešto više koncentriše i na interferenciju, koju opisuje kao odstupanje od normi oba jezika u govoru bilingvala usled toga što poznaju bar dva jezika i smatra je rezultatom jezičkih kontakata. Ipak, može se reći da je interferencija u Vajnrajhovom smislu takođe postala zanimljivija za primenjenu lingvistiku, a kasnije je postala i jedna od ključnih pojmova kontrastivne analize, koja se u to doba razvijala u pokušaju da se poboljša nastava stranih jezika.

Polovina dvadesetog veka, kada su Haugen i Vajnrajh unapredili proučavanje jezičkog kontakta, odlikuje se i sve jačom povezanošću lingvistike sa drugim naukama, što rezultira njenim ubrzanim razvojem, nastankom novih teorija i naglašenijom multidisciplinarnošću. Istraživanja mnogih procesa i pojava postaju temeljnija, a javljaju se i novi pravci proučavanja. Nešto više od dve decenije posle objavljivanja najznačajnijih Haugenovih i Vajnrajhovitih dela, pojavljuje se i termin *kontaktna lingvistika* kao naziv discipline, čime je označeno i objedinjavanje istraživanja opisanih fenomena. Kao događaj koji je etablirao ovu disciplinu i termin se uzima Prvi svetski kongres o jezičkom kontaktu i konfliktu (First World Congress on Language Contact and Conflict) koji je održan u Briselu 1979. godine (Nelde 2017: 287). Citirani autor, Peter Hans Nelde, značajan je i za dublje izučavanje jezičkog konflikta kao dela jezičkog kontakta.

Sedamdesetih godina se javlja i prvo obimnije delo domaćeg autora koje se bavi kontaktom engleskog i srpskohrvatskog. Na osnovu analize jezika jugoslovenskih iseljenika u Kanadi, Milan Surdučki je napisao knjigu *Srpskohrvatski i engleski u kontaktu. Rečnik i morfološka analiza engleskih pozajmljenica u standardnom srpskohrvatskom jeziku i jeziku Srba i Hrvata iseljenika u Kanadi*, a objavila ju je Matica srpska 1978. godine. Iako ovo nije pionirsko delo na polju kontakata ova dva jezika, značajno je jer detaljnije vezuje saznanja o jezičkom kontaktu sa praktičnim primerima iz oba jezika.

Od pojave Haugenovih i Vajnrajhovih dela koja su započela epohu savremene kontaktne lingvistike, u centar interesovanja dolaze dvojezičnost pojedinca i višejezičnost u okviru društva, a kao bitne teme se javljaju usvajanje dva jezika od rođenja, diglosija, socijetalni bilingvizam i slično (Matras 2009: 1). Kako isti autor dalje navodi, od bitnih dela koja su nastala nešto kasnije bi trebalo izdvojiti monografiju *Language Contact and Bilingualism* (prvi put objavljena 1987. godine), čiji su autori Rene Apel i Piter Mejsken (René Appel, Pieter Muysken), koji su skrenuli pažnju na sociolingvističke i dijahronijske aspekte jezičkog kontakta i detaljnije se bavili bilingvizmom. Iako Matras kao najvažnije dostignuće ovih autora navodi uzimanje u obzir dijahronijske dimenzije pri analiziranju jezičkih promena, Apel i Mejsken posvećuju pažnju jezičkom planiranju i bilingvalnom obrazovanju koji su u vreme izdavanja knjige bili nedovoljno obrađeni u okviru izučavanja jezičkog kontakta, a bitno je i da sama monografija daje veoma sveobuhvatan prikaz ostalih istraživanja u ovoj oblasti.

U vreme kada su objavljene ove publikacije, u domaćoj lingvistici se istakao zagrebački anglista i akademik Rudolf Filipović. Filipović se bavio govorom hrvatskih iseljenika u SAD, ali je i prvi autor koji je detaljnije obradio anglicizme u policentričnom zajedničkom jeziku. Među najbitnijim delima mu se izdvajaju *Teorija jezika u kontaktu. Uvod u lingvistiku jezičnih dodira* (1986.) i *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku: porijeklo, razvoj, značenje* (1990.). Filipovićevo proučavanje jezika u kontaktu je ostavilo dubok trag ne samo u domaćoj lingvistici, već i u stranoj, o čemu svedoči i činjenica da se njegovi radovi i danas citiraju u svetu i u svim državama nastalim od Jugoslavije.

Ukoliko ostanemo na terenu domaće lingvistike, primetno je da se raspad zajedničke države početkom devedesetih godina prošlog veka vremenski podudara sa smenom generacija naučnika koji su se bavili jezičkim kontaktom, izmenjenom prirodom jezičkog kontakta usled uticaja medija, a kasnije i interneta, kao i promenom jezičkih politika na jugoslovenskom prostoru. Iako se i u Srbiji i u Hrvatskoj i danas pišu naučni radovi koji se oslanjaju na Filipovićevo proučavanja i postavke, u Srbiji se devedesetih ističe Tvrtko Prčić, profesor anglistike na Univerzitetu u Novom Sadu, koji je mnogo uradio na polju standardizacije transkripcije engleskih imena i objavio više publikacija o anglicizmima u srpskom, gde ih je inovativno klasifikovao. Ovi pravci delovanja su uslovljeni potrebom da se isprave nedoslednosti i popune praznine u dotadašnjoj transkripciji i adaptaciji ličnih imena, kao i sve većim brojem anglicizama u srpskom koji su se pojavili usled snažnog razvoja medija i interneta.

Knjiga *Language Contact, Creolization and Genetic Linguistics* Sare Grej Tomason i Terensa Kaufmana (Sarah Grey Thomason, Terrence Kaufman) prvi put je objavljena 1988. godine. Autori su koncentrisani na istorijsku lingvistiku i strukturne promene u jeziku koje su se desile u prošlosti, a uzrokovao ih je jezički kontakt. Autori se protive do tada prevladavajućim stanovištima da su neke strukturne promene u jeziku usled kontakta nemoguće, odbacuju univerzalne sudove o tome, i proširuju perspektivu dijahronijskog proučavanja jezičkih promena usled gramatičkih uticaja drugih jezika. Mnoge nove tvrdnje su potkrepljene konkretnim primerima manje poznatih jezika, pa tako navode slučajeve da je jedan afrički jezik od susednih preuzeo ne samo vokabular, već znatan deo fonologije, morfologije i sitankse.

Devedesetih godina dvadesetog veka Kerol Majers-Skoton (Carol Myers-Scotton) razvija teoriju okvira matričnog jezika (*Matrix Language Frame Model*, skraćeno *MLF*) kako bi opisala preključivanje kodova kod bilingvala sa fokusom na gramatiku u njihovoj upotrebi jezika. Glavne komponente ove teorije su matrični jezik (*matrix language*) i umetnuti jezik (*embedded language*), od kojih prvi predstavlja dominantan jezik, tj. osnovu koja obavezno daje systemske morfeme, premda može i leksičke, kao i red reči, a drugi daje isključivo leksičke morfeme. Autorka je ovu teoriju kasnije proširila i na druge aspekte jezika u kontaktu u knjizi *Contact Linguistics: Bilingual Encounters and Grammatical Outcomes* (2002), gde obrađuje i leksičko pozajmljivanje, mešovite jezike, kreole i slično.

Prelazak u 21. vek je obeležen daljim proširivanjem tematike jezika u kontaktu i kontinuitetom sa prethodnim istraživanjima. Istorijska komponenta je i dalje važna, pa se spominje i kod Donalda Vinforda (Donald Winford, *An Introduction to Contact Linguistics*, 2003). I on obrađuje veliki broj tema koje spadaju u domen jezika u kontaktu, pri čemu koristi primere iz više jezika, predstavlja teorije ranije pomenutih autora i koristi ih za analizu. Vinfordova knjiga je napisana tako da se lako može koristiti u nastavi jer su na kraju svakog poglavlja date vežbe, a korisna je i zato što daje kritički osvrt na istraživanja u domenu jezičkog kontakta. U oba veka je delovao i australijski lingvista Majkl Klajn (Michael Clyne), koji se osim uobičajenih tema iz ove oblasti bavio i pluricentričnošću jezika u okvirima kontaktne lingvistike.

Za proučavanje jezika u kontaktu 21. veku bitan je i Jaron Matras (Yaron Matras), čija je monografija *Language Contact* iz 2009. godine korišćena kao jedan od izvora i u ovom tekstu. Slično Vinfordu, i Matras pravi jedan sveobuhvatan pregled istraživanja, koji se može opisati kao funkcionalistički, a u kome se koncentriše na novije trendove i multidisciplinarnost u proučavanju jezičkog

kontakta, kao što su psiholingvistički i neurolingvistički zasnovana proučavanja, premda govori i o već ranije etabliranim temama, kao što su kontaktni jezici, jezičke promene uzrokovane kontaktom i slično.

Evropski autori se često koncentrišu na kontakte koje je engleski ostvario sa evropskim i drugim jezicima. Među poznatijim autorima se može izdvojiti Kristijano Furijsi (Cristiano Furiassi), koji se bavio pseudoanglicizmima u italijanskom i u drugim jezicima. U novije vreme se među evropskim lingvistima pojavilo i mišljenje da je i prevod bitan za jezički kontakt i da može uticati i na leksičko i na strukturno pozajmljivanje, o čemu je relativno opširno pisala Svenja Kranich (Kranich 2014).

U ostalim delima koja se javljaju početkom ovog veka, sve više se obraća pažnja na semantičke, sociolingvističke, pragmatičke i diskursne aspekte jezičkog kontakta, kao i na dvojezičnost i višejezičnost u mnogim zemljama, premda ni starije teme nisu zapostavljene.

Imajući u vidu širok dijapazon tema, njihovu isprepletanost i sve veći broj lingvista zainteresovanih za jezike u kontaktu, nemoguće je napisati detaljan pregled svih izučavanja na malom prostoru, ali ovakav pregled je dovoljan da bi čitalac mogao da dobije informacije potrebne za sticanje opšteg uvida u ovu oblast.

2. Jezički kontakt i njegova priroda

Jedan od ključnih pojmova u ovoj knjizi jeste pojam jezičkog kontakta. Ovaj pojam se suštinski nije menjao još od samog nastanka, ali se njegovo shvatanje proširivalo.

Matras (2009: apstrakt) konstatuje da se jezički kontakt dešava kada govornici različitih jezika stupe u interakciju, a njihovi jezici izvrše uticaj jedan na drugi. Jezički kontakt se zapravo dešava u samom govorniku, tj. u njegovom aparatu za obradu jezika (Matras 2009: 3), a da bi kontakt imao efekte, neophodno je dejstvo ovog aparata u komunikativnoj interakciji.

Osim u slučajevima interakcije između govornika dva različita jezika, jezički kontakt se može ostvariti i u okviru istog jezika. Postoje brojni primeri koji pokazuju da jedan varijetet ili dijalekat može uticati na drugi. U engleskom je danas primetno da britanski varijetet prihvata mnoge elemente američkog, a nekada je bilo obratno. Ovo se dešava i sa ostalim varijetetima engleskog i očigledno je da je

američki varijetet tu uzeo primat nad britanskim. U početku kolonijalnog perioda su sa američkog kontinenta dolazile reči koje se odnose na pojmove karakteristične za to podneblje i uglavnom su poticale iz lokalnih jezika, da bi se u savremenom dobu to proširilo na mnoge druge pojmove ili uobičajenu leksiku (Tomović 2022). Naravno, ovo ne znači da američki varijetet sve vreme utiče na britanski istim intenzitetom. Uticaj američkog varijeteta na britanski počinje da jača pedesetih godina prošlog veka, dok je poslednjih decenija postao još izraženiji i može se pretpostaviti da će se ovakva tendencija nastaviti usled uticaja SAD na globalnom planu.

Kontakti u okviru istog jezika mogu imati i negativne posledice. Naime, poznato je da neki dijalekti nestaju usled kontakta sa standardnim jezikom ili prestižnim, odnosno dominantnim dijalektom. Ovo se dešava zbog toga što pojedini dijalekti imaju inferioran status u društvu i ponekad su predmet podsmeha, pa ih se govornici jednostavno odriču. Shodno tome, dijalekti se približavaju prestižnom dijalektu ili prestaje njihova upotreba, tako da se mogu izmeniti ili nestati.

Budući da se jezički kontakt može ostvariti i između dva jezika i u okviru jednog, to iziskuje upotrebu preciznije terminologije, odnosno upotrebu sveobuhvatnijeg termina *jezički kod*, koji olakšava opisivanje jezičkog kontakta. **Jezički kod** je širi pojam od jezika i obuhvata 1) jezik u smislu sredstva za komunikaciju koji koristi određena zajednica, i 2) varijetet nekog jezika. **Jezički kontakt** se u najširem smislu stoga može opisati kao interakcija dva jezička koda koja se ostvaruje kroz govornike, čiji je rezultat primena ili usvajanje elementa jednog koda u okviru drugog, a može biti sinhronijske ili dijahronijske prirode. U smislu proučavanja klasičnog jezičkog kontakta, tj. kada su u pitanju dva jezika, on se po analogiji može opisati kao interakcija dva jezika koja se ostvaruje kroz govornike, čiji je rezultat primena ili usvajanje elementa jednog jezika u okviru drugog, a može biti sinhronijske ili dijahronijske prirode. Stoga se može reći da postoje dve vrste jezičkog kontakta – **interlingvalni jezički kontakt**, koji podrazumeva kontakt dva jezika, i **intralingvalni jezički kontakt**, koji se odnosi na kontakt u okviru dva varijeteta istog jezika. Imajući u vidu da je predmet ove knjige kontakt između dva odelita jezika, jezički kontakt u okviru istog jezika nećemo temeljno obrađivati.

Jezički kontakt se prema vrsti interakcije može podeliti na tri kategorije, uz napomenu da se opisuje kontakt koji kao posledicu ima jezičko pozajmljivanje. U prvu spadaju direktni i indirektni jezički kontakt. **Direktni kontakt** podrazumeva dve vrste situacija: 1) komunikativnu interakciju između govornika različitih

jezika ili između jezičkih zajednica, usled koje dolazi do jezičkog pozajmljivanja, i 2) izloženost nekom jeziku, koje takođe rezultira jezičkim pozajmljivanjem.

Apel i Mejsken (Appel and Muysken 2005: 5–6) navode pet situacija u kojima nastaje jezički kontakt, a mogu se podvesti pod prvu stavku u opisu direktnog kontakta. Prva situacija obuhvata tzv. jezički arhipelag, koji podrazumeva postojanje više nesrodnih jezika koji imaju relativno mali broj govornika, a govore se na nekom području, kao npr. u Australiji ili basenu Amazona. Druga situacija se javlja kada se suretnu jezici iz različitih porodica koje su jasno razgraničene, kao npr. germanski i romanski jezici u Švajcarskoj, gde se jezički kontakt takođe ostvaruje. Treća situacija u kojoj se javljaju jezički kontakti posledica je evropske kolonijalne ekspanzije, tako da se evropski jezici, koji su zadobili prestiž, govore uporedo sa jezicima kolonizovanih naroda. Usled toga su se javili novi varijeteti ovih evropskih jezika, ali i kreolski jezici. Četvrta situacija se javlja kada postoje manjinske jezičke grupe koje žive na teritoriji gde preovlađuje neki drugi jezik, kao npr. baskijski u Španiji ili Francuskoj ili velški ili gelski u Britaniji. Konačno, peta situacija se javlja kada stanovnici nekadašnjih kolonija odlaze u razvijene zapadne zemlje.

Kako i sami autori navode, pomenute situacije u kojima nastaje jezički kontakt nisu jedine, premda bi se mogle nazvati najtipičnijima za neko ranije doba, a sve ih povezuje činjenica da je uspostavljen kontakt, odnosno komunikacija između dve jezičke zajednice. Budući da su autori pisali iz perspektive žitelja zapadnih zemalja koje su imale kolonije, kao i iz istorijske perspektive, uzeli su u obzir literaturu koja je u doba pisanja knjige preovladavala, ali nisu opisali i neke savremene situacije koje su sada veoma česte, a u to vreme nisu bile dovoljno primećene.

Jedna od situacija tipičnih za mnoge razvijene zemlje slična je poslednjoj koju su Apel i Mejsken opisali, a to je da inostrana radna snaga koja dolazi ne potiče nužno iz kolonija, već i iz ostalih zemalja koje mogu biti na istom ili sličnom nivou razvoja. Ova situacija je naročito prisutna u Evropi i u anglofonim državama, ali i drugde. Dalje, mnoge velike kompanije kao radni jezik koriste engleski, čak i ukoliko nisu iz anglofonih zemalja, tako da su zaposleni stalno u kontaktu sa ovim jezikom i koriste ga svakodnevno u komunikaciji. Slično je i sa kompanijama koje zapošljavaju osoblje koje radi od kuće, a takođe koriste jedan jezik kao radni. Postoje i druge, sve brojnije branše, koje podrazumevaju rad na stranom jeziku i kontakt sa govornicima tog jezika, kao što su turizam, avijacija, hotelijerstvo, rad u kol-centru i slično.

Nastava stranih jezika kao ishod ima bilingvizam, a može doprineti ostvarivanju jezičkog kontakta, ili ga čak može i stvoriti, pa se uslovno može ubrojati u situacije u kojima ovaj kontakt nastaje. Savremeni pristupi u nastavi mogu veoma dobro simulirati komunikaciju kakva postoji u realnim uslovima i poboljšati uslove za nastanak bilingvizma u okviru pojedinca ili grupe.

Izloženost stranom jeziku ili komunikacija putem interneta, video-igara i drugih medijskih sadržaja danas je mnogo češća nego u dvadesetom veku, a takođe je česta situacija u kojoj se odigrava jezički kontakt. Ni ovaj spisak situacija nije konačan, a u ovom trenutku se može pretpostaviti da će neke od njih biti češće, a da će se nove pojavljivati.

Direktan kontakt je nekada podrazumevao fizičko prisustvo govornika na istom mestu i dvosmernu komunikaciju, ali sada to nisu nužni uslovi. Usled razvoja medija, a prvenstveno interneta, fizičko prisustvo na istom mestu više nije neophodno, pa se ovakvi kontakti mogu nazvati direktnim jer jezik A dolazi u dodir sa jezikom B. U današnje vreme nije potrebno boraviti u stranoj zemlji, u sredini gde se govori drugi jezik niti u bilingvalnoj ili multilingvalnoj zajednici. Sa govornikom nekog jezika pojedinac može stupiti u kontakt elektronskim putem, a na isti način može biti izložen drugom jeziku iz čega može nastati jezički kontakt. Priroda jezičkog kontakta se u velikoj meri izmenila u poslednje vreme, pa je i pojam direktnog kontakta izmenjen u odnosu na shvatanja autora koji su ga ranije opisivali, kao što su Vajnrjajh, Haugen i mnogi drugi. Ova dva autora smatraju da situacije u kojima se jezički kontakt ostvaruje putem pisane komunikacije i bez fizičkog prisustva govornikâ jezika davaoca i jezika primaoca ne spadaju u direktni kontakt, a Filipović (1986: 49) dodaje da u ovu vrstu kontakta ne spada ni onaj koji je ostvaren putem masovnih medija. Glavna razlika u shvatanju ovog pojma jeste u tome što smatramo da i govor i pisanje na jeziku davaocu mogu proizvesti jezički kontakt kada je govornik jezika primaoca izložen jeziku davaocu bez obzira na to da li se nalazi u sredini gde se jezik davalac govori. Govornik jezika primaoca može čuti ili pročitati novu reč ukoliko se fizički nalazi na mestu gde je neko izgovara ili gde je ta reč napisana, ali je može čuti ili pročitati čak i ukoliko je od tog mesta udaljen hiljadama kilometara. Fizičko prisustvo ispred govornika jezika davaoca nije neophodno da bi se kontakt ostvario. Ukratko, govornik jezika davaoca može ostvariti uticaj na govornika jezika primaoca usmenim ili pisanim putem, pri čemu oba govornika ne moraju da komuniciraju u realnom vremenu, niti komunikacija mora da bude dvosmerna.

Iako situacije koje su opisane na početku ovog odeljka i dalje postoje, razvoj načina komunikacije i globalizacija su ostvarili značajan uticaj na jezički kontakt, što je najočiglednije u slučaju engleskog. Engleski je poslednjih decenija postao najveći jezik davalac, između ostalog zahvaljujući razvoju medija, a iz savremene perspektive je odavno evidentno da su u nekim slučajevima mediji postali važniji nosilac jezičkog kontakta od bilingvalnih ili multilingvalnih jezičkih zajednica ili pojedinaca.

Još jedna karakteristika direktnog jezičkog kontakta jeste i to što se može ostvariti čak i ukoliko govornik jezika davaoca nije izvorni govornik tog jezika, već bilingval koji ga koristi u komunikaciji. Ovakva situacija postoji ukoliko se neki jezik koristi kao *lingua franca* ili kao službeni na određenoj teritoriji, kao što je slučaj sa engleskim u Indiji, u međunarodnoj komunikaciji bilo koje vrste, gde spadaju i pomenuti slučajevi upotrebe engleskog u raznim delatnostima, a najčešće i u nastavi stranog jezika.

U opisu prirode direktnog kontakta kod starijih autora nisu uzeti u obzir domeni upotrebe kojima je izložen govornik jezika primaoca, odnosno situacije u kojima dolazi do jezičkog kontakta, ali ni intenzitet izloženosti jeziku davaocu. Pojedinaac može da živi u okruženju gde se taj jezik svakodnevno koristi u svim domenima komunikacije, ali mu može biti izložen i tamo gde to nije slučaj, ukoliko to zahteva posao ili mu je izložen putem medija, u elektronskoj komunikaciji i mnogim drugim slučajevima.

Ukoliko krenemo od prvog slučaja, tj. kada je govornik jezika primaoca nastanjen u zajednici gde se koristi jezik davalac, on će po svoj prilici morati da ga koristi u svakodnevnoj komunikaciji kako bi zadovoljio egzistencijalne potrebe i govoriće ga na poslu, u kupovini, u banci, restoranu i mnogim sličnim situacijama. Moguće je da će imati manji kontakt sa određenim registrima i stručnom terminologijom koja mu nije potrebna, pa u tim sferama kontakt neće biti ostvaren. S druge strane, govornik koji ne živi u okruženju gde se koristi jezik davalac, ali ga upotrebljava ili mu je izložen zbog posla ili zabave, može biti manje izložen situacijama kao što su razgovor sa frizerom, komunikacija sa poreskim institucijama, saobraćajni propisi i slično, pa je malo verovatno da će se jezički kontakt ostvariti u pomenutim domenima.

Sve što je navedeno u prethodna dva odeljka je povezano i sa intenzitetom izloženosti jeziku davaocu. Na primer, neki iseljenici mogu živeti i raditi u zajednicama gde se njihov maternji jezik govori u porodici i na poslu, gde postoje čak i prodavnice i druge uslužne delatnosti koje drže iseljenici iz iste zemlje,

pa će kontakt sa jezikom zemlje u kojoj živi biti slabijeg intenziteta. Nasuprot tome, postoje brojni slučajevi da su pojedinci usled izloženosti stranom jeziku kroz upotrebu interneta i ostalih medija sasvim dobro ovladali tim jezikom, što je naročito slučaj sa engleskim. Takvi pojedinci često mogu ostvariti jezički kontakt i uneti elemente jezika davaoca u svoj maternji jezik.

Indirektni kontakt podrazumeva da govornici ili jezičke zajednice ne dolaze u neposredan kontakt, već da u kontaktima posreduje treći jezik. Na taj način su u mnoge jezike dospеле reči kao što su *kakadu* ili *šimpanza*. Njih su preneli govornici evropskih jezika koji su stupali u kontakt sa govornicima azijskih, odnosno afričkih jezika iz kojih su preuzeli nazive za ove životinje. Imajući u vidu prirodu ovakvog kontakta, jasno je da on zapravo podrazumeva direktni kontakt sa jezikom posrednikom, ali ukoliko gledamo krajnji izvor, kontakt između govornika jezika koji je primarni davalac i jezika koji je krajnji primalac zaista i jeste indirektan.

Prema vrsti interakcije, u drugu kategoriju spadaju individualni i kolektivni jezički kontakt. **Individualni kontakt** nastaje kada pojedinac stupi u jezički kontakt sa govornikom ili govornicima drugog jezika i prenese element tog jezika u svoju zajednicu ili ga usvoji, a **kolektivni kontakt** kada više govornika jednog jezika ima interakciju sa govornicima drugog jezika ili su izloženi tom jeziku putem medija.

U treću kategoriju spadaju jednosmerni i dvosmerni jezički kontakt. **Jednosmerni** nastaje ukoliko samo jedan od jezika u kontaktu, obično onaj koji je dominantniji, prestižniji ili sadrži lekseme koje mogu popuniti leksičke praznine, daje elemente jeziku primaocu, ali od jezika primaoca ne preuzima ništa. Jednosmerni kontakti postoje i u slučaju indirektnog kontakta. Kao primeri se mogu upotrebiti već navedene imenice *kakadu* ili *šimpanza*, koje postoje u srpskom, ali srpski nije dao nijednu reč jezicima iz koje su ove dve reči potekle. **Dvosmerni** jezički kontakt nastaje kada oba jezika razmenjuju elemente i imaju ulogu jezika davaoca i jezika primaoca. Naravno, u oba slučaja se podrazumeva da jezici stupaju u kontakt posredstvom govornika.

Dvosmerni kontakt nije uvek simetričan jer se može desiti da jedan jezik bude dominantan kao davalac, a drugi kao primalac. Dobar primer za ovo su engleski i srpski. Iako u srpskom ima mnogo anglicizama, ne može se reći da kontakt ova dva jezika nije dvosmeran. Relevantni rečnici engleskog jezika beleže reči kao što su *kolo* ili *gusle*, čija se frekvencija u engleskom ne može porediti sa frekvencijom mnoštva anglicizama u srpskom. Stoga se može konstatovati da je kontakt engleskog i srpskog dvosmeran, ali ne i simetričan.

Osim prema interakciji, jezički kontakt se može opisati i na osnovu medijuma, koji je važan činilac pri pozajmljivanju, jer prisustvo samo jedne forme može uticati na repliku. Na osnovu ovog kriterijuma, razlikujemo usmeni i pisani kontakt. **Usmeni kontakt** se odnosi na situaciju kada govornik jezika davaoca čuje element jezika davaoca, a **pisani kontakt** podrazumeva da taj element vidi u grafičkom obliku.

Uticaj medijuma se lako vidi kod starijih anglicizama koji su došli pisanim putem, kao što je *tramvaj*, gde je replika očigledno zasnovana na pisanju, jer bi u suprotnom glasila *tramvej*, imajući u vidu da se ova imenica na engleskom izgovara kao /'træmwei/. Usled izostanka usmenog kontakta, ova imenica je preneti samo na osnovu grafije. Naravno, prisustvo grafije, odnosno pisani kontakt, jeste bitan faktor. Kada bi imena kao što su *Arthur* /'ɑ:rθə/, *Russel* /'rʌsl/ ili *Pickford* /'pɪkfərd/ bila transkribovana samo na osnovu izgovora, njihovi oblici u srpskom bi lako mogli da glase **Arter*, **Rasl* i **Pikferd*, umesto *Artur*, *Rasel* i *Pikford*. Stoga se može zaključiti da će replika, ukoliko se ostvare i usmeni i pisani kontakt, što je danas najčešće i slučaj, najčešće biti bliža modelu.

Zbog dinamične prirode jezičkog kontakta i novih situacija u kojima se ostvaruje, odlučili smo da izmenimo i dopunimo kriterijume njegove klasifikacije. Pri tome smo uzeli u obzir tradicionalna stanovišta, koja suštinski jesu tačna, ali i nove okolnosti u kojima dolazi do jezičkog kontakta. Sada je već izvesno da će se jezički kontakt intenzivirati u budućnosti, pa se može pretpostaviti da će se njegova priroda još više izmeniti.

3. Razlozi za jezičko pozajmljivanje

U lingvistici postoji konsenzus da svi jezici imaju pozajmljenice i da postoje opšti razlozi za jezičko pozajmljivanje, a ovi razlozi se smatraju hipotezama (Matras 2009: 149–151). U literaturi se kao prvi i najčešći razlog navodi popunjavanje leksičkih praznina, što se često dešava pri pozajmljivanju reči koje su specifične za neku kulturu. Nepostojanje reči koja označava neki predmet ili pojam iz druge kulture često podrazumeva preuzimanje reči koja ga označava, a rezultat su **kulturne pozajmljenice** (*cultural borrowings*), koje se koriste za ono što je novo u kulturi jezika primaoca (Myers-Scotton 2006: 212). Zbog toga je u mnogim jezicima lako prepoznati reči kao što su *samuraj*, *fes* ili *čardaš*, čiji oblik ne odstupa mnogo od izvornog. Navedene reči su specifične za kulture i

podneblja iz kojih potiču i teško se mogu zameniti nekim drugima, premda to nije nemoguće. Haspelmat (Haspelmath 2009: 46) smatra da svaki jezik poseduje dovoljno kreativnih resursa kojima može stvarati nove reči za nove pojmove i kao primer za to navodi jezik celtal, koji se govori u okrugu Tenehapa meksičke države Čijapas. Kako autor dalje navodi, u ovom jeziku nije postojala reč za ovcu, koju su na njihovu teritoriju doneli Evropljani, pa su je nazvali *tunim čih*, što znači 'pamučni jelen'. Budući da jelen nije česta životinja u ovom podneblju, u jeziku celtal je *čih* počelo da označava ovcu, pa se za već postojeći pojam jelena počelo upotrebljavati *teʔtikil čih* ('divlja ovca'). Jednostavniji primer je reč *kljunar*, koja se odnosi na australijsku životinju čiji je engleski naziv *platypus*, latinski *Ornithorhynchus anatinus*, gde je u potpunosti i jednostavno iskorišćen potencijal srpskog jezika. Kao još jedan primer se može navesti i španska imenica *vaquero*, koja može označiti američkog kauboja, ali i bilo koju osobu koja čuva krave, odnosno kravara. U ovom slučaju je postojeća španska reč upotrebljena da označi pojam koji je specifičan za kulturu Sjedinjenih Američkih Država i koji se u mnogim jezicima označava adaptiranim oblikom imenice *cowboy*. Premda su ovakva rešenja često izuzeci, ona ipak dokazuju da jezik može da se oslanja na sopstvene resurse i da pozajmljivanje nije uvek nužno.

Iako nije sporno da jezici poseduju razne resurse, činjenica je da se nazivi za kulturna dostignuća, institucije ili nešto što je poznato u drugoj kulturi ne mogu uvek jednostavno prevesti ili zameniti nekim domaćim pandanom, a da ne izgube bar deo značenja, što bi se po svojoj prilici desilo sa navedenim imenicama *samuraj*, *fes* i *čardaš*. Ovo potvrđuje i primer sa nazivom za ovcu, koja je u jeziku celtal podvedena pod drugu životinjsku vrstu.

Osim leksike koja je vezana za neku kulturu, među pozajmljenicama ima i mnogo reči kod kojih je ta vezanost nešto slabija, ali i dalje postoji, kao što su *kreker* ili *tost*. Dok se imenice *lord* ili *erl* snažno vezuju za britansku kulturu i označavaju nešto tipično za ovu zemlju, *tost* i *kreker* se mogu prepoznati kao engleske reči, ali ne mogu se više opisati kao nešto što tipično britanski jer su se proširili po celom svetu. Specifičan slučaj su pozajmljenice koje ispunjavaju leksičke praznine usled nedostatka domaće reči za nove pojmove, predmete, dostignuća institucije i slično, ali ih je teško povezati sa određenom nacionalnom kulturom, kao što su *telefon*, *televizija*, ili *radio*. Iako navedene reči potiču od grčkih ili latinskih elemenata, one su nastale kada oba jezika već dugo nisu imali govornike, ne odnose se na pojmove koji su specifični za njihove kulture, kao što su *polis*, *agora*, *centurion* ili *patricij*. I u ovim slučajevima se može koristiti

domaći leksički materijal, pa se tako na primer u nemačkom za televiziju koristi reč *Fernsehen*, koja je kalk ove imenice.

Kao sledeći razlog za pozajmljivanje često se navodi prestiž, koji podrazumeva da govornici oponašaju elemente govora društveno moćnije i dominantne zajednice kako bi zadobili podršku i status u društvu (Matras 2009: 150), mada se ovaj razlog može opisati i kao rezultat kulturnog pritiska (Myers-Scotton 2006: 215). Ipak, prestiž i kulturni pritisak bi trebalo shvatiti uslovno. Kao argument u prilog tome može se navesti da su engleske imenice *pal* ('drugar') i *chav* (označava nekultivisanu mladu osobu) potiču iz angloromskog, a pošto romski nije smatran dominantnim niti uticajnim u Britaniji, po svoj prilici su ove reči delovale privlačno nekim društvenim slojevima (Matras 2009: 150–151), što onda isključuje i kulturni pritisak. Zarad doslednosti u terminologiji, u daljem tekstu će se koristiti pojam prestiža.

Rezultat pozajmljivanja zasnovanog na prestižu mogu biti sinonimi za već postojeće reči, ali i njihovo potiskivanje. Za razliku od kulturnih pozajmljenica, ove pripadaju opštem leksičkom fondu, imaju ekvivalente u jeziku primaocu, a mogu se uslovno nazvati **opšte pozajmljenice** (*core borrowings*) jer pripadaju opštem vokabularu (Myers-Scotton 2006: 215). Kao primeri iz literature za engleski se najčešće navode parovi reči koje označavaju životinju i njeno meso, kao što su *pig* i *pork* za svinju i svinjetinu ili *cow* i *beef* za kravu i govedinu jer je posle normanskog osvajanja francuska kuhinja postala prestižna, pa su nazivi za meso odatle i preuzeti. U novije vreme se u srpskom anglicizmi sve češće koriste radi prestiža, pa se pojavljuju reči kao što su *ivent* ('manifestacija, događaj'), *hajp* ('pompa') ili *fan* ('obožavalac'), dok su takav status nekada imale prvenstveno pozajmljenice iz nemačkog, francuskog i drugih jezika. Svi navedeni primeri pozajmljenica imaju domaće sinonime, koji nisu gotovo nikada apsolutni, pa se usled toga mnogi ovakvi parovi razlikuju prema svojstvima i upotrebi. Sinonimne pozajmljenice stoga nisu ekvivalenti u pragmatičkom smislu (Matras 2009: 150), mogu se vezati za određeni stil, registar, dijalekat, varijetet, jezičku praksu, međujezičku prepoznatljivost, mogu imati i različitu tvorbenu, denotativnu ili konotativnu vrednost, različitu upotrebljivost u kolokacijama, nijansu značenja, stepen ekonomičnosti i slično, a pomenute osobine se mogu i preklapati. Sve navedene osobine se mogu ilustrovati mnogobrojnim primerima.

Ukoliko počnemo od domaćeg književnoumetničkog stila, jednostavan primer je naslov Andrićevog romana *Na Drini ćuprija*, koji ne sadrži domaću reč *most*, a odgovarajući turcizam koristi radi ekspresivnosti i zbog nekadašnjeg

prestiza turskog jezika. U naučnom registru se često koriste pozajmljenice kao što su *dislokacija* umesto *iščašenje*, *vokal* umesto *samoglasnik* ili *eksponent* umesto *izložilac*. Ukoliko se pozajmljenica odnosi na isti referent kao i domaća reč, kao u paru *hamburger* i *pljeskavica* u *lepinji*, prestiž takođe postoji jer se *hamburger* vezuje za američku kulturu.

Jezička praksa i varijetet zavise od kruga korisnika, odnosno na to šta oni smatraju prestižnim budući da je prestiž relativna kategorija. Reči koje su nekada smatrane prestižnim ne moraju imati takav status i u sadašnjosti, dok jedna grupa govornika neku reč može smatrati prestižnom, a neku ne. Kao primeri za ovo se mogu navesti reči iz svakodnevnog jezika kao što su *šteker*, *šrafčiger* ili *šoferšajbna* umesto *utičnica*, *odvijač* i *vetrobransko staklo*, od kojih se prve tri češće mogu čuti u svakodnevnom govoru, dok standard daje prednost drugoj grupi. Pozajmljenice iz nemačkog su nekada bile smatrane prestižnim, naročito na polju tehnike, zbog čega su se *šteker*, *šrafčiger* i *šoferšajbna* ustalili u svakodnevnom govoru. S druge strane, korisnici i zagovornici standarda ih ne smatraju prestižnim, zbog čega se u standardnoj upotrebi koriste *utičnica*, *odvijač* i *vetrobransko staklo*.

Pozajmljenica često ima prednost ukoliko je u pitanju internacionalizam ili ukoliko njena upotreba daje reči međujezičku prepoznatljivost. Ovo je čest slučaj u stručnoj terminologiji i olakšava delimično sporazumevanje čak i govornicima različitih jezika, pa se reči kao što su *vektor*, *faringitis* ili *magnezijum* u navedenim oblicima lako mogu prepoznati u mnogim jezicima.

Tvorbeni potencijal takođe može dati prednost pozajmljenici iz prestižnog jezika u odnosu na domaću reč. Na primer, imenice *kompjuter* i *računar* se često čuju u srpskom, od kojih je ova druga tipičnija za standardni jezik, ali ne može se reći da obe imaju isti tvorbeni potencijal. Reči kao što su *kompjuterizacija*, *kompjuterizovan* ili *kompjuter* *raš* nemaju sinonime izvedene od imenice *računar*, što pokazuje veći tvorbeni potencijal ove pozajmljenice.

Da bismo ilustrovali različitu konotativnu vrednost u odnosu na denotat, upotrebićemo anglicizam *menadžer* naspram imenica *upravnik* i *poslovođa*. U savremenom poslovnom svetu se najčešće koristi *menadžer* jer ima konotacije koje podrazumevaju visoku poslovnu kulturu, elegantno i međunarodno poslovanje, dok se *upravnik* i *poslovođa* vezuju za male firme i niži stepen hijerarhije, kao i za poslovanje u socijalističkom sistemu.

Preciznost značenja i upotrebljivost u kolokacijama su takođe važne pri opredeljivanju za pozajmljenicu ili domaću reč. Ovo se lako može videti u parovima kao što su *društveni* i *socijalni*, *reč* i *leksema*, *odgovor* i *replika*, *naraštaj*/*pokolenje* i

generacija, dogovor i konvencija i u mnogim drugim jer sve navedene pozajmljenice unose nijansu u značenju ili upotrebi u odnosu na domaći sinonim, a ne koriste se ni u istim kolokacijama. Iako se može reći da su sve reči iz ovih primera sinonimi, ne javljaju se uvek u istom značenju ili kolokacijama, pa zato kažemo *društveni sistem* (ne socijalni) ili *socijalni slučaj* (a ne društveni) ili koristimo imenicu *leksema* ako želimo da naglasimo da se radi o svim oblicima jedne reči.

Još jedan razlog za upotrebu pozajmljenica jeste i njihova kratkoća, odnosno jezička ekonomija. Ukoliko se strana reč može prevesti samo domaćom sintagmom, kraća pozajmljenica tada često ima prednost, kao što je slučaj sa *afteršejv* umesto *losion posle brijanja* ili *imejl* umesto *elektronska pošta*.

Postoje i slučajevi kada je domaća reč prestižnija u odnosu na pozajmljenicu, ali su relativno malobrojni. Primer za ovakav slučaj je par *obučar* i *šuster*, gde domaća reč ima neutralno značenje, dok pozajmljenica iz nemačkog može imati negativnu ili pežorativnu konotaciju.

Kako je već navedeno, pozajmljenica koja se smatra prestižnom može i potisnuti domaću reč. Kao primer francuske pozajmljenice koja je zamenila domaću reč u engleskom može se navesti imenica *uncle*, umesto koje se koristila imenica *eam* (Matras 2009: 150). U srpskom su iz istog razloga stari slovenski nazivi za mesece u godini zamenjeni internacionalnim, turcizam *makaze* je zamenio stariji oblik *nožice*, a sličnih primera ima i u mnogim drugim jezicima.

Treći razlog za pozajmljivanje se odnosi na strukturno pozajmljivanje, ne i leksičko, a vezan je za kognitivni aspekt obrade jezika (Matras 2009: 151). Kako autor dalje navodi, bilingvalni govornik je pod nekom vrstom pritiska usled koga uprošćava proces odabira između dva podskupa svog jezičkog repertoara tako da dolazi do njihove konvergenције.

Ukoliko se analiziraju ova tri razloga za pozajmljivanje, Matras zaključuje da oni potiču od „potrebe bilingvalnog govornika da savlada kompleksan repertoar jezičkih struktura i da održi ravnotežu između efikasnosti i preciznosti izražavanja naspram zahteva društva da se povinuje normi koja zahteva odabir samo onih struktura koje odgovaraju kontekstu” (Matras 2009: 151). Autor na istom mestu dodaje i da se ovi razlozi mogu i preklapati.

Četvrti razlog za pozajmljivanje je relativno nov u literaturi i ograničen je na relativno mali broj slučajeva leksičkog pozajmljivanja. Ovu vrstu pozajmljivanja opisuje Haspelmat, naziva ga **terapeutsko pozajmljivanje** (*therapeutic borrowing*), a ono podrazumeva leksičko pozajmljivanje koje se dešava kada prvobitna reč postane nedostupna. Autor spominje dva slučaja ove vrste pozajmljivanja – ukoliko

je neka reč postala tabu, ali bez konkretnih primera, i izbegavanje homonimije, za šta navodi englesku imenicu *bread*, koja je nekada označavala i hleb i pečenje, pa je francuska reč *roast* počela da se koristi za označavanje pečenja, dok *bread* i danas označava hleb (Haspelmath 2009: 50).

4. Otvorenost jezika prema pozajmljivanju

Iako praktično svi jezici sveta imaju pozajmljenice, nisu podjednako otvoreni prema uticajima ostalih jezika. Poznato je, na primer, da veliki deo engleskog vokabulara potiče iz francuskog, klasičnih jezika, zatim ostalih evropskih jezika, kao i jezika sa kojima je engleski dolazio u kontakt kroz svoju kolonijalnu istoriju i druge okolnosti. Otvorenost prema pozajmljivanju postoji i kod srpskog, u kome veliki deo vokabulara zauzimaju izvorno strane reči, premda se njihovo poreklo u velikoj meri razlikuje u odnosu na engleski vokabular. S druge strane, neki jezici su veoma konzervativni po pitanju stranih reči, a kao primer se može navesti islandski, koji nema čak ni mnogo internacionalizama, pa za pojmove kao što su kompjuter ili telefon koristi sopstvene reči *tölva* i *sími*. Razlozi i uslovi za otvorenost ili zatvorenost jezika prema pozajmljivanju su razni i zavise od više činilaca, a u daljem tekstu ćemo navesti najčešće i najbitnije.

Prvi i osnovni uslov za bilo kakvo pozajmljivanje jeste postojanje jezičkog kontakta. Jezik koji se razvijao na teritoriji naseljenoj većim brojem naroda, pa samim tim i jezika, mogao je postati podložan pozajmljivanju. Osim prisustva drugih jezika u bliskom okruženju, jezički kontakt se ostvarivao i osvajanjima ili kolonizacijom, što je bio slučaj sa engleskim ili španskim. Jedna od posledica jezičkog kontakta jeste bilingvizam, koji i sam predstavlja uslov da bi došlo do pozajmljivanja. Ukoliko jezički kontakt i bilingvizam postoje u kontinuitetu i ukoliko su intenzivni, veći su izgledi da će neki jezik biti otvoren ka pozajmljivanju. Pozajmljivanju može doprineti i inferioran položaj nekog jezika u odnosu na drugi, kao i intenzivan kontakt sa dominantnom kulturom ili jezikom.

Razvoj i rasprostranjenost pismenosti, književnosti, nauke i ostalih intelektualnih dostignuća u okviru neke jezičke zajednice su bitni za otvorenost ka pozajmljivanju. Jezičke zajednice u kojima se sve ovo razvilo ranije ili brže su tako postale značajan izvor pozajmljivanja. U slučaju evropskih jezika, dobar primer za ovo su klasični grčki i latinski, čije su reči prisutne u mnogim evropskim jezicima. Ukoliko se osvrnemo na engleski, ovaj jezik je dosta toga pozajmio iz francuskog jer se englesko društvo dugo oslanjalo na francuska intelektualna dostignuća,

mada je francuski preneo engleskom i elemente dva pomenuta klasična jezika. Sticajem istorijskih okolnosti, engleski je u velikoj meri zauzeo mesto klasičnih jezika, pa je od jezika primaoca prerastao u jezik davalac na svetskom nivou.

Svi činioци koji su navedeni na početku prethodnog odeljka utiču na to da pojedini jezici i kulture postanu prestižni ili dominantni u odnosu na druge. Posle normanskog osvajanja, francuski je u Engleskoj dobio status jezika državne uprave, dvora i aristokratije. Francuska uprava je unela mnoštvo reči, kao što su *govern(ment)*, *reign*, *marquis*, *baron*, *noble*, *court* (u dva značenja – 'dvor' i 'sud'), *jury*, *judge* i mnoge druge (Hoffer 2005: 54–55). Domaća aristokratija je kasnije i sama potpala pod francuski kulturni uticaj i usvojila mnoge francuske reči, a što je kasnije prenela i na običan narod. U ovom slučaju se jasno vidi da je francuski jezik bio percipiran kao prestižan i dominantan, kako među aristokratijom, tako i među narodom.

Domaća kulturna i intelektualna elita takođe mogu uticati na otvorenost jezika prema pozajmljivanju. Jedan od razloga za ovu otvorenost engleskog jezika je upravo u tome što su engleski intelektualci i književnici nastavili da koriste francuski, latinski, grčki i druge jezike kao izvore za imenovanje novih pojmova vekovima posle normanskog osvajanja. S druge strane, ova elita može imati i potpuno drugačiji stav prema stranim jezicima, usled čega favorizuje domaće reči, odnosno upotrebu domaćeg leksičkog materijala za sve što je potrebno imenovati i kada god je to moguće. Ovakvi stavovi nisu novi, a postojali su i postoje i na engleskom govornom području, ali se ne može reći da su tamo bili dominantni.

Favorizovanje domaćeg jezičkog materijala nije nova pojava, prisutno je u većoj ili manjoj meri u svim jezicima, a naročito kada je u pitanju njihova standardizacija. Gotovo svi savremeni jezički standardi daju prednost domaćim rečima, i to najčešće ukoliko u potpunosti mogu zameniti stranu reč ili ako unose novu nijansu u značenje, ali su generalno liberalni, što je slučaj i sa srpskim. Postoje i standardi u kojima se strogo insistira na upotrebi domaće reči gde god je to moguće. Obe vrste standarda su vezana za jezičku politiku i planiranje. Ove procese propisuju države, odnosno državne institucije koje se bave jezikom, a u zavisnosti od orijentacije onih koji ih sprovode, jezici mogu biti manje ili više otvoreni za strane reči. Već je spomenut islandski jezik, čija se jezička politika i planiranje zasnivaju na purizmu, a ovome se može dodati da nemački, češki i hrvatski lingvisti i institucije koje se bave pitanjima jezika takođe često koriste načelo da se strana reč zamenjuje domaćom gde god je to moguće, bilo da se nova reč kalkira (*zempljopis* – geografija; od grčkih elemenata koji označavaju zemlju i

opisivanje), prevodi uz manje doslovnosti (*nogomet* – fudbal) ili se stvara nova od postojećeg leksičkog materijala (*izbornik* – meni na računaru). Iako nije sporno da svi jezici poseduju ovakve mehanizme, neki ih koriste češće ukoliko je to u skladu sa uobičajenom praksom ili jezičkom politikom, što nekada zavisi i od epohe.

Već je spomenuto da je engleski obilato pozajmljivao u kontinuitetu još od normanskog osvajanja, a još od polovine 20. veka je postao značajan jezik davalac iako na engleskom govornom području nikada nije postojala jaka jezička politika koja se ozbiljno bavila problemom pozajmljvanjem. Latinski i klasični grčki su bili značajni davaoci još dok su bili među živim jezicima, a zenit su dostigli kada su njihovi izvorni govornici izumrli. U nekim sredinama su pozajmljenice bile nepoželjne u doba ratova, nacionalističkih režima ili perioda nacionalnog oslobođenja ili državotvornosti, dok ih druge odbacuju u kontinuitetu. Motivacija za ovakav stav prema pozajmljenicama može biti različita, pa je mogu stvoriti mržnja i netrpeljivost, kao što je slučaj sa nekim fašističkim državama u 20. veku, očuvanje ili revitalizacija jezika koji je bio u podređenom položaju, raskid sa nekom tradicijom ili naprosto ustaljena jezička praksa.

Osim navedenih činilaca, koji su uglavnom sociolingvističkog karaktera, postoji i jedan unutrašnji, odnosno strukturni, a vezan je za fonološke sisteme jezika davaoca i jezika primaoca, odnosno njihovu kompatibilnost. Hofer (Hoffer 2005: 61) navodi da pozajmljivanje može biti otežano ukoliko jezik primalac ima premalo vokala i konsonanata u fonološkom inventaru, jednostavnu strukturu sloga ili veoma različitu intonaciju. Kao primer jezika koji se u fonološkom smislu dosta razlikuje od engleskog, autor navodi havajski jezik. Kako bi se ove razlike bolje videle, navešćemo havajsku reč za zeca, *lāpaki* /la:'paki/, koja potiče od engleskog *rabbit* /'ræbɪt/, a gde se dobro vidi odstupanje od fonema engleskog oblika i od akcenta (Parker Jones 2009: 781). Još jedan dobar primer je kineski jezik, u kome osim fonološkog sistema i strukture sloga problem predstavlja i sistem pisanja, koji otežava transkribovanje reči iz drugih jezika, što ga takođe čini manje prijemčivim za pozajmljenice (Wiebusch and Tadmor 2009: 580).

5. Prevođenje i jezički kontakt

Kao jedna vrsta jezičkog kontakta može se navesti i prevođenje. O značaju i uticaju prevođenja na jezički kontakt se može govoriti iz više uglova – iz ugla teorije jezika u kontaktu ili teorije prevođenja, iz sinhronijske ili dijahronijske perspektive,

ali se može posmatrati i kroz prizmu ostalih disciplina ili interdisciplinarno. Teorija jezika u kontaktu donedavno nije izdvajala prevođenje kao odelit proces, već ga je posmatrala u okviru kontakta kao celine. Teorija prevođenja se, između ostalog, fokusira na prevod kao proces i kao proizvod ljudskog delovanja, a glavne aspekte jezičkog kontakta obrađuje samo periferno. Ipak, teorija jezika u kontaktu i teorija prevođenja imaju i dodirnih tačaka. Jedna od njih je interferencija, koja se kod govornika manifestuje kao upotreba elementa jednog jezika u drugom. Ova pojava se imenuje i na druge načine, pa se tako u teoriji prevođenja pojavio i termin *shining through*, odnosno **prosijavanje**, zasnovan na hipotezi Elke Tajh (Teich 2003: 207), prema kojoj jezik izvornik može da „prosijava” ili „sija” kroz prevod ukoliko se takav prevod snažno oslanja na reči i strukture izvornika. Drugim rečima, prevod koji nastaje delovanjem bilingvalnog govornika može da unese element jezika izvornika usled potrebe za inovacijom ili kao posledica interferencije, odnosno prosijavanja. Osim ovog pojma, za sagledavanje važnosti prevoda za jezički kontakt potrebno je posvetiti se i samom prevodu. Odavno je primećeno da prevod može sadržati elemente jezika izvornika koji ukazuju na to da je prevod, ali i one koji čine da deluje kao da je napisan na ciljnom jeziku. Ova svojstva prevoda se mogu imenovati raznim terminima, a u svrhu rasvetljavanja uloge prevođenja u jezičkom kontaktu koristićemo pristup i terminologiju kakve predlaže Svenja Kranich (Kranich 2014), a koja preuzima termine koje je uvela i razradila Julijana Haus (House 1997).

Ukoliko prevodilac u prvi plan stavlja formalnu, odnosno strukturnu ekvivalenciju po ceni da umanjí prirodnost izraza ili prekrši konvencije ciljnog jezika, takav prevod se naziva **očiti prevod** (*overt translation*) (Kranich 2014: 99). U takvom prevodu se jednostavno vidi da je u pitanju prevod jer sadrži elemente jezika izvornika i prisutno je prosijavanje. S druge strane, ukoliko prevodilac teži da ostvari funkcionalnu ili komunikativnu ekvivalenciju i koristi svojevrzni „kulturni filter” kako bi tekst prilagodio konvencijama ciljne kulture, dobija se **skriveni prevod** (*covert translation*), (Kranich 2014: 99–100).

Element jezika izvornika koji se pojavio u prevodu se može ustaliti u jeziku usled frekventne upotrebe. Promene u jeziku nastale kao rezultat prevođenja manifestuju se na više nivoa – na leksičkom, morfološkom, sintaksičkom, pragmatičkom, odnosno stilističkom, kako je dokumentovano u već navedenom izvoru (Kranich 2014: 101).

Kada govorimo o leksičkom nivou, poznato je da su mnogi evropski jezici preuzeli više elemenata iz klasičnih jezika, tj. iz starih naučnih dela, hrišćanskih

verskih tekstova i sličnih izvora. Na primer, klasične grčke reči kao što su *muzika* (od *μουσική*) ili *demokratija* (od *δημοκρατία*) se javljaju u lako prepoznatljivim adaptiranim oblicima u više jezika, a ima i kalkova kao recimo *omnipotens* (eng. *allmighty*, nem. *allmächtig*, srp. *svemogući*). Osim ovakvih primera, tokom Renesanse je veliki broj tzv. učenih reči posredstvom prevoda ušao u engleski, ali i u druge jezike. Prevodioci su preuzimali reči iz klasičnih i drugih jezika ili su ih kalkirali, a kako se broj pismenih povećavao, nove reči su se sve brže širile. Na morfološkom nivou se mogu spomenuti razni prefiksi i sufiksi kao što su *in-*, *dis-*, *-able* ili *-age*, koji se danas koriste u engleskom, a potiču iz romanskih jezika. Kao sličan primer u srpskom se može navesti sufiks *-irati*, kao u rečima *analizirati*, *stopirati* ili *instruirati*, a došao je posredstvom nemačkog. Iako postoje i mnogi drugi načini kombinovanja morfema, ovde neće biti posebno obrađivani iz praktičnih razloga. Sintaksičke promene su manje i uglavnom su vidljive u dijahronijskoj dimenziji, ređe su od promena na ostalim nivoima, a kao primer se mogu navesti participske konstrukcije u staroengleskim tekstovima koji su prevedene sa latinskog (Kranich 2014: 103), dok je u srpskom konstrukcija *za* + INFINITIV (npr. *za poneti*, *za očekivati*) takođe stranog porekla. Pragmatičke i stilske odlike drugih jezika se relativno lako mogu identifikovati. Kao primer se mogu navesti diskursne formule koje su preuzete iz engleskog *Mogu li vam pomoći?* ili *Moje ime je XY*. Ova dva poslednja primera spadaju u **pragmatičke anglicizme**, pod kojima se podrazumeva „upotreba diskursnih formula iz engleskog jezika u situacijama kada za njih postoje odgovarajuće i ustaljene formule u srpskom jeziku, kao i uvođenje diskursnih formula iz engleskog jezika tamo gde postoji izvesna ‘diskursna praznina’, tj. gde nije bilo nikakvih diskursnih formula u srpskom jeziku” (Mišić Ilić i Lopičić 2011: 263). Za sve navedene primere je zajedničko što su u jezik po svoj prilici došli posredstvom prevoda, i to usled nemogućnosti da se zamene odgovarajućim elementima jezika primaoca.

Iako su ovakvi primeri već obrađeni u teoriji jezika u kontaktu, uticaj prevoda na jezičke promene je prošao relativno nezapaženo. Lingvisti su se uglavnom koncentrisali na rezultat procesa pozajmljivanja, dok je prevod kao način na koji element jednog jezika dospeo u drugi bio blago zapostavljen. Jedan od razloga za to je razdvojenost teorije prevođenja i teorije jezika u kontaktu, pri čemu su lingvisti zainteresovani za prevođenje bili primarno fokusirani na sam prevod, ali ne i na njegov uticaj na jezik, dok se teorija jezika u kontaktu više koncentrisala na bilingvizam i interferenciju kao nosioce pozajmljivanja, ne uzimajući u obzir prevod kao kompleksniji fenomen niti kognitivne aspekte prevođenja. Iako je

teorija prevođenja odavno prepoznala elemente stranog jezika u prevodu, često se koncentrisala na nivo leksema ili pojedine registre, više se bavila njihovim stilskim, estetskim i kulturološkim aspektima, ali ne i uticajem prevoda na jezik kao sistem. Teorija jezika u kontaktu je, s druge strane, nedovoljno razlikovala prevod od interferencije, zbog čega su ove dve discipline relativno kasno došle do dodirnih tačaka.

Bilo da govorimo o klasičnim bilingvalima, bilo o školovanim prevodiocima, i jedni i drugi su posrednici između dva jezika i dve kulture, a iz različitih razloga posežu za elementima jezika izvornika kako bi preneli smisao izvornog teksta ili iskaza. Da bi se razlozi za upotrebu elemenata jezika izvornika bolje razumeli, potrebno je napraviti kratko istorijsko poređenje između prevodilaštva u prošlosti i u današnje vreme. U vreme kada je prevodilaštvo bilo u začetku, prevođenjem su se bavili bilingvali, koji su usvajali strane jezike boraveći među njihovim govornicima ili učeći ih kroz postojeće prevode, malobrojnu literaturu ili sa nastavnikom, kao što je slučaj sa starogrčkim ili latinskim. Nastava stranog i maternjeg jezika i jezički standard u današnjem smislu su bili nepoznati, pa je mnogo toga bilo prepušteno improvizaciji. Svi jezici sa većim brojem govornika su bili skup manje ili više povezanih dijalekata, a na početku nove ere, jedino su latinski i grčki imali kakvu-takvu normu zasnovanu na značajnim pisanim delima i upotrebi jezika među intelektualnom elitom. Iako su tadašnji tekstovi koji govore o prevođenju malobrojni, može se izdvojiti predgovor prevodu dela *Cura Pastoralis*, u kome o načinu prevođenja piše sam prevodilac – kralj Alfred (oko 849–899). Ovaj vladar, intelektualac i prosvetitelj navodi da je povremeno prevodio doslovno, povremeno po smislu, ali i da je mnoge delove teksta dodavao ili oduzimao kako bi približio original tadašnjem čitaocu. S druge strane, mnogi prevodi Biblije i drugih verskih tekstova, koji su se javili kasnije, sadržali su dosta kalkiranih reči, sintagmi ili konstrukcija, jer se smatralo da verski sadržaji moraju da budu što verniji originalu. Ni kralj Alfred ni mnogi drugi, uglavnom anonimni prevodioci, nisu imali ustaljeni standard koga bi se držali, tako da su se njihovi predmeti zasnivali na jezičkom osećaju i na odnosu prema izvorniku. Sa razvojem književnoumetničke tradicije razvijao se i jezički standard, ili bar dominantni varijetet, što je uglavnom podrazumevalo da svaki prevod treba da se uklopi u tako stvorene norme. Prevodi su počeli da se u svim aspektima približavaju domaćem izrazu, premda je nemoguće postaviti zajedničku hronologiju ovog pomaka jer je svaki jezik imao različitu istoriju razvoja i standardizacije. Ipak, za većinu savremenih evropskih jezika se može reći da su u poslednja dva ili tri veka

naklonjeni prevodima koji su orijentisani ka domaćem izrazu, ali i da je u 21. veku u mnogim slučajevima počeo da se vidi uticaj engleskog jezika i da se na neki način prevođenje vratilo počecima. Naime, kod relativno nekodifikovanih jezika se u prošlosti nije mogla ni napraviti jasna granica između običnih bilingvala i prevodilaca, što je počelo da se menja kasnije usled stvaranja književne tradicije. Kako je s vremenom jezičko obrazovanje napredovalo i kako su nastajali prestižni varijeteti, prevodi su postajali sve manje očiti, a sve više skriveni u smislu prilagođenosti ciljnoj kulturi i nisu štrčali kao strano telo. Ukoliko govorimo o evropskom kontinentu, može se konstatovati da u 19. i 20. veku nastaju mnogi odlični prevodi koji su u velikoj meri prilagođeni ciljnoj kulturi i njenom domaćem izrazu. S druge strane, proces globalizacije sa sobom donosi i veću međunarodnu komunikaciju, tako da se posredovanje između dva jezika, koje je bilo mahom ograničeno na stručne i književnoumetničke sadržaje, proširuje na sve domene upotrebe jezika. Dok su se prevodima stručnih i književnih tekstova primarno bavili profesionalni prevodioci, ostali vidovi komunikacije su sve više počeli da se oslanjaju na posredovanje običnih bilingvala koji su sticajem okolnosti postali prevodioci-amateri. U odnosu na prošlost se čak i broj bilingvala povećao, a njihovo znanje stranog jezika poboljšalo jer su usled snažne globalne povezanosti i raširenosti medija mnogi jezici postali lako dostupni. Ova dostupnost je najuočljivija kod engleskog, koga govore ili bar razumeju mnogi koji nikada nisu ni kročili u neku zemlju engleskog govornog područja. Na taj način se stvorila velika grupa bilingvala, koji poznaju sopstveni jezik i engleski, ali ih nisu dovoljno izučavali u formalnom smislu da bi se mogli nazvati stručnjacima za jezik. Upravo takvi bilingvali su počeli da unose elemente engleskog u sopstvene jezike i na taj način započeli novi talas jezičkih promena.

Na osnovu navedenog, moguće je napraviti poređenje između davnašnjih i sadašnjih bilingvala koji su prevođenjem uneli promene u jezik. Bez obzira na epohu, preuzimanje elemenata stranog jezika može biti uslovljeno nepostojanjem odgovarajućeg elementa u jeziku cilju, pa se u tom smislu ništa nije promenilo već hiljadama godina. Prestiž jezika izvornika ili kulture koju taj jezik nosi je bitan činilac u prevođenju, bilo da govorimo o sadašnjosti ili prošlosti. Ipak, može se reći da se fokus na prestiž promenio – dok su se nekada najčešće preuzimali elementi iz verskih i formalnih tekstova usled njihove važnosti, danas se pristižnim smatraju reči iz svih domena ukoliko su upotrebljene u jeziku izvorniku koji sam po sebi ima visok status među govornicima jezika cilja. Kada su u pitanju jezički ili književni standard, oni u prošlosti nisu bili strogo kodifikovani ili su se svodili

na opšti konsenzus jezičke zajednice, dok danas takođe postoji ovaj konsenzus, ali i institucionalizovana norma i jezička politika. Iako postojanje norme i jezičke politike može da smanji uticaj prevoda na jezik, u neformalnim i nekim stručnim registrima se lakše može desiti da nastupi prosijavanje.

U savremenom svetu je bilingvizam sve rašireniji, a engleski se već odavno pozicionirao kao jezik globalne komunikacije. Samim tim, potreba za profesionalnim prevodiocima je manja u mnogim domenima. U mnogim delatnostima je poznavanje jezika, i to najčešće engleskog, neophodan uslov da bi se dobilo zaposlenje. Osim toga, brojni pojedinci se informišu o onome što ih zanima iz stranih izvora. Na taj način je stvoren veliki broj „spontanih” prevodilaca koji unose inovacije i promene u jezik. Termin i kao što su *ffučersi* (u bankarstvu) ili *skringing* (u medicini) su po svoj prilici ušli u srpski tako što ih je uneo neki bankar odnosno lekar koji nije tražio da se izvorni tekst prevede već je samo preuzeo postojeću englesku reč. Ranije navedena diskursna formula *Moje ime je XY*, koja se često javlja kod televizijskih voditelja je po svoj prilici postala deo srpskog jer ju je neki voditelj ili urednik upotrebio po ugledu na ekvivalentnu englesku formulu.

Iako se ne može reći da su profesionalni prevodioci imuni na uticaj jezika izvornika, može se konstatovati da su raširenost bilingvizma među opštom populacijom, neformalno prevođenje, lakoća komunikacije sa velikim brojem ljudi i ubrzan tehnološki razvoj učinili da mnogi ljudi počnu da se bave prevođenjem u ograničenom obimu. Vreme kada su firme i institucije zapošljavale prevodioce je uglavnom prošlo jer je komunikacija sa inostranstvom morala da se ubrza, pojednostavi i prenese na zaposlene kojima jezik nije struka. Zbog toga je u mnogim delatnostima terminologija svedena na preuzimanje stranih reči i kalkiranje, a preuzimaju se i gramatičke konstrukcije, diskursne formule i slično. Jezik prevoda se demokratizovao, približio stručnom žargonu, postao otvoreniji ka uticaju izvornog teksta i ekonomičniji. Samim tim, prevod je počeo da utiče i na izvornu upotrebu jezika i da u njega unosi promene. Način na koji komunikacija danas funkcioniše će po svoj prilici bar delimično uticati na strukturu mnogih jezika i otežaće stvaranje „čistog” jezika otpornog na strane reči i konstrukcije.

6. Posledice jezičkog kontakta

Posledice jezičkog kontakta su vidljive na tri nivoa – mogu uticati na pojedinca, na zajednicu i na jezik. Ovo podrazumeva da pojedinac može vladati ne

samo maternjim jezikom, već i nekim drugim jezikom/jezicima, da neka zajednica, bilo kao celina, bilo delimično, ovladava raznim jezicima i unosi nešto novo u svoj jezik, da ga menja, gubi ili zaboravlja.

Ukoliko počnemo od pojedinca, najbitniji pojam je *bilingval*, koji označava osobu koja zna dva jezika i njima vlada u određenom stepenu (Richards and Schmidt 2010: 54). Sam termin bilingval ima prilično široko značenje jer stepen kojim je neko ovladao i jednim i drugim jezikom najčešće nije isti. U primenjenoj lingvistici se pravi razlika između usvajanja i učenja jezika. Usvajanje je prirodan proces, tj. kada pojedinac usled izloženosti jeziku počne da ga spontano koristi bez formalnog podučavanja. Učenje jezika se odigrava u interakciji nastavnika i učenika, najčešće u formalnom okruženju, i podrazumeva pravo podučavanje, premda se zahvaljujući dostignućima savremene nauke podučavanje izvodi tako da se približava usvajanju koliko god je to moguće. Bez obzira na ovu podelu, evidentno je da se jezikom može ovladati na oba načina.

Bilingvali koji istovremeno usvajaju dva jezika i koriste ih sa podjednakom lakoćom po pravilu su izloženi različitim jezicima od najranijeg detinjstva i najčešće odrastaju u dvojezičnoj porodici ili dvojezičnoj sredini, premda se ovi faktori često i kombinuju. Idealna situacija u kojoj dete ostvaruje ovakvu bilingvalnost postoji kada je ono od početka izloženo i jednom i drugom jeziku u porodici, školi ili u neposrednom okruženju i koristi ga za razgovor o svim temama.

Stepen izloženosti različitim jezicima pri razvoju dvojezičnosti može varirati, što utiče na ovladavanje tim jezicima u svim domenima upotrebe. Postoji nekoliko tipičnih situacija koje ilustruju različite stepene izloženosti. Jedna od njih je kada dete u okviru porodice istovremeno usvaja dva jezika, ali je jednom od njih van kuće izloženije jer se taj jezik koristi u školi i u zajednici u kojoj živi. U ovom će slučaju, na primer, dete Amerikanca i Nemice čija porodica živi u SAD, kod kuće biti izloženo engleskom i nemačkom, ali će izvan kuće uglavnom komunicirati na engleskom i biti mu izloženije. Druga situacija postoji kada je dete izloženo jednom jeziku u porodici, a drugom izvan nje. Kao primer se može navesti dete srpskih iseljenika u Nemačkoj, koje će kod kuće govoriti srpski, ali će koristiti nemački u školi i kasnije na poslu. Treća situacija nastaje kada dete živi u porodici i okruženju gde se koristi jedan jezik, obično manjinski, a koje podrazumeva školu, mesto gde živi, opštinu ili neku veću celinu, ali je potrebno da ovlada i jezikom koji je većinski, odnosno ima status službenog jezika na nivou države i potreban je radi potpune integracije u društvo. Kao primer za ovu situaciju se može iskoristiti bilo koja nacionalna ili jezička manjina koja živi u

okruženju gde se govori njen manjinski jezik, ali je ovladavanje jezikom većine ili službenim jezikom bitno za snalaženje u društvu, što se dešava kod mađarske dece koja žive u Subotici, Kanjiži ili nekom drugom mestu gde je koncentracija govornika mađarskog nešto veća. Četvrta situacija se javlja u zemljama u kojima se u porodici koristi jedan jezik, koji je često i jezik sredine, ali se u obrazovanju i državnoj administraciji paralelno koristi i drugi ili je obrazovanje dvojezično. Ovakva situacija postoji u bivšim francuskim kolonijama, kao što su npr. Tunis, Marko ili Alžir, gde je arapski jezik maternji većini stanovništva, ali se francuski koristi u obrazovanju, državnoj upravi i javnoj komunikaciji.

Ukoliko se vratimo na prvi slučaj, dete će koristiti nemački u komunikaciji sa majkom, teme razgovora će uglavnom biti vezane za porodicu i neposredno okruženje, dok će engleskim, koji koristi u školi i svakodnevnom okruženju, ovladati mnogo bolje i moći će da ga koristi za razgovor o većem broju tema. U drugom slučaju dete koristiti srpski kao porodični jezik, nemački će početi da usvaja nešto kasnije, ali će mu za teme van porodičnih nemački biti primaran. U trećem slučaju, dete će koristiti mađarski i u porodičnom i u školskom okruženju, čime će razviti znanje ovog jezika, a srpskim će ovladati zarad komunikacije sa širim okruženjem, bilo tako što će ga usvajati neposredno, bilo što će ga učiti u formalnom okruženju. U četvrtom slučaju postoje i najveće šanse da pojedinac kada odraste može da sasvim dobro koristi i jedan i drugi jezik. Iako ovde nisu navedene sve moguće situacije, jasno je da stepen izloženosti nekom jeziku varira od slučaja do slučaja, tj. u zavisnosti od toga koliko se koji jezik koristi i u kojim domenima.

Na osnovu navedenih primera, moguće je spomenuti i podelu bilingvala na dominantne i balansirane. **Dominantni bilingval** je osoba koja koristi dva jezika, ali je jednim bolje ovladala i više ga koristi (Wei 2000b: 5), što je i najčešći slučaj. **Balansirani bilingval** je osoba koja podjednako vlada i jednim i drugim jezikom (Swann et al. 2019: 25), premda se ovo u praksi ređe dešava. Naime, osim kapaciteta ljudskog mozga, u životu je praktično nemoguće biti u stalnom i direktnom kontaktu sa obe jezičke zajednice i kulture, sa dijalektima, sociolektima, slengom i svakodnevnim dešavanjima. Iako sve ovo nije nemoguće ostvariti, nedostatak svakodnevnog kontakta sa sredinom gde se govori neki jezik može se odraziti na blisko poznavanje jezičkih finesa, kulturnih obrazaca, norme komunikacije i slično.

U skladu sa činjenicom da postoje pojedinci ili zajednice koji koriste više jezika nastala su dva pojma – **dvojezičnost** (bilingvizam) i **višejezičnost**

(multilingvizam), koji se mogu najjednostavnije opisati kao poznavanje i upotreba dva ili više jezika od strane pojedinca, a nekada se u literaturi koriste kao sinonimi.

Dvojezičnost datira praktično od vremena kada su se formirali autonomni jezici i kada su članovi dve jezičke zajednice stupili u jezički kontakt. Sa razvojem ljudskog društva dvojezičnost se proširila i više ne podrazumeva obavezan direktni kontakt govornika različitih jezika. Kako je u prošlosti bilo teško prevaljivati velike razdaljine, dvojezičnost je zavisila je prevashodno od geografske ili fizičke blizine govornika različitih jezika. Drugi jezici su se nekada učili gotovo isključivo direktnom interakcijom sa izvornim govornicima, dok je do pojave formalne nastave jezika moralo da protekne mnogo vremena.

Dvojezičnost može nastati voljno, kada grupa ili pojedinac uče jezik jer su za to motivisani željom ili potrebom, kada su drugom jeziku naprosto izloženi, ali može biti i nametnuta. Dvojezičnost može biti različitog stepena i karaktera, bilo da govorimo o individualnom, bilo o kolektivnom planu.

Dvojezičnost može biti individualna i socijalna u zavisnosti od toga da li gledamo društvo ili zajednicu. *Individualna dvojezičnost* podrazumeva situaciju u kojoj samo pojedinci vladaju nekim drugim jezikom, a *socijalna dvojezičnost* da njime vlada cela jedna zajednica (Richards and Schmidt 2010: 55). Pošto je dvojezičnost češća od višejezičnosti, u nastavku teksta ćemo se usredsrediti na nju, premda se opšte odlike dvojezičnosti uglavnom mogu primeniti i na višejezičnost.

I na nivou pojedinca i na nivou zajednice, dvojezičnost može biti simetrična i asimetrična. *Individualna simetrična* ili *balansirana dvojezičnost* podrazumeva ovladavanje jednim i drugim jezikom u istoj meri (Wei 2000a: 455). *Individualna asimetrična* (takođe *receptivna* i *pasivna*) *dvojezičnost* podrazumeva da pojedinac razume ono što je napisano ili rečeno na drugom jeziku, ali ne govori i ne piše taj jezik (Wei 2000a: 459). Usled sličnosti terminologije za različite pojave koje se ne dešavaju na istom planu, potrebno je napomenuti da se sinonimi za ove vrste dvojezičnosti (balansirana, receptivan i pasivna) ne koriste kada se govori o dvojezičnosti na nivou društva.

Socijalna simetrična dvojezičnost se obično javlja kada govornici dva jezika, koje možemo označiti kao jezik A i B, žive na istoj teritoriji, tako da govornici jezika A koriste jezik B i obrnuto. Simetrična dvojezičnost nije toliko česta pojava na nivou cele države, ali se može javiti u nekim njenim delovima, gradovima ili područjima gde žive dve jezičke zajednice, kao npr. u nekim delovima Indonezije (Moro 2021). *Socijalna asimetrična dvojezičnost* obično se javlja kada je jedan jezik manjinski i ne govori se na celoj teritoriji. Kao primer asimetrične

dvojezičnosti može se navesti Švajcarska, gde govornici italijanskog ili romanša obično govore nemački i francuski, dok govornici nemačkog i francuskog obično ne govore italijanski i romanš (Thomason 2001: 3).

Kada govorimo o dvojezičnosti neke zajednice ili društva, tj. o socijetalnoj dvojezičnosti, značajan je i status jezika koji se naporedo koriste. Postoje društva u kojima su jezici sasvim ravnopravni po zakonu, ali i u praksi, tj. u svakodnevnoj upotrebi jezika. S druge strane, postoje i društva gde je jedan jezik dominantan, bilo zakonski, bilo u praksi. U nekim društvima je dvojezičnost rezervisana za više društvene slojeve, što se naziva *elitna dvojezičnost*, dok je u nekim prisutna u svim društvenim slojevima, i to je *narodna dvojezičnost* (Bugarski 1993: 110).

Na osnovu okruženja u kome se javlja, dvojezičnost se može podeliti i na prirodnu, školsku i kulturnu dvojezičnost. *Prirodna dvojezičnost* se javlja kod dece koja potiču iz dvojezičnih porodica ili sredina u kojima je dvojezičnost neophodna za život, a nameće je društvo. *Školska dvojezičnost* podrazumeva učenje stranih jezika u školi, dok se *kulturna dvojezičnost* odnosi na učenje jezika zarad posla ili drugih potreba (Bugarski 1993: 110–111).

Wei (Wei 2013: 30) navodi tri slučaja socijetalne dvojezičnosti i višejezičnosti, koji se manifestuju kao opšta i teritorijalna dvojezičnost i diglosija. *Opšta dvojezičnost* podrazumeva da većina društva poznaje dva jezika, kao što je slučaj sa Maltom, gde osim domicilnog malteškog jezika skoro svi govore i engleski, dok *teritorijalna dvojezičnost* podrazumeva da je dvojezičnost prisutna samo u pojedinim oblastima, gde se dva jezika zaista i govore. (Wei 2013: 30–31) Teritorijalna dvojezičnost postoji u delovima Vojvodine naseljenim nacionalnim i jezičkim manjinama, koje čuvaju svoje jezike, ali i govore srpski, dok je opšta karakteristična za Latinsku Ameriku, gde pored domicilnih jezika mnogi koriste i španski. *Diglosija*, pojava srodna bilingvizmu, podrazumeva situaciju kada postoje narodni i standardni varijetet, od kojih se prvi koristi u porodici i u neformalnoj komunikaciji, a drugi u formalnoj komunikaciji, u školi, administraciji, medijima i slično. Kao primer sredine u kojoj postoji diglosija mogu se navesti germanofoni delovi Švajcarske, gde se kod kuće i u neposrednom okruženju koristi lokalni dijalekt nemačkog, ali deca su u školi dužna da savladaju i standardni švajcarski varijetet nemačkog jezika.

Preključivanje kodova (*code-switching*) je pojava kada pojedinac u toku razgovora naizmenično koristi dva jezika ili varijeteta. Ono se može ispoljiti na dva načina. Prvi je *alternirajuće preključivanje kodova*, koje podrazumeva prelazak sa jednog jezika na drugi nakon jedne ili više rečenica ili iskaza, a drugi *insertivno*

preključivanje kodova, odnosno ubacivanje reči ili sintagmi iz jednog jezika u iskaz ili rečenicu formiranu na drugom jeziku (Matras 2009: 101 i Muysken 2000). Kako Matras na istom mestu podseća, neki autori za insertivno preključivanje koriste i termin **mešanje kodova** (*code mixing*), premda ima i autora za koje su preključivanje i mešanje kodova sinonimi.

Preključivanje kodova postoji i na individualnom i na kolektivnom nivou. Preključivanje kodova na individualnom nivou se javlja ukoliko pojedinac ne vlada dobro jednim jezikom pa mu je lakše da neke misli izrazi na drugom, ukoliko želi da svojim načinom govora ostavi pozitivan utisak, ali i ukoliko je ono prisutno u njegovom neposrednom okruženju, tj. ukoliko govornik treba da se uklopi u zajednicu gde je to uobičajeno, ali iz drugih razloga (Matras 2009: 105). Kolektivni nivo je zanimljiviji sa sociolingvističke strane jer obuhvata razne konstelacije, kao recimo dvojezičnu ili višejezičnu zajednicu gde se više jezika koristi uporedo, ali i jednojezičnu u kojoj upotreba dva jezika ili varijeteta nosi određene konotacije. Ukoliko se, na primer, u nekom društvu koristi engleski kao sredstvo javne komunikacije, državne uprave, obrazovanja i slično, govornici će upotrebiti reč, deo rečenice, celu rečenicu ili deo iskaza na engleskom ili će se potpuno prebaciti na engleski ukoliko razgovaraju o temi o kojoj im je lakše govoriti na ovom jeziku ili ukoliko nisu sigurni kako bi se o datoj temi izrazili na maternjem jeziku. S druge strane, čak i jednojezična zajednica, ili bar neki njen deo, mogu praktikovati preključivanje kodova, pa se onda npr. elementi engleskog mogu čuti u svakodnevnom govoru ili u određenim profesionalnim žargonima. Na ovaj način se uspostavlja i kontinuum između preključivanja kodova i jezičkog pozajmljivanja jer pozajmljivanje može da počne od individualnog preključivanja kodova.

Ukoliko bilingval dugo nema kontakt sa nekim od jezika koji govori, polako će gubiti sposobnost da njima vlada, pri čemu znanje tog jezika može nestati, a ovakva pojava se naziva **jezičko nazadovanje** (*language attrition*) (de Bot and Bülow 2021: 179; Richards and Schmidt 2010: 314). Ova situacija obično nastaje kod imigranata ili govornika manjinskog jezika u nekoj zajednici, mada se može javiti i usled nedostatka kontakta sa jezikom koji je kasnije naučen ili usled zdravstvenih problema (Wei 2013: 34). Jezičko nazadovanje se može ispoljiti na više nivoa – na fonološkom, morfološkom, morfosintaksičkom ili leksičkom, kao i u upotrebi komplikovanih sintaksičkih ili stilskih mogućnosti jezika (Muysken 2010: 277).

Veoma radikalna posledica jezičkog kontakta je **zamena jezika** (*language shift, language replacement*) ili **jezička asimilacija**, koja se dešava onda kada

govorna zajednica više nije u stanju da sačuva svoj jezik i prelazi na drugi, koji je uspeo da ostvari dominaciju (Swann et al. 2019 174–175), pri čemu govornici potiskuju ili odbacuju svoj jezik. Ovaj proces je obično postepen i podrazumeva sve ređu upotrebu sopstvenog jezika, prihvatanje leksike i strukture stranog jezika, a zatim i potpuni prelazak na njegovu upotrebu. Ukoliko dođe do zamene jezika, u preuzetom jeziku često postoji i jezički supstrat, tj. ono što je ostalo od potisnutog jezika, kao npr. neke reči, foneme, intonacija, gramatičke strukture, kalkovi nekih reči i konstrukcija i slično. Dobar primer za ovo je hibernoengleski, ili irski engleski, koji je zadržao sve navedene elemente irskog supstrata, iako irski jezik postoji i danas, ali ima relativno mali broj govornika (Crystal 2005: 336–337).

Razlozi za prelazak na drugi jezik mogu biti različiti. U istoriji postoje primeri kada jedan jezik uzmiče pred drugim jer se nad njegovim govornicima vrši represija ukoliko ga koriste, kao što se dešavalo sa velškim u Velikoj Britaniji ili sa makedonskim u Grčkoj, što je u mnogim slučajevima nateralo roditelje da sa decom još od malih nogu komuniciraju na tuđem jeziku. Osim tvrde represije, koja podrazumeva kažnjavanje zbog upotrebe nepoželjnog jezika, postoji i meka represija, a podrazumeva onemogućavanje pojedinca da funkcioniše u nekoj zajednici bez poznavanja određenog jezika, odnosno diskriminisanje na osnovu jezika. Naravno, zamena jezika može nastupiti i ukoliko nema represije, na primer ako su govornici nekog jezika malobrojni i nisu gusto naseljeni u jednoj oblasti. Postoje i slučajevi prelaska na drugi jezik ukoliko on donosi prestiž ili neku korist. Zamena jezika često podrazumeva i gubitak nacionalnog identiteta.

Za razmatranje posledica jezičkog kontakta korisno je spomenuti još jedan pojam, a to je konflikt. Ovaj pojam je vezan za istorijske, sociološke i sociolingvističke aspekte jezičkog kontakta, koji se često ostvaruje u interakciji dve etničke zajednice čiji se interesi ne poklapaju, kod kojih postoji neka vrsta dominacije (jezička, kulturna, politička, verska i sl.), strah ili predrasude prema onoj drugoj ili bilo koja vrsta suparništva. Ukoliko nastane konflikt, on se može preneti i na jezik, gde će jedna jezička zajednica pokušavati ili uspeti da ostvari dominaciju (Nelde 2002: 328). U takvim okolnostima nastaje **jezički konflikt**, otvoreno artikulisani spor oko domena distribucije jezika, a sporovi ove vrste su samo deo nekih širih tenzija, kao što su međuetničke (Matras 2009: 53). Postoje mišljenja da jezički kontakt ne postoji bez jezičkog konflikta, što se u lingvistici naziva **Neldeov zakon** (Nelde 2002: 331; Nelde 1987). U praksi, jezički konflikt podrazumeva favorizaciju jednog jezika nauštrb drugog, pri čemu se taj drugi jezik potiskuje putem restriktivnih zakona, drugim sredstvima koja umanjuju

njegovu važnost ili domene upotrebe ili naprosto gubitkom prestiža. Ovakvih situacija je bilo mnogo u prošlosti, ali postoje i danas. Mnoge kolonije su za službene potrebe i u obrazovanju koristile jezik kolonizatora, tako da je upotreba domicilnih jezika degradirana. Isto tako, postoje slučajevi da je jezička većina imala veća prava upotrebe sopstvenog jezika u odnosu na jezičku manjinu, kao što je bio slučaj u Kanadi, gde je favorizovanje engleskog nauštrb francuskog izazvalo više političkih problema i revolt frankofone manjine, dok su politički moćne ekonomske sile nametnule svoje jezike trgovinskim partnerima (Nelde 2002: 328–329; 333). Jedna od posledica jezičkog konflikta je i **jezička diskriminacija** ili **lingviciizam**, situacija kada grupa govornika nekog jezika ili dijalekta nema ista jezička prava kao dominantna grupa (Richards and Schmidt 2010: 340–341; Phillipson and Skutnabb-Kangas 2013: 500). Jezička diskriminacija se često dešava paralelno sa etničkom ili rasnom diskriminacijom, a može biti povezana i sa kršenjem drugih prava i sa još nekim vidovima diskriminacije. Česta posledica jezičke diskriminacije je **jezička nesigurnost** (*linguistic insecurity*), a koja se manifestuje kao nelagodnost i gubitak samopouzdanja kod govornika koji smatra da se ne izražava gramatički pravilno, u skladu sa stilskim normama, da ima loš izgovor, odnosno da način na koji govori odstupa od bilo koje norme koja se smatra pravilnom ili prestižnom (Richards and Schmidt 2010: 342) i može se javiti kada govornik koristi strani jezik, ali i maternji. Za nesigurnost pri upotrebi maternjeg jezika se ponekad koristi i termin **shizoglosia** (*schizoglossia*), koji je uveo Haugen.

Smrt jezika, tj. njegov nestanak, dešava se ukoliko njegovi govornici izumru ili ukoliko dođe do zamene jezika (Swann et al. 2019: 169), što znači da se može desiti usled jezičkog kontakta. Smrti jezika može prethoditi represija, uključujući i genocid, prirodno smanjenje broja govornika usled malobrojnosti i potrebe da se priključe većoj jezičkoj zajednici, ali može nastati i tako što se jedan jezik tokom evolucije podelio na više varijeteta, što je slučaj sa latinskim. Ipak, mnogi izumrli jezici su i danas poznati ukoliko su blagovremeno zapisani, a neki i dalje žive u ograničenoj upotrebi, premda nemaju izvorne govornike. Najpoznatiji slučajevi su latinski, klasični grčki, sanskrit, koptski, premda ovaj spisak nije konačan. Smrt jezika ima i svoju suprotnost – revitalizaciju jezika (*language revival*, *language revitalization*), premda je ona najčešće ograničenog uspeha. **Revitalizacija jezika** uglavnom podrazumeva ponovno uvođenje jezika koji su nekada bili u širokoj upotrebi u nekoj zajednici (Swann et al. 2019: 263), kao što su npr. kornvolski, ili pokušaje da se ugroženi jezici vrate u upotrebu, kao što je slučaj sa irskim. Uspešan

primer revitalizacije je hebrejski jezik, koji je u 19. veku korišćen uglavnom u verske svrhe dok ga u svakodnevnoj komunikaciji nije bilo gotovo 1700 godina, ali se zahvaljujući naporima Elijezera Ben-Jehude ovaj jezik sada ponovo koristi (Appel and Muysken 2005: 47). Revitalizacija jezika ima i jedan srodan proces – **očuvanje** ili **održanje jezika** (*language maintenance*), što podrazumeva da jezik opstaje uprkos tome što je izložen snažnom uticaju drugog jezika koji ostvaruje neku vrstu dominacije (Swann et al. 2019: 172). Očuvanje jezika je i način razrešavanja jezičkog konflikta. Kao primeri se mogu navesti velški, baskijski ili katalonski, koji su nekada bili zabranjeni, a danas imaju status službenih jezika i koriste se u mnogim sferama svakodnevnog života.

Savet Evrope je još 1992. godine usvojio Evropsku povelju o regionalnim ili manjinskim jezicima, ratifikovalo ju je više evropskih zemalja, što je rezultiralo ostvarivanjem jezičkih prava u više slučajeva. Ipak, u praksi se jezička prava ne ostvaruju na isti način i u istoj meri u svim zajednicama.

Pojava novih varijeteta takođe može biti posledica jezičkog kontakta. Usled rasprostranjenosti engleskog jezika i njegove službene upotrebe u nekim zemljama, pojavili su se i njegovi neizvorni varijeteti (engl. *non-native varieties*) (Kachru 1981). Mnoge zemlje, uglavnom bivše britanske kolonije, koje su uglavnom višejezične i etnički nehomogene, uvele su engleski kao službeni jezik, koriste ga kao jezik obrazovanja, administracije i državnog aparata u celini, odnosno kao sredstvo javne ili svakodnevne komunikacije. Kao primeri se mogu navesti Indija, Pakistan, Nigerija, Gana, Singapur ili Filipini. Pošto u ovakvim zemljama često nema mnogo direktnog jezičkog uticaja izvornih govornika jer ih nema u većem broju, varijeteti engleskog koji se tamo koriste podložni su uticaju lokalnih jezika na gotovo svim nivoima (Crystal 2005: 359), iako se oslanjaju na neki od postojećih standarda. U pomenutim zemljama je to uglavnom britanski, premda su se Filipini opredelili za američki standard. Stoga se usled mešavine jezičkih uticaja danas može govoriti o indijskom, nigerijskom, singapurskom ili nekom drugom engleskom, koji se posmatraju kao odeliti varijeteti. Neizvorni varijeteti su po pravilu skup podvarijeteta, premda imaju dovoljno zajedničkih karakteristika koje ih čine varijetetima (Meshtrie 2009: 302).

Kao primer ćemo upotrebiti specifičnosti indijskog engleskog. U ovom varijetetu se razlike u odnosu na bilo koji izvorni standard veoma lako uočavaju. Izgovor je pod uticajem lokalnih jezika, pa se npr. /d/ i /t/ izgovaraju kao retrofleksno /d/ i /t/, tj. savijenog jezika, dok se /θ/ i /ð/ realizuju približno kao /t/ i /d/, u zavisnosti od govornika i njegovog maternjeg jezika. Pojedini vokali i diftonzi se

takođe razlikuju, dok je intonacija melodičnija u odnosu na britansku. Gramatika se razlikuje u nekim elementima, pa se tako npr. mogu koristiti progresivni oblici kod statičnih glagola (npr. *I am understanding it* umesto *I understand it*), drugačija upotreba predloga (npr. *pay attention on* umesto *to, discuss about* umesto izostavljanja predloga), izmenjen red reči (npr. *My all friends are waiting* umesto *all my friends*) (Crystal 2005: 360). Vokabular sadrži reči specifične za lokalnu kulturu, kao npr. *chappati* (vrsta hleba) ili *curry* (kari, vrsta začina ili jela), koje su prodrle i u izvorne varijetete, ali i neke koje se koriste pretežno u Indiji, kao što su npr. *lakh* (označava broj 100.000) ili *crore* (deset miliona). Ove reči se često koriste, tako da je uobičajeno čuti ili pročitati *one lakh twenty thousand* (= 120.000) *rupees* i slično. U indijskom engleskom postoje i reči i izrazi koje deluju kao izvorne, ali se ne koriste u izvornim varijetetima, kao npr. *opticals* ('naočari', umesto *glasses*), *Himalayan blunder* ('velika greška'), dok npr. reč *divorcee* ('razvedena osoba') ima snažno negativno značenje (Crystal 2005: 358–360), otprilike na nivou pejorativa.

Proces kroz koje prolazi jezik na putu do stvaranja novog, neizvornog varijeteta naziva se **nativizacija** (engl. *nativization*) i podrazumeva sve vrste adaptacija koje se dešavaju kada on počne da se koristi u novom društvenom i kulturnom okruženju (Richards and Schmidt 2010: 387). U ovakvim varijetetima se stoga „razvijaju nove fonološke, morfološke, sintaksičke, semantičke i stilističke karakteristike koje su toliko sistematične, raširene i prihvaćene među govornicima” (Lowenberg 1986: 3) da imaju status varijeteta.

Usled jezičkog kontakta mogu nastati i novi jezici, a u njih spadaju pidžini, kreoli i mešani jezici. Svaki novi jezik koji nastaje u određenoj kontaktnoj situaciji naziva se **kontaktni jezik** (Thomason 2001: 197), u šta spadaju sve tri pomenute vrste jezika.

Pidžini su jezici koji nastaju usled kontakta govornika dva ili više jezika, odlikuju se uprošćenom gramatikom i vokabularom, nemaju izvorne govornike, a obično je jedan jezik dominantan kao davalac (Richards and Schmidt 2010: 437; Swann 2019: 238). Jezik koji daje leksičku osnovu pidžinu ili kreolu, naziva se **leksifikator** (*lexifier*) (Velupillai 2015: 6).

Pidžini su se razvijali iz potrebe za veoma jednostavnom komunikacijom između govornika različitih jezika, kao na primer da bi se trgovalo, a mnogi od njih su nastali usled dodira između nekog od jezika evropskih kolonizatora i jezika domicilnog stanovništva. Naravno, postoje i pidžini neevropskog porekla i oni koji nemaju veze sa kolonizacijom, a karakteristični su za neke delove Afrike,

Azije i Okeanije gde se govori više jezika. Pidžini nemaju standard, ozbiljnu pisanu tradiciju, niti književnost, a vokabular im je često ograničen na glavni domen upotrebe, kao što je trgovina (Richards and Schmidt 2010: 437). Mnogi od njih su živeli relativno kratko, a jezički kontakti koji rezultiraju dvojezičnošću su istisnuli mnoge pidžine. Brojni pidžini su zbog toga nestali, kao na primer baskijsko-islandski pidžin, koji je bio u upotrebi tokom 17. veka, a koristili su ga baskijski lovci na kitove koji su lovili u islandskim vodama i imali su potrebu da se sporazumevaju sa islandskim stanovništvom (Hualde 1991: 427).

Kreoli su jezici koji su po pravilu nastali od pidžina, tj. tako što su pidžini stekli izvorne govornike. Kako primećuje Kristal (1996: 336), pidžini i kreoli su zapravo dve faze procesa jezičkog razvoja, jer pidžin prvo dobija sve veći broj govornika koji ga koriste kao glavno sredstvo komunikacije, a rezultat toga je da ga deca usvajaju od rođenja, pa tako postaju izvorni govornici. Kao i kod nešto ranije opisanih neizvornih varijeteta koji stižu izvorne govornike, i kreoli prelaze kroz proces nativizacije. Kada se to desi, jezik koji je nekada bio pidžin menja karakter i postaje kreol. Prelazak pidžina u kreol je postepen, a kod nekih kreola je i danas u toku. Zbog toga i u lingvistici postoje nedoumice da li neki jezik treba svrstati u pidžine ili kreole jer npr. mali broj izvornih govornika može sugerisati da je jezik i dalje pidžin.

Kreoli se mogu razvijati kao i ostali jezici, tako da dobijaju standard, književnost i usložnjavaju sva sredstva izražavanja. Danas postoje mnogi kreoli koji se koriste kao zvanični jezici, kao što su tok pisin, koji se koristi u Papui Južnoj Gvineji, bislama, koji se govori u maloj pacifičkoj državi Vanuatu, haićanski kreol, koji se govori u istoimenoj državi i slični. S druge strane, mogu da zadrže i nezvaničan status, koji po pravilu podrazumeva odsustvo standardizacije, a često se prepoznaju samo kao varijeteti namenjeni neformalnoj komunikaciji, pa stoga mogu imati i niži status u društvu. Kao primer se može navesti havajski engleski kreol (*Hawai'i Creole English*), koji se po tradiciji naziva i *havajski pidžin* (Walworth 2012: 469), a govori se neformalno na istoimenim ostrvima. Kod kreola mogu da postoje i lokalni dijalekti, a može se pojaviti i više varijeteta koji su bliži leksifikatoru ili se od njega udaljavaju. Ukratko, postoji kontinuum između prestižnog ili standardnog varijeteta najbližeg leksifikatoru i onog najudaljenijeg, koji obično uživa i niži status. Prestižni ili standardni varijetet kreola koji se približava leksifikatoru se naziva **akrolekt**, najudaljeniji se naziva **bazilekt**, dok se za one koji se nalaze između ova dva koristi termin **mezolekt**. Kontinuum između ovih varijeteta kreola se zove **postkreolski kontinuum** (Richards and Schmidt

2010: 445), ili samo kreolski kontinuum (Mufwene 2008: 81). Postoje i slučajevi približavanja kreola standardu jezika iz koga je izveden, tj. leksifikatora, a ovaj proces se naziva **dekreolizacija**, premda neki lingvisti smatraju da je bolji termin **debazilektalizacija** (Mufwene 1999; Siegel 2010).

Mešoviti jezik (*mixed language*) je relativno blizak pidžinima i kreolima, ali se od njih razlikuje u nekim aspektima. Prema definiciji koju daje Kerol Majers-Skoton (Myers-Scotton 2010: 249), mešoviti jezik je onaj čiji morfosintaksički okvir većinom potiče iz jednog jezika, a većina leksikona iz drugog. Mešoviti jezici imaju relativno jednake i prepoznatljive komponente dva jezika, a ne više njih, zbog čega se razlikuju od kreola i pidžina (Bakker 2003: 108–109). Još jedna od razlika je i to što mešoviti jezici zadržavaju podsisteme jezika od kojih su nastali u netaknutom obliku (O’Shannessy 2021: 325). Ukoliko se porede sa kreolima, mešoviti jezici nisu nužno prvi jezik zajednice koja ih koristi, dok pripadnici te zajednice često govore jedan od jezika od kojih je mešoviti jezik nastao, a ponekad i oba (Velupillai 2015: 70). Istorijski gledano, mešoviti jezici su nastali su među bilingvalima i odstupaju od konvencionalnog poimanja genetske klasifikacije jezika (Matras and Bakker 2003: 1). Ipak, kod definicija i opisa mešovitih jezika postoje određeni problemi. Jedan od njih je i sam naziv, koji je već korišćen u drugačijem značenju, ali koji sam po sebi može sugerisati i jezike koji ne spadaju u ovu kategoriju. Osim navedenog termina, postoje i termini *podeljeni jezik* (*split language*), *hibridni jezik* (*hybrid language*), premda se ovaj termin koristi i u IT i predstavlja potencijalnu zabunu), *sinkretički jezik* (*syncretic language*), *isprepletani jezik* (*intertwined language*), i još neki, što je takođe problem (Myers-Scotton 2010; Bakker 2003; Swann et al. 2019). Sledeći problem je malobrojnost ovakvih jezika, što je onemogućilo stvaranje odgovarajuće metodologije za njihovo proučavanje i klasifikaciju, njihova sve ređa upotreba ili nestanak, nemogućnost dokazivanja nekih hipoteza o njihovoj strukturi ili leksikonu, ali i mogućnost stvaranja izuzetaka u odnosu na definiciju mešovitog jezika. Jedan od čestih primera mešanih jezika koji se mogu naći u literaturi je aleutski sa ostva Medni (*Mednyj Aleut*, rus. *алеу́йско-ме́гновский язык*), koji sadrži aleutske imenice i ruske glagole, zbog čega se ne uklapa u ovde navedenu definiciju, a obe kategorije zadržavaju izvornu kompleksnost. Nažalost, u trenutku pisanja ovog teksta, pomenuti jezik je po svoj prilici izumro. Drugi primer je jezik mičif, koji i dalje ima govornike, a to su Metisi, narod nastao mešanjem starosedelaca Severne Amerike i Evropljana, mahom Francuza. Mičif uglavnom kombinuje francuski i jezik kri, jedan od starosedelačkih, ali sadrži i pozajmljenice iz drugih jezika (Matras and Bakker 2003: 2–3).

Da bi se struktura mešovitog jezika bolje prikazala, upotrebićemo primer iz literature u kome se navodi uzorak jezika mičif sa elementima francuskog u kurzivu:

Kayâs *une fille La Cendrieuse* kî-isinihkâ-sô-w
 avec o-mâmâ-wa kî-wîki-w *puis trios ses soeur(s)*
La Cendrieuse mâka *tout* kî-piskeyiht-am *tout*
La maison, le plancher kî-kisîpêkin-am

(Matras and Bakker 2003: 3)

(Jednom davno bila jedna devojčica po imenu Pepeljuga.
 Živela je sa majkom i tri sestre. Ipak, Pepeljuga je čistila sve.
 Prala je kuću i pod.)

(Prevod sa engleskog N. T.)

Navedena definicija mešovitog jezika je, kako je već rečeno, delimično problematična jer je uska i ne obuhvata sve slučajeve, već samo nove jezike, a izuzima varijetete postojećih jezika. Zbog toga se u lingvistici pojavio i termin **mešoviti kod**, a odnosi se na novi varijetet nekog jezika u vidu amalgama koji koristi elemente dva postojeća jezika za različite oblasti rečnika i različite aspekte gramatike (Swann et al. 2019: 207–208).

U novije vreme postoje i slučajevi da usled dominacije engleskog neki jezici prihvataju veliki broj engleskih reči i kalkova sa ovog jezika, koje uklapaju u svoju strukturu, obično u određenim sferama upotrebe ili u okviru sociolekta, tako da nastaju varijeteti sa snažnim engleskim primesama. Primeri ovakvih varijeteta su anglosrpski (Vasić, Prčić i Nejgebauer 2001), *anglo-italiano* (italijanski), *Engleutsch/Denglish* (nemački), *Chinglish* (kineski), *franglais* (francuski) i mnogi drugi (Gottlieb and Furiassi 2015: 10). Iako ovakvi varijeteti imaju neke elemente mešovitih jezika i mešovitog koda, često sadrže i pseudoanglicizme, po potrebi se mogu vratiti izvornoj leksici, pa se stoga ne mogu olako svrstati u ove dve kategorije.

Jezički savez, za koji se u lingvistici koristi i nemački termin *Sprachbund*, javlja se kada na određenom području postoji grupa jezika koji ne moraju biti genetski srodni, a kod kojih se usled dužeg direktnog kontakta javlja niz

zajedničkih strukturnih osobina. Strukturne osobine podrazumevaju da u okviru jezičkog saveza postoji podudaranje u jednom delu inventara glasova, morfema, upotrebe određene gramatičke kategorije, reda reči i slično. Kao relativno poznat primer se može navesti balkanski jezički savez, koji obuhvata jezičke izolate (npr. grčki i albanski), romanske (rumunski), slovenske (bugarski, makedonski, neki dijalekti srpskog) i indoiranske jezike (romski). Za njih je tipično odustvo infinitiva ili bar njegovo redukovanje, analitičko građenje futura, redukovanje deklinacije, postpozitivni član u nekim jezicima (albanski, bugarski, makedonski, rumunski) kao i još neke podudarnosti u strukturi. Slični jezički savezi postoje i u drugim delovima sveta, kao npr. u Indiji, gde dravidski i indoarijski jezici čine savez, zatim u severozapadnom delu američkog kontinenta uz obale Pacifika, kopnenom delu jugoistočne Azije itd.

Kao jedan od najvidljivijih rezultata jezičkog kontakta je jezičko pozajmljivanje. **Jezičko pozajmljivanje** se najjednostavnije može odrediti kao inkorporiranje elementa jednog jezika u drugi jezik. Budući da jezik ima više nivoa i da se različiti elementi mogu pozajmiti, jezičko pozajmljivanje se u najširem smislu može podeliti na leksičko i strukturno pozajmljivanje.

U procesu jezičkog pozajmljivanja razlikujemo **jezik davalac** (*donor language*), iz koga dolazi novi element, **jezik primalac** (*recipient language*), koji preuzima taj novi element, a u nekim slučajevima postoji i **jezik posrednik** (*intermediary language*), koji se javlja ukoliko dva jezika nisu bila u neposrednom kontaktu, ali je kontakt ostvaren preko trećeg jezika.

Primarni i najjednostavniji oblik jezičkog pozajmljivanja jeste **direktno pozajmljivanje**, tj. kada jezik primalac direktno preuzme reč iz jezika davaoca, kao npr. *softver* ili *tinejdžer*, koji potiču iz engleskog. S druge strane, ukoliko između jezika davaoca i jezika primaoca nije bilo direktnog kontakta, već je reč preuzeta posredstvom nekog trećeg jezika, onda se javlja **indirektno pozajmljivanje**, što podrazumeva da u procesu učestvuju jezik davalac, jezik posrednik i jezik primalac. Tako je npr. reč *štrajk*, iako izvorno engleskog porekla (*strike*), došla posredstvom nemačkog jezika, odnosno od nemačkog *Streik*, dok su *kengur* ili *koala* došle posredstvom engleskog jezika, a izvorno potiču iz jezika australijskog podneblja.

Element jezika davaoca u izvornom obliku, tj. ono što se iz njega pozajmljuje, naziva se **model**, a oblik u kome je prihvaćen u jeziku primaocu je **replika** (Haugen 1956). Zbog toga su se u literaturi pojavili i termini **jezik model** (*model language*), koji se odnosi na jezik davalac, kao i **jezik replika** (*replica language*), a označava jezik primalac.

Proces u kome jezik primalac preuzima element stranog jezika, bilo da govorimo o formi ili značenju, naizva se **importacija**. **Supstitucija** je proces u kome jezik primalac zamenjuje neki element jezika davaoca, obično fonemu ili morfemu, odgovarajućim ekvivalentom iz sopstvenog inventara (Haugen 1950; Haugen 1956; Filipović 1986: 41; Winford 2010: 173).

Leksičko pozajmljivanje je najčešći vid pozajmljivanja i podrazumeva preuzimanje leksema, u adaptiranom ili neadaptiranom obliku, pri čemu se mogu preuzeti forma, značenje ili oba. **Strukturno pozajmljivanje** podrazumeva preuzimanje na ostalim jezičkim nivoima, tj. fonološko, morfološko i sintaksičko pozajmljivanje, premda se zbog povezanosti jezičkih nivoa često dešava uz posredovanje leksičkog pozajmljivanja (Winford 2010: 175).

U dosadašnjim proćavanjima je najviše pažnje poklonjeno leksičkom pozajmljivanju, koje je i najuoćljivije, dok je proućavanje strukturnog pozajmljivanja nešto novijeg datuma i često je predmet interesovanja lingvista koji se bave dijahronijskom dimenzijom, kontaktnim jezicima i njihovom genezom ili su primetili neke strukturne elemente u leksičkom pozajmljivanju.

Na osnovu navedene definicije leksičkog pozajmljivanja sledi da je njegov ishod pozajmljenica ili prevedenica (kalk), dok strukturno pozajmljivanje podrazumeva fonološke, morfološke ili sintaksičke inovacije.

U literaturi se mogu naći i detaljniji opisi leksičkog pozajmljivanja koji se fokusiraju na semantički i pragmatički nivo. **Semantičko pozajmljivanje** se svodi na semantičke ekstenzije, ili preciznije na kalkiranje, kao što je slučaj sa engleskom imenicom *mouse*, koja je prvobitno oznaćavala samo miša kao životinju, ali se njeno znaćenje proširilo tako da sada oznaćava i uređaj za kontrolisanje kursora u više jezika (Mott 2019: 162). **Pragmatičko pozajmljivanje** je prenošenje diskursnih i pragmatičkih elemenata u jezik primalac u kome se kalkiraju izrazi koji se koriste u određenim prilikama, kao što je slučaj sa *Da li mogu da vam pomognem?* (od *May I help you?*) u interakciji prodavca i kupca (Mott 2019: 168).

Kao najkarakteristićniji ishod leksićnog pozajmljivanja se javlja **pozajmljenica** (ili kod nekih autora *posuđenica*), a može se opisati kao leksema ili deo lekseme koja je preuzeta iz nekog drugog jezika, i po pravilu je prilagoćena jeziku primaocu bar u izvesnom stepenu. Kao tipićni primeri pozajmljenica se mogu navesti *kompjuter*, *sport*, *fer* i mnoge druge reći. Postoje i **hibridne pozajmljenice** (*loan blends, hybrids*), koje su saćinjene od elemenata dva jezika, a kombinuju importaciju i supstituciju (Appel and Muysken 2006: 165; Kristal 1998: 273), kao što je slučaj sa imenicom *auto-put*.

Pozajmljenice mogu imati različit status u jeziku u smislu prihvaćenosti. Neke pozajmljenice se u jeziku javljaju kao *okazionalizmi* (*hapaksi*, *prigodnice*), reči koje se mogu naći samo kod jednog ili nekolicine autora, odnosno govornika, i ne uspevaju da zažive. Iako formalno gledano jesu pozajmljenice, ne mogu se smatrati delom vokabulara. Postoje i slučajevi da pozajmljenica uđe u jezik, ali da ne postane uobičajeni deo leksike, već da se zadrži samo u jednom delu jezičke zajednice, tj. da postane dijalektizam ili regionalizam. Kao primer se mogu navesti neki germanizmi koji su se zadržali u Vojvodini, kao npr. *ajfort* (vrsta kapije), ali ne i u ostalim krajevima gde se govori srpski. Ukoliko se neka pozajmljenica vremenom izgubi iz upotrebe, kao npr. *amrel*, onda ima status arhaizma. Pozajmljenice se često mogu zadržati samo u okviru određenog registra, npr. stručnog žargona, u slengu, u terminologiji neke naučne oblasti i slično. Ukratko, može se reći da mogu da prođu kroz vremensko, teritorijalno, funkcionalno ili bilo koje drugo raslojavanje, baš kao i sve ostale reči.

Da bi pozajmljenica postala kao vokabulara, mora da stekne dovoljnu frekventnost, da bude prihvaćena među govornicima i da se ustalila u upotrebi. Ovi procesi nekada mogu da traju veoma dugo, ali usled sve dinamičnije i brže komunikacije, pozajmljenica se može etablirati u jeziku i za samo nekoliko meseci.

Neki autori dele pozajmljenice na dve podvrste, tj. na *tudice*, koje se osećaju kao strane reči, i na *odomaćenice*, koje izvorni govornici ne osećaju kao strane reči jer su odavno ustaljene u jeziku (Šipka 2006: 100). U nekim slučajevima je teško napraviti razliku između ove dve kategorije jer se ona zasniva na osećaju govornika, a ne na strogo utvrđenim kriterijumima, dok bitnu ulogu igraju i frekvencija upotrebe pozajmljenice, vreme otkako je ušla u jezik i slično.

Kao posebna kategorija mogu se izdvojiti *pseudopozajmljenice*, reči koje su nastale u jednom jeziku od elemenata drugog jezika, ali u tom drugom jeziku ne postoje u datom obliku i značenju, kao npr. *golman*, budući da u engleskom ne postoji reč *goalman* koja kombinuje ove dve morfeme i označava osobu koja čuva gol. Pseudopozajmljenice se mogu smatrati pozajmljenicama jer sadrže elemente stranog jezika koji pojedinačno jesu pozajmljenice. Shvatanje pojma pseudopozajmljenice varira, a više reči o tome će biti u izlaganju o pseudoanglicizmima.

Na ovom mestu bi trebalo spomenuti i jednu specifičnu kategoriju, koja se naziva *integralna pozajmljenica*, a podrazumeva reč ili sintagmu koja je u izvornom obliku prenesena iz jezika davaoca, uz potpuno očuvanje originalne grafije ili izgovora (Hlebec 2017: 19), ili jednostavnije rečeno, neadaptiranu stranu

reč. Iako se ova kategorija ne može podvesti pod definiciju pozajmljenica, ovde je navedena iz praktičnih razloga. U integralne pozajmljenice spadaju reči kao što su *prepaid*, *postpaid*, *notebook*, *online*, *email*, *live streaming* i sl. Srpski je donekle specifičan jer koristi dva pisma i po pravilu transkribuje strane reči, što omogućava da se integralna pozajmljenica lakše prepozna. Na primer, ukoliko se u tekstu pojavi *наша prepaid ђонуга* ili *naša prepaid ponuda*, lako je prepoznati da je *prepaid* integralna pozajmljenica jer se ne uklapa u standardni način pisanja stranih reči. Ipak, mnoge integralne pozajmljenice kasnije gube ovaj status jer se realizuju u oblicima kao što su *онлајн/онлайн*, *припејд/припејг* ili *ноутбук/ноутбук*. Da bi se proverilo da li neka reč jeste ili nije integralna pozajmljenica, može se izvršiti provera uz upotrebu oba pisma – *internet*, *tablet* ili *laptop* se identično pišu na engleskom kao i na srpskoj latinici, ali imaju ćirilične oblike (*интернет*, *таблет*, *лаптоп*) i stoga nisu integralne pozajmljenice. S druge strane, oblici kao što su **онлине* ili **припејг* ne postoje, tako da *online* i *prepaid* jesu integralne pozajmljenice. Može se reći da se integralne pozajmljenice najlakše prepoznaju u grafiji pošto je izvorni izgovor često teško prepoznati, odnosno identifikovati. Naime, pri učenju stranog jezika u sredini gde se on izvorno ne govori, izgovor se često ne usvaja u potpunosti i teško se može potpuno verno reprodukovati. Stoga se može reći da se, bar u slučaju srpskog, integralne pozajmljenice po pravilu javljaju u grafiji, dok su u izgovoru izuzetno retke.

Pozajmljenice se obično razvrstavaju prema poreklu, odnosno prema jeziku iz koga su došle, a u domaćoj lingvistici se njihovi nazivi uglavnom stvaraju dodavanjem sufiksa *-izam*, kao recimo anglicizam, germanizam, italijanizam i slično, a u praksi se među njih mogu ubrojati i kalkovi.

Krajnje poreklo pozajmljenica je nekada teško utvrditi, pa ih je stoga u nekim slučajevima teško svrstati u anglicizme, germanizme, romanizme ili neku sličnu kategoriju. Ovaj problem se može povezati sa etimologijom, koja teži da pronade krajnje poreklo neke reči, ali ima i ozbiljna ograničenja: ona može da dokaže isključivo ono što postoji na pisanim jezicima, tj. samo ono što je zabeleženo, može da ponudi rekonstrukciju praoblika reči, ali ne može da koristi podatke iz nepisanih, neopisanih ili nedovoljno poznatih jezika. Kao ilustracija može poslužiti bilo koja reč čije poreklo se vezuje za latinski ili klasični grčki jer je gotovo nemoguće odrediti njihovo krajnje poreklo, osim što se mogu vezati za hipotetički praindoevropski jezik, neke latinske reči za nedovoljno poznat etrurski i slično, a aktuelna saznanja su maksimum koji nauka može da ponudi. Ukratko – pomenuti nedostaci etimoloških saznanja doprinose tome da se vezivanje reči

za određeni jezik često može smatrati dostižnim odgovorom, ali ne i konačnim rešenjem. O ovome će biti nešto više reči kada budemo definisali pojam anglicizma.

U stručnoj literaturi se pri razmatranju leksičkog pozajmljivanja odavno spominju kalkovi. Ukoliko je u pitanju prevod neke reči ili sintagme, uključujući i morfeme, kao što je slučaj sa rečima *neboder* (od *skyscraper*) ili *šampač* (od *printer*) tako da se stvara nova reč od postojećeg leksičkog materijala, takav kalk se može nazvati **prevedenica** (*loanshift*) (Hlebec 2017: 29). **Semantički kalk** ili **kalk u užem smislu** (*loan shift, semantic loan*) podrazumeva da već postojeća reč dobija novo značenje, odnosno da ga proširuje na osnovu značenja odgovarajuće reči u jeziku davaocu. Kao jednostavan primer se može navesti imenica *zvezda*, koja je u jednom trenutku počela da označava i poznatu osobu na osnovu toga što je preuzela novo značenje engleske imenice *star*. Svi termini koji su pomenuti u ovom odeljku, bilo da su engleski ili srpski, ne koriste se ujednačeno u literaturi i postoje manje razlike u tome kako su definisani, a za ovaj odabir termina smo se opredelili na osnovu toga što se veoma često koriste i što su dovoljno poznati među lingvistima.

Na ovom mestu ćemo se vratiti na strukturno pozajmljivanje i detaljnije ga objasniti. Kao prvi ishod strukturnog pozajmljivanja ćemo spomenuti **fonološko pozajmljivanje** – preuzimanje fonema iz drugog jezika, pri čemu se nova fonema može integrisati u sistem jezika primaoca ili se može koristiti povremeno, tj. kada je potrebno izgovoriti reč jezika primaoca u kojoj se ona pojavljuje. Kao primeri integracije mogu se navesti /f/ i /dž/ u srpskom, od kojih prva potiče iz grčkih, a druga iz turskih reči. Ove foneme su mogle da postoje kao alofoni ili da se povremeno jave u nekim onomatopejskim rečima, kao što je *fjukati*, ali su i bile zamenjivane domaćim (Filipović 1986: 81–82), o čemu svedoče stariji oblici imena *Filip*, koji su glasilili *Pilip* ili *Vilip*. Ista je situacija sa fonemom /ʒ/ u engleskom, koja je došla preko pozajmljenica iz francuskog. U engleskom se francusko /ʒ/ i danas održalo u mnogim rečima, a kao primeri se mogu navesti imenice kao što su *camouflage* ili *massage*. Ipak, kako je engleski pozajmio mnogo francuskih reči, /ʒ/ se u nekima i asimilovalo u /dʒ/, kao u *courage* ili *village*, ali postoje i dubleti koji se mogu izgovoriti sa /ʒ/ ili /dʒ/, kao recimo *garage*.

Morfološko pozajmljivanje se odnosi na preuzimanje morfema iz drugog jezika, najčešće afiksa, a koje se inkorporiraju u sistem jezika primaoca. U engleskom ima dosta primera pozajmljenih morfema, kao što su *-ment*, *de-*, *ex-*, *in-* i slično. Osim njih, u engleskom se javljaju i različiti nastavci za množinu koji

su preuzeti iz drugih jezika, kao npr. *phenomenon/phenomena*, *fungus/fungi* ili *analysis/analyses*. Ovakvi oblici množine se relativno retko javljaju, vezani su za reči koje potiču iz jezika davaoca i nisu produktivni, a ponekad se zamenjuju odgovarajućim engleskim morfemama. Zbog toga se javljaju i dubleti, kao npr. *syllabi/syllabuses* (od *syllabus*), *cherubs/cherubim* (od *cherub*) i mnogi drugi. Kao čest primer strane morfeme u srpskom može se navesti sufiks *-džija*, koji je turskog porekla i prvobitno se javljao samo u turskim rečima, ali je prihvaćen i javlja se u rečima koje su slovenskog porekla (npr. *mlekadžija*) ili koje su nastale kada turski više nije bio prisutan (npr. *kamiondžija*, *tramvajdžija*).

Sintaksičko pozajmljivanje postoji u slučajevima kada se sintagma ili kolokacija oslanjaju na gramatičku konstrukciju koja nije tipična za dati jezik, već potiče iz jezika davaoca, ili kod reda reči u nekim jezicima koji je karakterističan za jezik davalac. U srpskom se kao primer može navesti konstrukcija *za* + INFINITIV (npr. *za poneti*, *za ne poverovati* ili *za pojesti* što potiče iz nemačkog). U slučaju engleskog, mnogi lingvisti su smatrali da je ovaj jezik preuzeo konstrukciju akuzativa sa infinitivom iz latinskog, premda se ova tvrdnja može uzeti kao tačna samo za neke slučajeve, tj. za upotrebu ove konstrukcije posle *verba sentiendi et declarandi* u tekstovima visokog stila, kao npr. u rečenici *...I wished my son to be socially ostracised* (Fischer 1992: 22). Iako ovi primeri jesu u suštini kalkovi, konstrukcije koje su postale produktivne i frekventne u jeziku davaocu nadilaze nivo leksike i postali su pozajmljeni deo njegove strukture.

U literaturi se koristi i termin **gramatičko pozajmljivanje**, a obuhvata morfološko i sintaksičko pozajmljivanje ukoliko se na njih gleda kao na celinu, a često se spominje kada se govori o kontaktnim jezicima i jezičkim savezima.

Grafološko pozajmljivanje je relativno retko spominjano pod ovim nazivom, a za potrebe ovog teksta ćemo prilagoditi definiciju koja opisuje ovaj proces u francuskom. Ono se dešava kada se u jezik davalac unese grafetički ili grafemički element jezika davaoca (Picone 1996: 5), tako da se iz njega preuzima slovo, reč ili sintagma u izvornom obliku ili element pravopisa. Ova vrsta pozajmljivanja može se smatrati strukturnim ukoliko se element jezika davaoca inkorporira u strukturu jezika primaoca. Na primer, u reformi pisma Vuk Karadžić je iz latinice u ćirilicu uneo J, dok je II preuzeto iz rumunske ćirilice. Ukoliko govorimo o pravopisnim rešenjima, mnogi jezici su prihvatili pravilo da zamenicu *vi* pišu velikim slovom ukoliko je u pitanju oblik koji se koristi iz poštovanja, a luksemburški jezik je preuzeo nemačko pravilo da se imenice pišu velikim slovom, što takođe predstavlja promenu u strukturi. Na sličan način je i turski preuzeo neka rešenja koja se odnose

na beleženje određenih glasova, pa je tako preuzeo *ö* i *ü* iz nemačkog, dok je iz francuskog preuzeto rešenje da se koristi *j* kako bi zapisao konsonant /ʒ/. S druge strane, izvorno pisanje mnogih internacionalizama kao što su *café*, *email* ili *taxi*, koje je uobičajeno u mnogim jezicima, ne menja ništa u strukturi jezika davaoca jer se pravopisna pravila ne prenose.

Pošto smo objasnili leksičko i strukturno pozajmljivanje, preći ćemo na najbitniji ishod leksičkog kontakta engleskog i srpskog, odnosno pozajmljenice iz engleskog ili anglicizme. **Anglicizam u užem smislu** se može definisati kao leksema ili deo lekseme koja dolazi iz engleskog jezika, direktno ili putem jezika posrednika, i bez obzira na krajnje etimološko poreklo (prema definiciji slavizma iz Tomović 2009: 66, na osnovu Ajduković 1997: 18). Na sličan način se mogu definisati i pozajmljenice iz ostalih jezika, a tako se donekle mogu i prevazići problemi u shvatanju prirode, odnosno porekla pozajmljenice. Iz ovoga sledi da termini koji bliže određuju pozajmljenice, uključujući i anglicizme, ne izražavaju uvek konačno poreklo pozajmljenice, već se odnose na jezik sa kojim se pozajmljenice povezuju. Na primer, reč *lider* (engl. *leader*) je preuzeta iz engleskog, a i njeno poreklo jeste englesko, odnosno anglosaksonsko. Nešto drugačiji je slučaj reč *piknik* (engl. *picnic*), koja spada u anglicizme, ali je njeno poreklo zapravo francusko. Ipak, *piknik* je reč koja se davno odomaćila u engleskom i došla iz engleskog, pa se zato i ubraja u anglicizme. Reči iz drugih jezika, kao npr. *kengur*, u čijem je prenošenju engleski posredovao, takođe se mogu klasifikovati kao anglicizmi. S druge strane, i reči kao što je *štrajk*, koja je došla preko nemačkog, neki autori ubrajaju u anglicizme iako ima osnova i da se ubroji u germanizme. Konačno, postoje reči koje su stvorene na engleskom govornom području, ali od elemenata klasičnog grčkog ili latinskog, kao recimo *gramofon*, a koje takođe spadaju u anglicizme.

Anglicizam u širem smislu ne obuhvata samo lekseme ili njihove delove, već svaki element engleskog jezika u jeziku primaocu, kao što su integralne pozajmljenice, kalkovi i sve ostalo što sledi normu engleskog jezika (prema Prčić 2005: 59). U tom smislu, u anglicizme u širem smislu se mogu ubrojati kalkovi sa engleskog, upotreba engleske grafije ili izgovora i slično. Nešto više podataka o anglicizmima u širem smislu će biti izloženo u odeljcima o integralnim anglicizmima i kalkovima sa engleskog.

Zbog ovakve heterogenosti anglicizmi imaju i potkategorije, koje će biti opisane u narednim odeljcima. Prva od tih potkategorija su **hibridni anglicizmi**, koji sadrže elemente dva jezika, od kojih je jedan iz engleskog, a jedan iz srpskog.

Kao primeri se mogu navesti *web-strana*, *internet časopis*, *sajber-prostor* ili *prebukirati*. Element jezika primaoca je po pravilu kalk, a može biti reč ili morfema. Hibridni anglicizmi su vrsta hibridnih pozajmljenica, a u srpskom su specifični jer se u praksi mogu adaptirati na dva načina. Engleski element može biti adaptiran u skladu sa pravopisnim pravilima, kao u primerima koji su dati u ovom odeljku, ali nekad ostaje i u izvornom obliku, pa se mogu videti i oblici kao *web-strana* ili *cyber-prostor*.

Specifična potkategorija anglicizama su **pseudoanglicizmi**, ili **lažni anglicizmi**, koji se obično, ali ne sasvim precizno, definišu kao lekseme nastale van engleskog govornog područja sastavljene najčešće od dva engleska elementa, obično od dve reči ili u nekim slučajevima reči i afiksa, a koje u toj kombinaciji ne postoje u engleskom. U njih spadaju reči kao što su na primer imenice *golman* ili *lejzibeg*, koje postoje u srpskom. Naime, u engleskom uopšte ne postoji reč **goalman*, već se za to najčešće koristi *goal keeper* ili kolokvijalno *goalie*. Komad nameštaja koji se naziva *lejzibeg*, a često i piše izvornom grafijom (*lazy bag*), na engleskom se naziva *beanbag* / *bean bag*. Pseudoanglicizmi u srpskom mogu biti prilagođeni pravopisu, što ilustruje primer *golman*, ali se u novije vreme često javljaju i u izvornoj grafiji, kao što je *lazy bag*.

Pseudoanglicizmi nisu karakteristični samo za srpski, a kao slični primeri iz drugih jezika mogu se navesti i nemački naziv za voditelja emisije koja na engleskom naziva *talk show*, a glasi *Talkmaster*, ili italijanske i francuske reči *recordman/recordwoman*, koje označavaju osobu koja je postavila neki rekord. U italijanskom postoje i reči kao što je *autogol*, koja je takođe pseudoanglicizam, a koja se javlja i u srpskom, što ukazuje da se i pseudoanglicizmi mogu širiti na druge jezike. Ovakve pseudoanglicizme Prčić (2023: 76) naziva **pozajmljeni pseudoanglicizmi**. Pozajmljeni pseudoanglicizmi ukazuju i na odnos između pseudopozajmljenica i pseudoanglicizama. Dok je pseudopozajmljenica reč nastala u nekom jeziku od elemenata koji u datoj kombinaciji ne postoje u jeziku iz koga direktno potiču, ukoliko se pseudopozajmljenica bude prihvaćena u drugom jeziku, može se reći da je istovremeno i pozajmljenica.

Ovde je potrebno naglasiti da među lingvistima ne postoji opšte slaganje po pitanju definicije pseudoanglicizama. Iako se pseudoanglicizam može opisati kao u prethodnom odeljku, više autora ih shvata kao širu kategoriju leksema. Slično prethodnoj definiciji, Filipović (1986: 193–194) smatra da u pseudoanglicizme spadaju novostvorene reči sastavljene od engleskih elemenata koji ne postoje u datoj kombinaciji u engleskom, a navodi da nastaju putem samo tri procesa:

kompozicijom (*golman*, od *goal* + *man*), derivacijom (*teniser*, od *tennis* + *er*) i elipsom (*hepiend*, od *happy* + *ending*), pri čemu pod elipsom podrazumeva isključivo izostavljanje flektivnog sufiksa *-ing*. Za ovo shvatanje se može reći da je nešto šire jer spominje engleske *elemente*, u koje spadaju i morfeme, a osim kombinacije dve reči, u njih ubraja i oblike nastale elipsom. Prčić (2023: 208) smatra da su pseudoanglicizmi „engleske reči i afiksi iskombinovani u nekom drugom ili trećem jeziku”, čime proširuje Filipovićemo stanovište.

Ovako prošireno shvatanje pseudoanglicizama nije karakteristično samo za domaću lingvistiku. U opisu pseudoanglicizama u italijanskom Furiyasi (Furiassi 2010) ili u prilagođenoj verziji njegove teorije za srpski jezik (Savić 2014) uzimaju se u obzir i morfološka i semantička komponenta. Furiyasi se u navedenom delu poziva na radove više autora, uključujući čak i neke Filipovićeve članke, pri čemu navodi veći broj tvorbenih procesa kroz koje su prošli pseudoanglicizmi, ali i razne vrste semantičkih promena. Njegovo shvatanje pseudoanglicizama je dosta šire upravo zbog semantičkih promena, tako da u njih mogu spadati i reči kao što su *dragstor* (kada označava prodavnicu koja radi i noću), *poker* (kada se odnosi na četiri iste karte, a ne samo na igru), *džoker* (u smislu sredstva kojim se može ostvariti neka korist ili dobitak), reči izvedene od vlastitih imenica kao što su *teksas* (za vrstu platna) ili *žilet*, čemu Savić (2014) dodaje i izvedenice kao što su *biznismenka*, *farmerke* i još neke manje tipične slučajeve.

Na osnovu navedenog, kao i pregleda domaće i strane literature, može se konstatovati da i domaći i strani anglisti imaju nešto različitiije poglede na pseudopozajmljenice, a prvenstveno pseudoanglicizme, u odnosu na lingviste orijentisane na druge jezike, koji reči kao što su *vinarija* ili *vinski* obično ne smatraju pseudolatinizmima. Ukoliko pogledamo širu sliku, evidentno je da po pitanju (pseudo)anglicizama svi navedeni autori drugačije posmatraju dijahronijsku i semantičku dimenziju. Naime, poznato je da svaka reč, uključujući i pozajmljenice, može da s vremenom promeni značenje, ali se u tom kontekstu najčešće ne govori o pseudopozajmljenicama. Kao primer u srpskom se može navesti imenica *zejtin*, koja se klasifikuje kao turcizam. U ovom slučaju se izgubilo izvorno značenje turskog *zeytin*, što ovom jeziku označava maslinu, a u srpskom ulje koje se koristi za kuvanje.

Iako je definicija pseudoanglicizama koja je ranije data veoma slična svim postojećim, ovaj pojam je moguće redefinisati i podeliti ono što se do sada smatralo pseudoanglicizmima na dve kategorije – na *pseudoanglicizme* i na *tvorenice sa engleskim osnovama* (*English-based coinages*) (prema Tomović 2023: 40).

Pseudoanglicizme bi stoga trebalo posmatrati kao reči nastale od dva engleska elementa (reč + reč, u nekim slučajevima reč + afiks), koje je stvorio neizvorni govornik engleskog jezika u okviru sopstvenog jezika, a čija kombinacija ne podrazumeva semantičku promenu budući da njihovi sastavni delovi zadržavaju značenje. Za sve tvorenice sa engleskom osnovom je karakteristično da se ne udaljavaju mnogo od izvornih značenja, da se sa njima mogu dovesti u vezu, a istovremeno nisu stvorene pukim kombinovanjem elemenata engleskog jezika van engleskog govornog područja, već njihovom adaptacijom. Konačno, kao još jedan razlog za razdvajanje pseudoanglicizama od tvorenica sa engleskom osnovom, može se navesti i to da „pseudo” i „lažno” ne izražavaju precizno prirodu ovih tvorenica.

Iako su hibridni anglicizmi i pseudoanglicizmi specifični na osnovu više faktora i uprkos tome što među naučnom zajednicom ne postoji konsenzus po pitanju njihovog preciznog određenja, nije sporno da oni jesu anglicizmi. Obe kategorije sadrže elemente engleskog jezika, što je i najjača veza sa njim i što ih određuje kao anglicizme, ma koliko da su se od engleskog jezika udaljili. Usled svih navedenih specifičnosti ih je bilo teže opisati od klasičnih anglicizama, pa im je zbog toga i posvećeno više pažnje.

U skladu sa definicijama integralne pozajmljenice i anglicizama u širem smislu, uvodimo i termin *integralni anglicizam*, koji se odnosi na reč ili sintagmu koja je u izvornom obliku prenesena iz engleskog jezika, pri čemu se čuvaju grafija i/ili izgovor. Kao primere možemo navesti *web*, *all-inclusive* ili *online*, ili kada se neke skraćenice, kao što je *PR* (skr. od *public relations*, a označava odnose sa javnošću) piše izvorno i izgovara kao *pi-ar*.

Konačno, obe vrste kalkova (prevedenice i semantički kalkovi) mogu se ubrojati u anglicizme. Prčić (2005: 122) za njih koristi termin *skriveni anglicizmi*, a kao primere navodi i semantičke kalkove (*kopija*, kada označava primerak, izvedeno od *copy*; *miš*, kada označava uređaj, izvedeno od *mouse*) i prevedenice (*mikrotalasna rerna*, od *microwave oven*). Osim reči i sintagmi, Prčić u skrivene anglicizme ubraja i kalkirane kolokacije, kao što su *praviti pare* (od *make money*) ili *imati razgovore* (*have talks*), ali i izraze kao što su *Mogu li da vam pomognem?* (od *Can I help you?*) umesto *Izvolite* i slično. Za razliku od ostalih anglicizama, skriveni anglicizmi ne čuvaju formu, već samo preuzimaju značenje, zbog čega ih je u nekim slučajevima teško prepoznati.

Kao što se vidi iz nekoliko definicija i iz opisa potkategorija anglicizama, pojam anglicizma je dobio šire značenje. Nekada je anglicizam bio shvatan samo

kao reč za koju se vidi da potiče iz engleskog, ali je intenzitet kontakta sa engleskim jezikom učinio da njegovi elementi prodru na više nivoa i da se ovo shvatanje izmeni. Ovako prošireno shvatanje anglicizma nije novo, niti je karakteristično samo za domaću lingvistiku, a izmene u definiciji nekih pojmova ili novi termini su uvedeni kako bi se preciznije opisala priroda anglicizama.

Engleski i srpski u kontaktu

7. Adaptacija

Kada dođe do jezičkog kontakta, tj. kada se element jezika davaoca inkorporira u jezik primalac, novi element uglavnom podleže adaptaciji. **Adaptacija** se najjednostavnije može odrediti kao prilagođavanje elemenata jezika davaoca sistemu jezika primaoca. Adaptacija stoga može biti fonološka, morfološka, semantička i ortografska. Za prve tri vrste adaptacije se u lingvistici često koriste nazivi *transfonemizacija*, *transmorfemizacija* i *transsemantizacija*, a ovde ćemo ih smatrati sinonimima za odgovarajuću vrstu adaptacije. Imajući u vidu da se u ovoj knjizi bavimo jezičkim kontaktom engleskog i srpskog, opis svake adaptacije je prilagođen ovom jezičkom paru, i to pre svega situaciji kada je engleski jezik davalac. Iako se mnogi načini adaptacije mogu primeniti i na druge jezike, postoje i oni koji su specifični za svaki jezik ponaosob, pa ovde neće biti posebno obrađivani.

7.1 Fonološka adaptacija

Fonološka adaptacija ili *transfonemizacija* se određuje kao supstitucija na fonološkom nivou, odnosno zamena fonoloških elemenata jezika davaoca elementima jezika primaoca (Filipović 1978: 99; 1986: 69). Alternativni termin, fonološka adaptacija, uveden je jer se i u samoj definiciji spominju fonološki elementi. Ova adaptacija nije jednostavan sistem koji podrazumeva da se fonema jezika davaoca uvek zamenjuje istom fonemom jezika primaoca, već zavisi od brojnih faktora. Na prvom mestu je različitost glasovnih inventara u dva jezika, koja postoji u praktično svim jezičkim parovima, varijacije u supstituciji nekih engleskih fonema, razlike u izgovoru između najvažnijih varijeteta engleskog jezika, britanskog i američkog, ukorenjenost nekih adaptiranih oblika koji odstupaju od savremene prakse i slično.

Da bi se izgovor neke reči preneo što vernije, u idealnom slučaju potrebno je da se ostvari direktan jezički kontakt ili da govornik jezika primaoca koji adaptira neku reč odlično poznaje jezik davalac, odnosno njegov izgovor, i da ga što vernije prenese, što u praksi nije uvek slučaj. Ukoliko uporedimo reči kao što su *gin* /dʒɪn/ ili *rugby* /'rʌɡbi/, koje u srpskom glase *džin*, odnosno *ragbi*, jasno je da je njihov izgovor verno prenet. S druge strane, kod imenica *fudbal* i *bejzbol* postoji razlika jer ista morfema, koja se izgovara /bɔ:l/, ima različite replike. Na osnovu ovog primera je evidentno da se fonološka adaptacija, odnosno transfonemizacija, ne zasniva uvek na očekivanoj korespondenciji, što bi u ovom slučaju bila zamena engleskog /ɔ:/ srpskim /o/, kao i da na nju može uticati i ortografski oblik u jeziku davaocu.

Kada upoređujemo glasovne inventare engleskog i srpskog, potrebno je uporediti tri sistema. Ukoliko polazimo od engleskog, u obzir se uzimaju britanski i američki varijetet kao dva najzastupljenija, a koji se donekle razlikuju u izgovoru usled različitog istorijskog razvoja. Ukratko, kada je u pitanju engleski jezik, nemoguće je vezati se za samo jedan varijetet, ali je moguće postaviti zajedničke osnove koje prevazilaze njihove razlike. Zbog toga je potrebno postaviti sistem za poređenje engleskog jezika kao celine, pa će pojedine osobine tipične za jedan od navedenih varijeteta biti tretirane kao zajedničke ukoliko im je i poreklo zajedničko.

Britanski engleski se po pravilu opisuje kao sistem koji sadrži 44 foneme, od kojih je 24 konsonanata i 20 vokala sa diftonzima. Ovaj broj fonema se odnosi na Južni britanski standard (*Southern British Standard*), koji se u literaturi ranije nazivao *Received Pronunciation* ('opšteprihvaćeni izgovor'). Američki engleski se po ovom pitanju donekle razlikuje. Kako standard za opis ovog varijeteta koristi se tzv. opšteamerički (*General American*), koji takođe ima 24 konsonanata, ali su vokali drugačije opisani.

U britanske vokale spadaju /ɪ/, /i:/, /ʊ/, /u:/, /ɔ:/, /ɒ/, /e/, /ə/, /ɜ:/, /ʌ/, /ɑ:/, /æ/, /eɪ/, /aɪ/, /ɔɪ/, /aʊ/, /əʊ/, /ɪə/, /ʊə/ i /eə/. U sistemu američkih vokala ne postoje /ɒ/, /ɪə/, /ʊə/ i /eə/. Umesto /ɒ/ se javljaju /ɑ:/ ili /ɔ:/, a imesto diftonga /ɪə/, /ʊə/ i /eə/ se javljaju rotacizovani vokali koji umesto /ə/ u britanskom sadrže /r/ kao komponentu. Američki engleski sadrži samo tri diftonga, u koje spadaju /aɪ/, /ɔɪ/ i /aʊ/. Na mestima gde se u britanskom varijetetu javlja diftong /əʊ/, u američkom se koristi /oʊ/, što je diftongizovan vokal.

U srbističkoj literaturi je dominantan stav da srpski ima pet vokala i 25 konsonanata. U opisima srpskog konsonanti nisu problematični, ali je u domaćoj

literaturi i danas dominantno stanovište da u srpskom ima pet vokala koji se beleže slovima *a, e, i, o* i *u*. Ovo stanovište ne uzima u obzir činjenice da samoglasnici mogu biti kratki i dugi, kao ni akcenatski sistem, u kome naglašeni vokal može imati različit kvalitet. Budući da se dužina vokala može izdvojiti kao samostalna fonološka kategorija (Browne and MacCawley 1965: 147, nav. prema Čubrović 2016: 38), da se dugi vokali mogu naći i u nenaglašenim slogovima (npr. kod *ùzēti*), neki autori čije su studije bile komparativnog karaktera tretirali su srpski vokalski sistem kao desetočlani (Čubrović 2016: 38), i to /a/, /a:/, /e/, /e:/, /i/, /i:/, /o/, /o:/, /u/ i /u:/, pa se tako mogu i tretirati u opisu fonološke adaptacije, što će biti dalje objašnjeno u sledećem odeljku.

Razlike u akcentuaciji i upravo pomenuta dužina vokala su bitne za fonološku adaptaciju. Engleski ima dinamičku akcentuaciju, koja podrazumeva glasovni udar na određenom slogu, obično korenskom, a srpski tonsku, koja obuhvata i visinu akcentovanih glasova, pa tako postoje kratkosilazni, kratkouzlazni, dugosilazni i dugouzlazni akcenat. Iz tog razloga se akcenat engleske reči i njene srpske replike ne mogu porediti u svim aspektima. Ipak, ukoliko je akcenat u srpskoj replici u okviru istog sloga kao i u engleskom i ako vokal pod akcentom ima istu fonološku dužinu, može se reći da je ostvarena akcenatska korespondencija, kao što je slučaj sa parom *team* /ti:m/ i srpskom replikom *tīm*, gde se u oba jezika nalazi dug vokal, s tim da se dugosilazni akcenat naprosto tretira kao vokalski kvalitet koji ima dužinu.

U skladu sa navedenim, fonološku adaptaciju možemo podeliti u dve kategorije – čistu i modifikovanu. **Čista fonološka adaptacija** podrazumeva da jezik primalac preuzima akustički oblik koji postoji u jeziku davaocu tako da se foneme jezika davaoca zamenjuju korespondentnim fonemama jezika primaoca u celoj reči, pri čemu se vokali modela i replike podudaraju prema dužini. **Modifikovana fonološka adaptacija** će biti definisana kao adaptacija izgovornog oblika reči iz jezika davaoca u kojoj se njen oblik u jeziku primaocu menja tako da sadrži bar jednu fonemu koja se razlikuje od svog prirodnog korespondenta, a ako je ta fonema vokal, onda se ne podudara po dužini sa vokalom replike.

Ukoliko govorimo o čistoj fonološkoj adaptaciji, jasno je da se usled razlike u glasovnim inventarima ona ne može ostvariti po sistemu da se jedna engleska fonema zamenjuje jednom srpskom. Pod korespondentnim fonemama podrazumevamo one koje se po svim parametrima mogu izjednačiti, kao što su /k/, /p/, /f/, /j/, ali i one koje se razlikuju po nekim parametrima, ali se u ostalim poklapaju sa srpskim korespondentima. U takve slučajeve spadaju foneme kao

što su /d/ ili /t/, koje su u engleskom alveolarni, dok se u srpskom izgovaraju kao dentali. U ovakvim slučajevima se menja mesto artikulacije, dok način artikulacije ostaje isti (Filipović 1986: 75). S druge strane, postoje i engleske foneme koje nemaju odgovarajući korespondent u srpskom, pa se zamenjuju auditivno najsirodnijim fonemama iz postojećeg inventara, kao što je slučaj sa engleskim konsonantskim fonemama /θ/, /ð/, /w/ i /ŋ/ kojima su u srpskom najpribližnije /t/, /d/, /v/ i spoj /ng/, eventualno /n/, ukoliko mu u engleskom sledi /k/, kao u reči *pink*. Ukoliko ne postoji korespondentna fonema, fonološka adaptacija nije čista, već modifikovana.

Ukoliko krenemo od konsonanata, sledeći engleski konsonanti imaju korespondente u srpskom: /p/, /b/, /t/, /d/, /k/, /g/, /tʃ/, /dʒ/, /f/, /v/, /s/, /z/, /ʃ/, /ʒ/, /h/, /m/, /n/, /j/, /r/ i /l/. Konsonanti koji nemaju korespondente u srpskom su /θ/, /ð/, /w/ i /ŋ/.

Ovde je potrebno spomenuti i izgovor foneme /r/, odnosno njeno gubljenje u nekim varijetetima. Naime, poznato je da se u rečima kao što je *park* ili *car* gubi /r/ u nerotičkim varijetetima, tipičnim za veliku Britaniju, Australiju i Novi Zeland, ali i da je očuvano u rotičkim, koji su prisutni u SAD i Kanadi. Budući da /r/ u ovakvim rečima etimološki postoji i da se realizuje u velikom delu anglofonog sveta, smatraćemo da i ono spada u čistu fonološku adaptaciju u slučajevima kao što je *park*, koje se u nerotičkim varijetetima izgovara kao /pa:k/.

Još jedan slučaj je fonema /ts/, koja postoji u srpskom, ali ne u engleskom. Budući da engleski ima kombinaciju ovih konsonanata, ali da ih ne tretira kao fonemu, iz praktičnih razloga ćemo za englesko /ts/ smatrati da ima korespondente u srpskom, bilo da su u pitanju /t/ i /s/ koji stoje jedno do drugog, bilo /ts/ kao fonema. Kao primer možemo navesti englesku imenicu *shorts*, a koja u srpskom može glasiti *šorts* ili *šorc*.

Isti principi važe i kod vokalskog sistema. Engleski vokali (monoftonzi) koji imaju korespondente u srpskom su /ʌ/, /ɑ:/, /e/, /ɪ/, /i:/, /ɒ/, /ɔ:/, /ʊ/ i /u:/ ukoliko se supstituišu vokalima koji se beleže slovima *a*, *e*, *i*, *o* i *u*, a koji imaju i odgovarajuću dužinu. Osim navedenih vokala, engleski ima i tri koja nemaju korespondente, a to su /æ/, /ə/ i /ɜ:/. Vokal /æ/, koji se javlja u *laptop* ili *jam*, u srpskom se može supstituisati sa /a/ kao u *laptop*, ili sa /e/ u *džem*. Najproblematičniji su /ə/ i /ɜ:/ jer srpski nema korespondentne niti dovoljno slične foneme, tako da se često supstituišu vokalima kojima su predstavljeni u grafiji. Imajući u vidu da je /ə/ najčešći vokal u engleskom, da se često javlja kao rezultat slabljenja vokala i da je u pitanju srednji vokal srednjeg reda i samim tim podjednako udaljen od ostalih

vokala, može se konstatovati da su njegovi ekvivalenti u srpskom obično vokali od kojih izvorno i potiče, ali na sinhronom planu nemaju korespondente.

Iako je i /ɜ:/ vokal srednjeg reda, specifičan je po tome što se uvek nalazi ispred etimološkog /r/ u nerotičkim varijetetima, ili izgovorenog /r/ u rotičkim. I on se razvio usled glasovnih promena, što se često vidi po ortografiji. I za njega važi da ima samo ekvivalente u srpskom, a obično su to *e* ili *o*.

Osim ovog vokala, i /ə/ se može nalaziti ispred etimološkog /r/, s tim da je kod prvog to uvek slučaj, ali ne i kod potonjeg. Rotička komponenta se i kod /ə/ i kod /ɜ:/ beleži u mnogim rečnicima izgovora, pa se zbog te osobine pri beleženju izgovora u rotičkim varijetetima koriste i simboli /ə/ i /ɜ/, kao u *dinner* /'dɪnə/ ili *hurt* /hɜ:t/.

Pre nego što pređemo na diftonge, spomenućemo i fuziju nekih vokala koja je karakteristična za američki varijetet engleskog jezika. U ovom varijetetu se može javiti fuzija /ɒ/ i /ɑ:/, koja se na engleskom naziva *father-both merger*, pa se obe reči izgovaraju sa /ɑ:/. Pošto se u britanskom varijetetu zadržalo starije /ɒ/, reči kod kojih se javlja ova fuzija se mogu tretirati kao da su iz britanskog varijeteta, što podrazumeva da se izgovaraju sa /ɒ/.

Postoje i slučajevi kada se sekvenca /ju:/ u američkom engleskom izgovara kao /u:/, što se dešava posle alveolarnih konsonanata /n/, /t/, /d/, /s/ i /l/, pa se tako na primer *new* ili *tube* izgovaraju kao /nu:/, odnosno /tu:b/. I u ovakvim slučajevima se kao model može uzimati izgovorna navika britanskih govornika, kod kojih se ova sekvenca čuva.

Na ovom mestu može se spomenuti i fonema /ɲ/, koja postoji u srpskom, ali ne i u engleskom, gde se koristi sekvenca /nj/. Ona se može tretirati i kao već pomenuta fonema /ts/, tj. u smislu da su /ɲ/ i /n/ korespondenti.

Iako u srpskom diftonzi ne postoje kao posebne fonološke jedinice, oni se mogu supstituisati kombinacijom dva vokala ili vokala i sonanta. Kombinacije vokala i sonanta *j* zamenjuju diftonge /eɪ/, /aɪ/ i /ɔɪ/ u rečima koje ih sadrže, kao recimo *sprej*, *fajl* i *kauboj*. U ova tri slučaja ne postoji korespondencija jer /j/ nije vokal.

Diftong /aʊ/ i američki diftongizovani vokal /oʊ/ se zamenjuju kombinacijom odgovarajućih vokala u srpskom, uz primedbu da se ovaj potonji u britanskom engleskom realizuje kao diftong /əʊ/. Za /aʊ/ i /oʊ/ se stoga može reći da imaju korespondente u srpskom ukoliko se držimo američkog izgovora, dok /əʊ/ nema korespondent.

Centralizovani diftonzi /ɪə/, /eə/ i /ʊə/ karakteristični su za nerotičke varijetete, a u srpskom nemaju korespondente. Iako je u pisanom obliku prisutno *r*, a koje se u izgovoru izgubilo, na akustičkom nivou korespondencija ne postoji.

Da bi se ostvarila čista fonološka adaptacija, potrebno je da se ostvare dve vrste korespondencije – fonemska i akcenatska, što znači da engleska fonema ima odgovarajući supstitut i da se dužina vokala poklapa. One postoje kod imenica kao što su *golf*/gɒlf/ i *gòlf*, *team*/ti:m/ i *tīm*, i slično. S druge strane, ukoliko uporedimo parove *start* /sta:rt/ i *stàrt*, evidentno je da se dužine vokala ne poklapaju, dok je kod *football* /'fʊtbɔ:l/ i *fùdbal* ostvarena akcenatska korespondencija, ali ne i fonemska, zbog čega se potonji primeri ne mogu podvesti pod čistu fonološku adaptaciju.

Principi čiste fonološke adaptacije koji su ovde navedeni mogu se zaokružiti konstatacijama da je pri njenom definisanju bila primarna akustička slika, a ne ortografska, ali i da se iz praktičnih razloga može prihvatiti da se pri opisu replike koriste blagi amalgam britanskog i američkog varijeteta, tj. njihove zajedničke osobine koje omogućavaju da se dođe do postojećeg oblika za koji se ta replika može vezati. Na primer, ukoliko se naziv plesa *foxtrot* danas izgovara /'fɒkstrot/ u britanskom, a /'fɑ:kstra:t/ u američkom varijetetu, jasno je da britanski oblik korespondira srpskom *fòkstrot* i da može biti model čija je replika prošla kroz čistu fonološku adaptaciju. Imajući u vidu i činjenicu da već ranije pomenuta fuzija vokala (*father-bothër merger*) nije još u potpunosti okončana u američkom engleskom, princip poređenja replike sa modelom koji se može naći bar u jednom od varijeteta je još opravdaniji.

Modifikovana fonološka adaptacija je uslovljena raznim faktorima u koje spadaju nepoznavanje izgovora neke reči u jeziku izvorniku, preuzimanje putem jezika posrednika, uticaj nekog drugog jezika na izgovor ili čitanje modela, uticaj izvornog ortografskog oblika, fonotaktička ograničenja i pravila jezika primaoca ili njegove druge fonetske osobine, kao i kombinacijom više faktora. Kao primere nepoznavanja izgovora možemo navesti par *cartridge* /'kɑ:rtrɪdʒ/ i *kertridž*, dok se kod *jersey* /'dʒɜ:zi/ i *žeršej* jasno vidi posredovanje francuskog ili bar njegov uticaj. Izvorno pisanje je očigledno uticalo da se lično ime *Malcolm* /'mælkəm/ u srpskom jeziku postane *Malkolm*, dok je kod *football* /'fʊtbɔ:l/ jasno da je u obliku *fudbal* došlo do jednačenja po zvučnosti tako da je /t/ postalo /d/ i da je *a* u *ball* preneto na osnovu ortografije. U mnogim slučajevima je teško ili nemoguće utvrditi uzroke za izmenu u fonetskoj strukturi, ali identifikovanje modifikovane fonološke adaptacije uglavnom nije sporno jer je dovoljno da jedna fonema odstupa od uobičajenog obrasca.

Iz pomenutih primera se vidi ne samo da modifikovana fonološka adaptacija podrazumeva nedostatak korespondencije između jedne foneme modela i replike, već i da se broj fonema u replici može povećati i smanjiti, da se bar jedna fonema modela može zameniti nekorespondentom fonemom u replici, ili da se fonemski sastav replike može bitno izmeniti.

Ukoliko se osvrnemo na anglicizme u srpskom, može se primetiti da oni koji su ranije prihvaćeni često podležu modifikovanoj fonološkoj adaptaciji, što je i razumljivo, imajući u vidu nedostatak direktnog jezičkog kontakta, nekada slabo poznavanje engleskog i uticaj nemačkog, francuskog ili nekog drugog jezika. Neki od očiglednih primera u srpskom, koji su zabeleženi u 18. veku, kao što su *pudinga* (*pudding*), *funt* (*pound*), *svita* (*sweater*) ili *aringa* (*herring*) (prema Milanović 2017) više ne postoje u navedenim oblicima, mada se *sweater* kasnije javio i kao *sviter*, što takođe odstupa od izvornog oblika /'swetər/. Neki anglicizmi, kao što su *farma* /fa:rm/, *kengur* /'kæŋgə'ru:/, *gol* /gool/, *biftek* /'bi:fsteik/, *buldožer* /'bʊl,douʒər/ ili *kolgerla* /'ka:l gɜ:rl/ su takođe prošli kroz modifikovanu adaptaciju i kao takvi su se ustalili, pa je mala verovatnoća da će im se replika u srpskom promeniti. Mnogi anglicizmi koji sadrže diftong /eɪ/ prvobitno prihvaćeni sa /e/, kao recimo *bebisiter(ka)*, *biheviorizam*, *gem* (u tenisu), *ledi* ili *trening*, ali se kod pojedinih javljaju i alternativne forme. Važeći pravopis navodi da je ispravan oblik *bebisiterka*, što se slaže sa jezičkom praksom, u kojoj su se održali i *gem* i *trening*, ali ne uzima u obzir da se sve češće pojavljuju i varijante *bejbisiter(ka)*, *bihejviorizam* i *lejdi*, koje doslednije prate engleski izgovor.

Kada su u pitanju internacionalizmi ili reči iz drugih jezika koje se koriste i u engleskom, kao i internacionalni afiksi i afiksoidi, fonološka adaptacija se teško može porediti između engleskog i srpskog jer u srpskom postoje obrasci za druge jezike, a vrlo često se u obzir mora uzeti i morfološka adaptacija, o kojoj će reči biti kasnije. Kao primere možemo navesti još i *audio*, *video*, *disk*, *performans(a)*, sintagme koje sadrže *servis*, *centar* i mnoge druge reči. U ovu grupu spadaju i *aplikacija* ili *edukacija*, koje jesu došle u srpski ranije i ne nužno posredstvom engleskog, ali su pojedina značenja ovih reči semantički kalkovi, pa su samim tim ove reči vezane i za engleski.

Kako bismo rezimirali razliku između čiste i modifikovane fonološke adaptacije, navešćemo jednostavno pravilo – čista fonološka adaptacija podrazumeva da sve foneme jedne engleske reči, bez obzira na varijetet engleskog iz koga dolazi model, imaju korespondentne foneme u srpskoj replici, uključujući i poklapanje po dužini i akcentu. Ukoliko postoji bar jedan varijetet engleskog

jezika u kome je sve navedeno ispunjeno, fonološka adaptacija je čista. Ako odstupanje postoji bar kod jedne foneme, onda je u pitanju modifikovana fonološka adaptacija.

7.2 Morfološka adaptacija

Morfološka adaptacija, koja se često i literaturi naziva i **transmorfemizacija**, najjednostavnije se može opisati kao supstitucija na morfološkom nivou (Filipović 1986: 119) ili preciznije, kao prilagođavanje morfološkog materijala iz jezika davaoca sistemu jezika primaoca, pri čemu se morfeme jezika davaoca mogu zameniti morfemama jezika primaoca, ali i jednostavno inkorporirati u njega bez zamene odgovarajućim morfemama. I ovaj proces je relativno složen jer se morfološki sistemi srpskog i engleskog razlikuju. Srpski je sintetički jezik, pa samim tim ima razvijene sisteme deklinacije, konjugacije, fleksije i kongruencije, dok engleski, kao analitički jezik ima jednostavniju strukturu, ali i drugačije tvorbene procese. Ova nekompatibilnost dva jezika stoga podrazumeva razne mehanizme morfološke adaptacije. Da bi se morfološka adaptacija preciznije objasnila, potrebno je razdvojiti preuzimanje lekseme i njeno prilagođavanje morfološkom sistemu.

Morfološkoj adaptaciji prethodi preuzimanje lekseme ili ređe, morfeme, a ono se ostvaruje na više načina. **Integralno preuzimanje** podrazumeva da se leksema (morfema) preuzima u obliku kakav je u jeziku davaocu, tj. da se preuzima citatna forma koja je prošla kroz proces fonološke adaptacije. Kao primeri za integralno preuzimanje mogu se navesti *laptop*, *lord*, *hotdog*, *fudbal*, *fer* i slično. Bilo da integralno preuzete lekseme sadrže samo jednu morfemu, bilo više njih, one se smatraju neraščlanjivim u sistemu srpskog jezika. Ovde je moguće ubrojati i neke specifične slučajeve, kao recimo imenicu *skinhed*, koja u množini može glasiti *skinhedi* ili *skinheds*, kao i *setingsi* ili *ffučersi*. Oblici za množinu u srpskom repliciraju množinske oblike u engleskom (*skinheads*, *settings*, *futures*), koji jesu integralno preuzeti iako je za ovu vrstu preuzimanja uobičajenije da se koristi citatna forma.

Neintegralno preuzimanje je proces u kome se anglicizam preuzima bez neke morfeme koju sadrži citatna forma, kao što su *boks* (od *boxing*), *hepiend* (od *happy ending*), *erkondišn* (od *air conditioner*), *strip* (od *comic strip*) ili *basket* (u značenju 'košarka', od *basketball*). Kao što se vidi iz navedenih primera, morfema koja se izostavlja može biti vezana ili slobodna.

Sledeći proces je **modifikovano preuzimanje**, u kome se bar jedna morfema, bilo slobodna, bilo vezana, zamenjuje odgovarajućom morfemom u srpskom, obično odomaćenom, a kao primeri se mogu navesti *džentifikacija* (od *gentrification*), *džentifikovati* (od *gentrify*) ili *kol-centar* (od *call center*), *nefer* (od *unfair*) i slično. Ovde spadaju i slučajevi kada se bar jedna morfema osnove kalkira, kao kod *kantri muzika* (od *country music*), *sajber-prostor* (od *cyberspace*) ili *internet-časopis* (od *internet magazine*).

Konačno, **preuzimanje sa upotrebom postojećeg obrasca** se najčešće javlja kod internacionalizama i kod reči koje se sastoje od morfema koje imaju karakter internacionalizama. Ovako preuzete lekseme ili morfeme već imaju odomaćene replike koje nisu poreklom iz engleskog. Kao primeri se mogu navesti *nanotehnologija* (od *nanotechnology*), *biodiverzitet* (od *biodiversity*), *digitalna televizija* (od *digital television*) i slični.

Morfološka adaptacija anglicizama se može opisati na različite načine ukoliko se u obzir uzmu njihova kompatibilnost sa sistemom srpskog jezika i tvorbeni potencijal, kao i upravo navedene vrste preuzimanja. Da bi se razumeo proces morfološke adaptacije, potrebno je objasniti i morfološku raščlanjivost pozajmljenica. Reč koja nije raščlanjiva u jeziku davaocu neće biti raščlanjiva ni u jeziku primaocu, kao što je slučaj sa anglicizmima *hit*, *golf* ili *gol*. S druge strane, ukoliko je neku reč moguće raščlaniti u okviru jezika davaoca, to ne podrazumeva da će na isti način biti raščlanjena u jeziku primaocu. Ukoliko pogledamo engleske lekseme kao što su *baseball*, *hot dog*, *farmer* ili *shopping*, jasno je da se prve dve sastoje od dve slobodne morfeme, a ostale lekseme od jedne slobodne i jedne vezane, dok su sa stanovišta morfologije srpskog ipak nedeljive i sadrže jednu morfemu. Neraščlanjivost se ogleda i u pravopisnim pravilima, koja trenutno propisuju spojeno pisanje za anglicizme kao što su *longplej* ili *lajtšou*, što povremeno zbunjuje mnoge govornike srpskog jezika koji imaju svest o tome da se ove reči sastoje od više elemenata u engleskom. Ponekad je i status morfeme diskutabilan, naročito kada se imaju u vidu pravopisna rešenja prema kojima je ispravno pisati kao jednu reč *vorkšop*, *lajtšou* i *longplej* naspram pisanja sa crticom u slučajevima kao što su *(djuti)fri-šop*, *tok-šou* ili *fer-plej*. Nedostatak primera pisanja mnogih anglicizama u literaturi na srpskom, ali i različita stanovišta stručnjaka otežavaju ovaj problem. Kao primer se može navesti imenica koju *Pravopis* beleži kao *veb-sajt*, dok se u *Srpskom rečniku novijih anglicizama* (Prčić i dr. 2021) pojavljuje kao *vebsajt*. U istom rečniku postoji i oblik *veb-portal*, koji deluje kao da je u koliziji sa *vebsajt*, ali glavni autor rečnika se još ranije opredelio da se sa crticom

pišu sadržinske celine kod kojih prva sastavnica određuje drugu (Prčić 2005: 217–218), tako da *veb* u *veb-portal* određuje koja vrsta portala je u pitanju dok *sajt* u srpskom označava isto što i duža varijanta ove reči. Iako ćemo se ortografskom adaptacijom baviti u daljem tekstu, kolizija sa pravopisnim rešenjima ili njihovo nepostojanje otežavaju morfološku analizu.

Morfološka raščlanjivost anglicizama se može promeniti s vremenom. Usled frekventne upotrebe, neke morfeme se mogu osamostaliti, što se dešava kod afiksa i afiksoida, kao što su *ko-* iz *kopilot* (eng. *copilot*) u rečima kao što je *kourednik* ili *-er*, koje se javlja kao sufiks u *folker* (Prčić 2023: 120).

Na osnovu navedenog, opisaćemo morfološku adaptaciju. Stepenn morfološke adaptacije može biti potpun, delimičan ili nulti.

Potpuna morfološka adaptacija podrazumeva da se u morfološkom smislu anglicizam ponaša kao i svaka druga reč srpskog jezika, tj. da se može slagati u rodu, broju, padežu, podložnost deklinaciji i konjugaciji i da se njihov tvorbeni potencijal može iskoristiti na uobičajene načine. Na ovaj način se adaptiraju anglicizmi koji su preuzeti integralno (*lord*, *laptop*), neintegralno (*boks*, *erkondišn*), modifikovano (*džentrifikacija*, *džentrifikovati*), kao i oni kod kojih je upotrebljen postojeći obrazac (*biodiverzitet*), čime se pokazuje da način preuzimanja nije uvek nužno vezan za stepen adaptacije. Potpuno adaptirani anglicizmi se u tvorbi ponašaju kao i ostale reči, pa im se mogu dodavati afiksi i tvorbeni nastavci kao u primerima *kompjuterski*, *biznismenka*, *izguglati*, *mitingovati* itd.

Nulta morfološka adaptacija se javlja kod integralno preuzetih anglicizama koji bi prema vrsti reči u srpskom trebalo da spadaju u promenljive reči, ali to svojstvo nemaju. U njih spadaju pridevi kao što su *fer*, *fit*, *grog*, *instant*, *okej*, *onlajn*, *seksi* i slični, njihovi oblici koji se mogu koristiti i kao prilozi i nekolicina imenica kao što su *mis* ili *le(j)di*, kao i determinativi, u koje najčešće spadaju imenice u nominativu jednine koje modifikuju imenicu koja sledi, kao npr. *bjuti* u *bjuti salon* ili *HD* (npr. televizija) (Prčić 2023: 120). Kod prideva je karakteristično i to da im se komparativ i superlativ ne mogu graditi dodavanjem odgovarajućih morfema, premda postoje i neki izuzeci koji su opisani u daljem tekstu, u odeljku gde je objašnjena delimična morfološka adaptacija.

Kod nulte morfološke adaptacije problem mogu biti i neke reči koje u engleskom mogu biti i pridevi i imenice, a naročito imenice koje modifikuju drugu imenicu kao npr. *jazz music* jer se oblicima koji nemaju morfološke odlike većine prideva nekada teško može utvrditi vrsta reči. Kao neke od takvih prideva *Pravopis* i Prčić (2005: 218) navode *andergraund*, *džambo*, *fitnes*, *gej*, *lajv*, *ofšor*, *onlajn*,

pripejd, *stendbaj*, *streč* i slične. Ovde se može dodati i to da neki od navedenih anglicizama mogu biti i prilozi ili imenice, što dodatno usložnjava situaciju.

Ovu vrstu adaptacije ne bi trebalo mešati sa onim što Filipović (1986: 119–120) naziva nultom transmorfemizacijom jer ona za njega podrazumeva preuzimanje modela kao slobodne morfeme bez vezane morfeme, u smislu onoga što je ovde opisano kao integralno preuzimanje. Prema Filipovićevoj klasifikaciji, u nultu transmorfemizaciju spadaju *najlon* i *fer*, iako prva reč ponaša kao i svaka promenljiva reč, dok kod druge to nije slučaj. Pošto smo razdvojili preuzimanje i adaptaciju, ova razlika u terminologiji je neminovna.

Delimična morfološka adaptacija obuhvata anglicizme koji se samo u nekim segmentima mogu prilagoditi morfološkim osobinama srpskog i veoma su malobrojni. U njih spadaju reči kao što su superlativi *najkul* ili *najseksi*, ali ovi oblici nisu prihvaćeni u standardu i javljaju se kao okazionalizmi ili kolokvijalizmi. Kod njih je vidljivo da sadrže odgovarajući prefiks za građenje komparativa, ali ne i nastavke karakteristične za srpski, pa se zato kaže da im je adaptacija delimična.

Postoje i primeri da pojedini anglicizmi iz jedne kategorije prelaze u drugu, kao što je pridev *instant*, koji je dobio i adaptirani oblik *instantan*. Sličan je i pridev *kul*, karakterističan za sleng ili kolokvijalni jezik, a koji je osim navedenog superlativa *najkul* dobio i komparativ *kulji* ili *kuliji*, iako je u najčešćoj upotrebi nepromenljiv i spada u primere nulte morfološke adaptacije.

Delimična morfološka adaptacija je periferna u odnosu na nultu i potpunu, bar kada su u pitanju anglicizmi, zbog čega je opisana na kraju. Ipak, ne može se isključiti da će postati češća ukoliko se broj anglicizama bude povećavao.

7.3 Ortografska adaptacija

Kada se u srpskom prenosi neka strana reči ili ime, koriste se dva postupka – prilagođeno pisanje i izvorno pisanje. Prilagođeno pisanje je zasnovano na dva principa, a to su transkripcija i transliteracija. **Transkripcija** je zapisivanje izgovora, a **transliteracija** prenošenje slova iz jednog pisma u drugo pismo po principu slovo za slovo, bez obzira na izgovor. Kao primer za transkripciju može se uzeti englesko ime *Chris* /kris/, koje u srpskom glasi *Kris*, a čiji oblik na srpskom replicira engleski izgovor, ali ne i pisanje. Transliteracija se može ilustrovati engleskim prezimenom *Palmer*, koje će biti preneto u identičnom obliku bez obzira na pismo, tj. *Palmer* ili *Палмер*, ali odstupa od izgovora jer se u engleskom izgovara bez /l/. Ova dva principa se mogu kombinovati čak i u okviru jedne reči ili imena, pa je tako npr. ime koje se u originalu piše *Malcolm*

/ˈmælkəm/ u srpskom *Malkolm*/Малколм, pri čemu je najuočljivije da je *c* preneto transkripcijom kao *k*, dok je *l* zadržano koristeći transliteraciju.

Kako bi se izbegle zabune, na ovom mestu je bitno napomenuti da se transkripcija može definisati na više načina i da označava različite pojmove. Kada se govori o srpskom, u literaturi se pod transkripcijom često podrazumeva samo prilagođeno pisanje bez obzira na to da li se ono zasniva na izgovoru ili ortografskom obliku u izvornom jeziku.

Izvorno pisanje, kao još jedan postupak prenošenja stranih reči, koristi se nešto ređe u srpskom. Izvorni oblik se jednostavno prepisuje, a ovaj postupak se prvenstveno koristi pri prenošenju latiničnih izvornih oblika. U praksi se izvorno pisanje najčešće koristi kao dopuna uz prilagođeno pisanje i javlja se u zagradi kada se ime ili strana reč moraju navesti u originalu, kao npr. pri citiranju u naučnom tekstu, kada se strana reč ili izraz ubacuju u tekst na srpskom i tada se obično izdvaja kurzivom (npr. Ovo jelo se naziva *bubble and squeak*. / Ово јело се назива *bubble and squeak*.). Koristi se i ukoliko je nemoguće saznati izgovor nekog imena, u stručnim tekstovima kada je potrebno informisati čitaoca o izvornom pisanju ili kada je upotreba stranih termina neophodna (npr. u medicini, biologiji i još nekim naukama), u ugovorima gde se navodi ime strane firme kako ne bi došlo do zabune (npr. *Renault* i *Renaud* se isto izgovara, ali su u pitanju različita imena), u raznim katalozima i brošurama, kao i u još nekim registrima koji ovakvo pisanje favorizuju.

I izvorno i prilagođeno pisanje imaju svoje prednosti i mane. Glavna prednost izvornog pisanja je nedvosmislena identifikacija stranog imena, za šta se kao primeri mogu navesti *Steven* i *Stephen*, koji se isto izgovaraju, a mana je u tome što se ne može očekivati da pojedinac poznaje pravopisna pravila svakog jezika ili izgovor izvorno napisane reči. U slučaju prilagođenog pisanja, glavna prednost je u tome što čitalac ne mora da razmišlja da li se ime napisano kao *Lucia* izgovara *Lučija* ili *Lusija*, ali se, sa druge strane, ne može praviti razlika između imena kao kod pomenutih oblika *Stephen* i *Steven*.

Bilo da se govori o izvornom, bilo o prilagođenom pisanju, svaka strana leksema se adaptira na više planova, uključujući i ortografski. **Potpuna ortografska adaptacija** podrazumeva da je leksema prošla kroz proces fonološke adaptacije, bilo da je čista ili modifikovana, i da se njen adaptirani oblik zapisuje u skladu sa pravilima srpskog jezika. Kao primeri za ovu vrstu adaptacije može se navesti većina anglicizama, kao što su *fudbal*, *intervju*, *kompjuter*, *sport* ili *viski*. **Nulta ortografska adaptacija** se javlja kada se koristi izvorno pisanje, tj.

srpskom, a to su /ʌ/, /ɑ:/, /e/, /ɪ/, /i:/, /ɒ/, /ɔ:/, /ʊ/ i /u:/, beleže se slovima *a*, *e*, *i*, *o* i *u*. Vokali koji nemaju korespondente, u koje spadaju /æ/, /ə/ i /ɜ:/, beleže se na više načina. Prvi od njih, /æ/, beleži se kao *a* ili *e*, dok se /ə/ beleži slovom kojim je predstavljen u engleskom. Slično važi i za /ɜ:/ uz neke izuzetke, pa se recimo ime *Burt* beleži kao *Bert*. Diftonzi koji sadrže /ɪ/ kao drugu komponentu se beleže tako da se za /ɪ/ koristi *j*, dok se oni kojima je druga komponenta /ə/ beleže slovom *r*, koje postoji u pisanju. Konačno, /aʊ/ i /əʊ/ se beleže slovima *au* i *ou*.

Ova pravila imaju i nekoliko izuzetaka. U rečima i imenima koje su ranije došle u srpski, /eɪ/ se beleži i kao *e*, kao što je slučaj sa imenicom *trening*. Slično važi i za /əʊ/, pa se zato na primer imenice *goal* i *broker* beleže kao *gol* i *broker*. Osim ovih izuzetaka, postoje i oni koji su zasnovani na drugim činiocima, o čemu će biti reči u daljem tekstu.

Naravno, sve ovo ne znači da je sistem beleženja takav da je primaran izgovorni oblik reči, što je jasno iz određenja pojma transliteracije, kao i iz više primera koji su navedeni u ovom tekstu. Čak i veoma frekventna imena kao što su *Čarls* (*Charles*), *Džejms* (*James*) ili *Lesli* (*Leslie*, *Lesley*) u pisanju sadrže *s*, dok se na engleskom izgovaraju sa /z/. Toponimi kao što su *London*, *Edinburg* ili *Sidnej* su takođe zasnovani na pisanom obliku, koji se razlikuje od engleskog izgovora, a isto važi i za imenice *klovn* ili *trust* (udruženje kompanija).

Postoje i slučajevi anglicizama kod kojih se beleži jednačenje po zvučnosti u srpskom, kao što su *hemendeks* ili *fudbal*, dok se ovo jednačenje ili jednačenje po mestu tvorbe obično ne beleže kod nekih drugih, kao što su *dragstor* ili *input*. Beleženje jednačenja je karakterističnije za stariju leksiku (Pešikan, Jerković i Pižurica 2020: 37; Prčić 2023: 226).

Sledeći problem u zapisivanju engleskih imena i reči je u tome što u engleskom često postoje vlastite imenice čiji izgovor varira i zavisi od nosioca imena. Na primer, prezime koje se u originalu piše *Beatty* se može izgovoriti kao /'beɪtɪ/ ili /'bi:ti/. Isto važi i za ime koje se u originalu piše *Ralph*, a koje se može izgovoriti kao /rælf/ ili /reɪf/. U ovakvim slučajevima je potrebno saznati kako govornik izgovara svoje ime ili prezime kako bi se ispravno prenelo. Iz tog razloga bi imena dva čuvena glumca sa engleskog govornog područja, a čija se imena pišu *Warren Beatty* i *Ralph Fieness*, bilo preciznije pisati *Voren Bejti*, odnosno *Rejf Fajns*, a u skladu sa time i izgovarati.

Postoje i slučajevi kada engleska imena imaju normiran oblik, ali se mogu izgovoriti na više načina, tako da niti njihov pisan niti izgovorni oblik u srpskom ne odgovara engleskom izgovoru. Kao primer se može navesti žensko ime *Megan*,

koje se može izgoviriti na više načina, i to kao /'megən/, /'mi:gən/ ili /'meigən/, a zapisuje se uglavnom kao *Megan*, premda Prčić (2008: 134) navodi da se može pisati i kao *Migan*, što smatra boljim od *Migen*, ali samo ukoliko se ovo ime izvorno piše kao *Meagan*, dok oblik *Mejgan* ne navodi. Pomenuto ime je problematično jer ima tri moguća izgovora u engleskom, a izvorno se može pisati ne samo kao *Megan* i *Meagan*, već i kao *Meghan*, *Megyn*, *Meaghan* i *Maeghan*, pri čemu ortografija nije uvek vezana za odgovarajući izgovor. Slično važi i za prezime engleskog istraživača ser Voltera Rolija (ili Ralija), čije se ime u engleskom piše kao *Walter Raleigh*, a rečnici nude čak tri izgovora njegovog prezimena – /'ræli/, /'ra:li/ i /'rɔ:li/.

Ovo poslednje prezime je primer i za neintuitivnost ortografskog oblika, što je jedna od specifičnosti engleskog jezika. Kao još bolji primer za to može da posluži prezime *Crichton* /'kraɪtn/, koje se prenosi kao *Krajton*, iako bi se na osnovu izvornog oblika moglo pomisliti da je izgovor drugačiji.

Imena žitelja anglofonih zemalja koja nisu engleskog porekla takođe mogu predstavljati problem kada se govori o njihovom prilagođenom pisanju, ali i kada se fonološki adaptiraju. Naime, neki žitelji zemalja engleskog govornog područja imaju imena ili prezimena koja potiču iz drugih jezika, ali se u srpskom prenose prema pravilima engleskog jezika, odnosno onako kako se izgovaraju na engleskom govornom području. Na primer, prezime koje se izvorno piše *Zimmer* je nemačkog porekla, ali ukoliko je njegov nosilac Amerikanac, ovo prezime prenosimo prema engleskom izgovoru i stoga će biti *Zimer*. Ukoliko je nosilac ovog prezimena pak iz zemlje nemačkog govornog područja, onda će se pisati kao *Cimer*.

Postoje stariji oblici beleženja nekih imena koji odstupaju od aktuelnih pravila, ali koji su ušli u pisanu tradiciju i koji se od njih izuzimaju, kao npr. Šekspir (*Shakespeare*), Elvis Prisli (*Presley*), Džejms Vat (*James Watt*), Halejeva kometa (*Halley's Comet*) i slično. Iako bi prema važećim principima ova imena danas trebalo da se beleže kao *Šejkspir*, *Presli*, *Vot* i *Halijeva kometa*, standard predviđa da se koriste stariji oblici koji odstupaju od aktuelnih pravila.

Ovo pravilo ne važi ukoliko su u pitanju osobe koje žive u savremenom dobu i nemaju veze sa navedenim ličnostima. Kao primer se može navesti prezime/toponim *Washington*, koje se po pravilu pojavljuje kao *Vašington* ukoliko se odnosi na prvog predsednika i glavni grad SAD, kao i na jednu od država, ali i kao *Vošington* ukoliko se odnosi na glumca Denzela Vošingtona.

Slično važi i za imena nekih istorijskih ličnosti ili književnih likova, kod kojih se uzima odomaćeni ili tradicionalni oblik imena, pa se zato i koriste oblici

kao što su kraljica *Elizabeta* (od *Elizabeth*), *Alisa* (lik iz knjiga Luisa Kerola), *Magbet* (*Macbeth*), *Robinzon Kruso* (*Robinson Crusoe*) i mnogi drugi.

Uprkos relativno jednostavnim i logičnim pravopisnim pravilima, sistem zapisivanja stranih reči i imena u srpskom nije tako jednostavan. Iako se u poslednje vreme u njega uvode promene, evidentno je da se na ovom problemu mora još više raditi.

7.4 Semantička adaptacija

Semantičkoj adaptaciji podležu tri kategorije jezičkih jedinica, i to dve kategorije leksema i pojedine morfeme. U prvu kategoriju leksema spadaju sve one koje su engleskog porekla, u drugu lekseme koje su semantičkim kalkiranjem dobile dodatno značenje na osnovu značenja engleskog modela, a u treću spadaju afiksi i afiksoidi. Prva kategorija je najveća i sadrži mnoge frekventne anglicizme kao što su *farmer*, *fudbal*, *lord*, *start*, *softver* i mnogi drugi. Drugu kategoriju čine već opisani semantički kalkovi, kao što su *zvezda* (kada označava poznatu ličnost), *miš* (kada se odnosi na uređaj) i mnogi drugi. Afiksi i afiksoidi, koji su navedeni kao treća kategorija, relativno su malobrojni među anglicizmima, ali ipak postoje. U njih spadaju ranije navedeni *ko-* (u *kourednik*), *-er* (u *folker*) ili *-holik* (u *radoholik*) (Prčić 2023: 120–121). Ova kategorija sadrži mnogo više primera koji uključuju internacionalizme, kao što su *ekstra-*, *infra-*, *-abilan* i slično, ali ih nećemo detaljnije obrađivati jer su uglavnom dolazili posredstvom drugih jezika.

Semantička adaptacija se u najširem smislu može podeliti na nultu i na adaptaciju sa modifikacijom značenja. **Nulta semantička adaptacija** podrazumeva da se značenje modela potpuno preslikava u replici. Kao primere za nultu semantičku adaptaciju ćemo iskoristiti anglicizme kao što su *golf*, *tenis*, *laptop*, *internet* ili *kečap*, koji na oba jezika imaju identično značenje. Ova vrsta adaptacije uključuje i slučajeve kada se sva značenja modela preslikaju, kao što je slučaj sa imenicom *viski*, koja može označiti ovo piće u generičkom smislu, ali i jednu dozu, kao recimo kada se zatraži jedna čaša viskija. Ukratko, glavna karakteristika nulte semantičke adaptacije jeste u tome da je broj semema modela jednak broju semema replike.

Semantička adaptacija sa modifikacijom značenja se javlja kada se značenje ili skup značenja koja sadrži model ne podudaraju sa značenjima replike, odnosno kada se sememe modela ne poklapaju u broju i/ili značenju sa sememama replike. Ova vrsta adaptacije je veoma heterogena i česta, a obuhvata primere kao

što su *bejzbol*, gde model označava i naziv sporta i lopticu koja se za njega koristi, dok replika označava samo sport, kao i *dragstor*, kod koga se model odnosi na tipično američki tip prodavnice koji podseća na apoteku, dok replika označava prodavnicu koja neprekidno radi. Ovi primeri su samo ilustracija značenjskih promena u replici u odnosu na model, a u daljem tekstu ćemo ih detaljnije opisati.

Prva promena koju ćemo spomenuti je **suženje značenja**. Replika može imati suženo značenje u odnosu na model, koje se javlja ukoliko se ne preuzmu sva značenja koja model poseduje. Kao primere za sužavanje značenja ćemo navesti reči kao što su *sport*, *fer* ili *hardver*. Engleska reč *sport*, osim prepoznatljivog značenja, označava i zabavnu aktivnost ili razonodu, prijatnu osobu, koristi se u obraćanju muškoj osobi, otprilike u značenju 'drugar' i u sličnim značenjima. Pridev i prilog *fair* u engleskom imaju veoma širok spektar značenja, dok se u srpskom odnose na nešto što je pošteno, časno ili korektno. Imenica *hardware*, osim fizičkih komponenti računara, na engleskom označava i gvoždarsku robu i raznu vrstu opreme za određene poslove, dok se u srpskom koristi samo u značenju koje je prvo navedeno.

Iako se na osnovu odeljka o suženju značenja logično pretpostaviti da se značenje može i proširiti, upotreba ovakvog termina je potencijalno dvosmislena jer bez preciznog definisanja ima osnova da se shvati kao jednostavno povećanje broja semema u replici, ali i kao **generalizacija**, tj. da značenje modela postaje opštije u odnosu na repliku. Zbog ove potencijalne dvosmislenosti i zbog nemogućnosti mešanja dva različita jezička aspekta, nećemo koristiti ovaj termin.

Generalizacija se javlja ukoliko se značenje replike odnosi na širi skup ili klasu pojmova u odnosu na značenje modela. Kao primer se može navesti anglicizam *džip*, koji se ne odnosi samo na vrstu terenskog vozila kakvo je koristila američka vojska tokom Drugog svetskog rata, kakav je slučaj u engleskom, već i na klasu terenskih vozila koja se koriste u privatne i komercijalne svrhe.

Metaforizacija se zasniva na povezivanju dva pojma na osnovu nečega što se smatra sličnim. Primer za metaforizaciju je imenica *džoker*, koja i u modelu i u replici označava kartu koja zamenjuje neku drugu, dok samo u replici, na osnovu metafore, označava dodatno sredstvo kojim se ostvaruje neka korist ili dobitak.

Metonimizacija podrazumeva promenu značenja pri kojoj reč počinje da označava nešto sa čime je logički povezana, a kao primer ćemo navesti imenicu *poker*. Osim naziva za igru i u modelu i u replici, ova imenica u jeziku primaocu označava i skup od četiri karte iste vrste.

Upotreba sinegdohe, koja bi se mogla nazvati *sinegdohizacija*, uključuje pomenutu stilsku figuru kod koje deo celine označava celinu. Kao primer se može navesti imenica *flipper*, koja na srpskom označava igru u engleskom poznatu kao *pinball*, pri čemu *flipper* na engleskom označava pokretni deo uređaja za igranje ove igre.

Amelioracija je promena u modelu koja se odnosi na to da značenje replike ima veći prestiž ili vrednost u odnosu na model. Primeri za ovu vrstu promene su *lobi* (u značenju 'predvorje') ili *parti* ('prijem'), kod kojih je model neutralan, a replika zvuči prestižnije.

Pejorizacija je suprotna prethodno navedenoj promeni, tako da značenje replike ima negativne konotacije. Tipičan primer je imenica *bos*, koja u srpskom označava šefa mafije, ali ne i osobu koja naprosto rukovodi privrednim subjektom ili organizacijom, što je slučaj sa značenjem engleskog modela.

Ostale promene u značenju će biti opisane kao semantičke promene u širem smislu, koje su često zasnovane na asocijaciji, srodnosti pojmova ili nekoj drugoj sličnosti koja se ne može podvesti pod prethodno navedene kategorije, a nova značenja ne postoje u modelu. Kao primeri za ovakvu vrstu promena se mogu navesti *korner*, *start*, *dres*, *dragstor*, *oldtajmer*, *snajper* i mnogi drugi anglicizmi, a biće objašnjeni u daljem tekstu. Prva tri anglicizma se koriste u sportu, pri čemu osim udarca iz ugla fudbalskog terena, *korner* označava i prostor iza linije gola (Filipović 1986: 171-172); *start*, osim početka, označava i prekršaj u sportu (Ćirić-Duvnjak 2013: 67). Slično je i sa imenicom *dres*, koja u srpskom označava sportsku odeću u boji kluba ili reprezentacije, dok se model *dress* odnosi na haljinu, odeću ili način odevanja. Iako je u ovim slučajevima veza sa izvornim značenjem vidljiva, ona nije direktna, već se zasniva na sličnosti sa izvornim pojmom ili na asocijaciji sa njim. Imenica *dragstor* na srpskom označava prodavnicu koja neprekidno radi, dok se na engleskom *drugstore* odnosi na onu u kojoj se mogu kupiti ne samo lekovi, već i neki prehrambeni proizvodi. Anglicizam *oldtajmer* se odnosi na motorno vozilo koje je postalo antikvitet, a u engleskom ne označava ovaj pojam. Konačno, *sniper* na engleskom ne označava vrstu puške sa preciznim nišanom, ali replika *snajper* se odnosi upravo na to.

Postoje i primeri kada se ove promene kombinuju, odnosno kada se mogu podvesti pod više kategorija, kao što je slučaj sa imenicom *cowboy*, koja u srpskom modelu označava i osobu koja se bahato ponaša, a to značenje ne postoji u modelu.

8. Englesko-srpski kontakti u prošlosti – jezik, književnost i kultura

8.1 Kontakti Srba i anglofonih naroda nekad i sad

Iako se ne može sa sigurnošću utvrditi kada su govornici srpskog i engleskog prvi put stupili u kontakt koji se odrazio na jezik, kontakti između dva jezika i kulture bili su veoma retki praktično do 19. veka, uz neke manje izuzetke. Ovo je sasvim razumljivo ukoliko se uzmu u obzir istorijske, političke, sociološke i privredne okolnosti.

Osmansko carstvo se od 14. veka sve više širi na Balkan i počinje prodor ka zapadu. Od 15. veka najveći deo teritorije današnje Srbije našao se pod osmanlijskom vlašću, dok su ostali delovi kasnije potpali pod habsburšku. Teritorije gde se govorio srpski jezik su podeljene između ova dva carstva, koja su bila suparnici. Iako je na obe teritorije živelo više naroda, nijedan od njih nije mogao samostalno da razvija kulturne i diplomatske odnose sa drugim državama.

Velika prepreka kontaktima pripadnika srpske i engleske (ili anglofone) kulture bila je i geografska udaljenost. Razdaljina između Beograda do Londona je nešto preko 2.000 kilometara ukoliko bi se išlo savremenim kopnenim saobraćajnicama, avionom oko 1.700 kilometara, ali u doba kada se putovalo na konjima, zapregama, kočijama i sličnim prevoznim sredstvima, pa i peške, jasno je da je ova udaljenost predstavljala veliki problem. Osim toga, zbog svog geografskog položaja, veliki deo Balkanskog poluostrva bio je slabije dostupan pomorskim putem jer je primorski deo odvojen od kontinentalnog visokim planinama, a puteva je bilo malo i bili su loši. Putovanje je sa jednog kraja Evrope na drugi bilo veoma skupo jer je dugo trajalo, podrazumevalo je da putnik mora da ima zalihe hrane ili da hranu i prenočište plaća u malobrojnim gostionicama, dok su neke deonice puta bile opasne ili je za njih bilo potrebno unajmiti vodiča (Kostić 2014: 64–68). Ukoliko izuzmemo vojne pohode, ljudi su retko prevaljivali veće razdaljine, a razlozi za putovanje bili su trgovina, diplomatija ili hodočašće, premda su se sporadično pojavljivali i pojedini putopisci.

Kako navodi Kostić (2014: 7), jedan od prvih Engleza u ovim krajevima čije je prisustvo dokumentovao, bio je izvesni Ričard Čamplejn, vitez koji je bio najamnik ugarske vojske i koji je učestvovao u bici kod Šapca 1476. godine. Isti autor navodi da je i prema književnim izvorima, ili preciznije, u drami Tomasa Dekera i Tomasa Midltona *The Roaring Girl*, spomenuto da je bilo engleskih najamnika koji su se na strani Ugarske borili protiv turskih osvajača. Prema

podacima koje daje Kićović-Pejaković (1973: 21), prvi Englez koji je ostavio pisanog traga o putovanju kroz južnoslovenske zemlje, uključujući i teritoriju današnje Srbije, bio je Henri Ostel (Henry Austell), a njegov zapis datira iz 1585. godine. Kao sledeće putnike autorka navodi Pola Rikoa (Paul Rycaut), diplomatu i istoričara, čiji tekst o putovanju potiče iz 1665. godine, a zatim i Edvarda Brauna (Edward Brown), čiji je tekst objavljen četiri godine kasnije. Krajem 17. veka i dalje u osamnaestom, kada su se austrijska i osmanlijska vojska često sukobljavale, bilo je još engleskih, irskih i škotskih najamnika u redovima austrijske vojske koji su se borili na teritoriji današnje Srbije, mada je poznat i jedan slučaj da se Englez Bendžamin Svinbern (Benjamin Swinburne) borio na osmanskoj strani, ali oni nisu ostavili pisanih tragova o svom boravku niti o bilo kakvoj interakciji sa srpskim stanovništvom (Kostić 2014). Početkom 18. veka, engleska spisateljica i aristokratkinja Meri Vortli Montegju (Mary Wortley Montagu) boravila je u Turskoj, a Beograd je posetila 1717. godine, što je zabeležila u pismima objavljenim 1763. godine. Kao još jedan od značajnih tekstova, Kostić (2014: 84) navodi putopis Sovera Lusinjana (Sauveur Lusignan) iz 1786. godine, dok za autora dodaje da je poreklom Grk, koji je postao naturalizovani Englez i da postoje nagoveštaji da je poznavao Dositeja Obradovića.

Broj putopisaca u 19. veku se povećava. Tada su intenzivirane diplomatske aktivnosti između Velike Britanije i Porte, a među Britancima se pojavilo i interesovanje za hrišćansko stanovništvo koje je živelo pod osmanskom vlašću i upravo započinjalo borbe za nacionalni preporod. Srbija počinje da ostvaruje diplomatske kontakte sa Velikom Britanijom početkom 19. veka, ili preciznije 1807. godine, kada je zatražila pomoć za borbu protiv osmanlijske vlasti. Ipak, prvi konzul Džordž Lojd Hodžis (George Lloyd Hodges) dolazi u Srbiju 1837. godine, a politički odnosi dve zemlje se intenziviraju. Diplomatski odnosi sa SAD su uspostavljeni 1882. godine, premda su prvi koraci ka tome načinjeni petnaest godina ranije. Sa obe zemlje engleskog govornog područja počinje saradnja, zaključuju se sporazumi o trgovini i drugom važnim pitanjima, a primetno je i njihovo pojačano političko interesovanje za dešavanja u ovom delu Evrope.

Naravno, i govornici srpskog jezika su odlazili na englesko govorno područje, ali su i oni bili veoma malobrojni u prethodnim vekovima. Ukoliko izuzmemo retke slučajeve o kojima postoji veoma malo zapisa, kao što su npr. mornari, ljudi sa srpskog govornog područja počinju da nešto češće putuju u Veliku Britaniju i SAD tek u 19. veku, uz jedan izuzetak iz 18. veka – Dositeja Obradovića. Dositej Obradović je prva značajnija ličnost koja posećuje Veliku Britaniju 1784. godine,

a o rezultatima ove posete i njenim intelektualnim odjecima biće nešto više reči kasnije. Zahvaljujući uspostavljanju diplomatskih odnosa i usled potreba mlade srpske države da školuje buduću elitu, tokom 19. veka britanske vlasti počinju da odobravaju stipendije za ovdašnje studente. Prema podacima koje navodi Ignjačević (2006: 64–66), među prvim stipendistima mogu se izdvojiti političar i istoričar Konstantin Nikolajević, advokat Konstantin Bogdanović, književnici Bogoboj Atanacković, Ljubomir Nedić i Milan Kujundžić Aberdar, profesori Svetomir Nikolajević i Đorđe M. Stanojević.

Srpski iseljenici u SAD se u pisanim dokumentima pojavljuju početkom 19. veka, a prvi poznati iseljenik je bio Đorđe Šagić, koji je stigao u Filadelfiju 1815. godine i nedugo zatim uzeo ime Džordž Fišer (George Fisher). Postoje i podaci da su već petnaestak godina kasnije Srbi iz Boke, ostatka Crne Gore i iz Hercegovine počeli da masovnije dolaze u Nju Orelans, a da su Srbi iz ostalih krajeva učestvovali i u Zlatnoj groznici i počeli da naseljavaju i ostale delove SAD, dok je oko 1880. godine njihov priliv postao još veći (Henderson and Olasiji, 1997:124). Kao najbitniji intelektualci koji su u 19. veku otišli u SAD ističu se Nikola Tesla i Mihajlo Pupin. Relativno mali broj iseljenika čiji je maternji jezik srpski je u 19. veku počeo da odlazi i u ostale zemlje engleskog govornog područja, u koje spadaju Kanada, Australija i Novi Zeland.

Prva polovina 20. veka je bila turbulentna, a u to vreme su odnosi i kontakti sa zemljama engleskog govornog područja počeli da brzo jačaju. Velika Britanija i dalje daje stipendije darovitim učenicima i studentima iz Srbije, dok se iseljavanje u ostale zemlje engleskog govornog područja nastavlja. Prvi svetski rat je povezao Kraljevinu Srbiju i Veliku Britaniju kao saveznike, što pojačava kontakte između engleskog i srpskog, a SAD počinju da polako zauzimaju bitnije mesto na svetskoj političkoj sceni. U međuratnom periodu engleski jezik postaje sve poznatiji u Srbiji, a domaća javnost sve bolje upoznaje književnost, ali i muziku i film anglofonih zemalja.

Drugi svetski rat je omeo uobičajene kontakte među jezicima i kulturama, ali su po njegovom okončanju obnovljeni i postali su sve intenzivniji. Posleratni period je kao jednu od posledica imao i jačanje zemalja engleskog govornog područja, pre svega SAD, što je rezultiralo sve većom važnošću ovog jezika u međunarodnoj komunikaciji i njegovim povećanim prisustvom. Razvoj holivudske filmske industrije i pojava više značajnih muzičkih žanrova u posleratnim godinama koji se javljaju paralelno sa sve većim uticajem SAD su doprineli daljem širenju engleskog jezika. Kultura anglofonih zemalja postaje sve pristunija u celom svetu, stiče veliku

popularnost, a samim tim otvoren je i put za ekspanziju jezika na kome je nastala. Razvoj nauke, tehnike i tehnologije u SAD je postao još brži, računari postaju sve dostupniji i rasprostranjeniji, što takođe doprinosi širenju engleskog jezika. Kraj 20. veka odlikuje se ekspanzijom interneta i mnoštvom sadržaja pisanih na engleskom jeziku, a u 21. veku se pojavljuju mnoge društvene mreže i platforme, koje danas u velikoj meri utiču na širenje engleskog i na češće kontakte između govornika raznih jezika. Ovo se osetilo i na srpskom govornom području, koje je imalo prilike da u kontinuitetu bude u sve intenzivnijem kontaktu sa engleskim jezikom. Može se konstatovati i da je u drugoj polovini 20. veka ostvaren jači upliv engleskog jezika najpre putem medija, odnosno filmova, televizijskih serija i muzike, dok su kretanja stanovništva imala relativno minornu ulogu. Iako je šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog veka postalo relativno lako putovati u anglofone zemlje, iseljavanje je najčešće bilo koncentrisano na evropske zemlje, uglavnom germanofone, dok je broj iseljenika u anglofone zemlje bio relativno mali. Od devedesetih godina 20. veka, kada počinju ratovi u Jugoslaviji, sve više ljudi se iseljava u anglofone zemlje, najčešće SAD, a ovaj trend je nastavljen i u 21. veku, kada su putovanje i regulisanje stalnog boravka ili državljanstva postali nešto jednostavniji. Uprkos sve većem iseljavanju u anglofone zemlje, sredstva masovne komunikacije, koja su postala još dostupnija, i dalje imaju primat u širenju engleskog jezika.

8.2 Kratak istorijat kontakata srpskog i engleskog

Prema raspoloživim podacima koje je sistematizovao Milanović (2017: 104), a na osnovu korpusa koji je sastavio Mihajlović (1972; 1974), prvi anglicizmi dolaze u srpski tokom 18. veka, a u njih spadaju *funt/funta* (1749/1767), *aringa* (haringa; 1767.), *magazin* (časopis; 1768.), *pudinga* (puding; 1788.), *lard/lord* (lord; 1804/1788), *stok* (zaliha; 1790.), *tik* (vrsta tkanine; 1790.), *kutern* (vrsta broda; 1791.), *milord* (milord; 1793.), *čip* (žeton, čip, ulog u igrama na sreću; 1794.) *stokfiš* (bakalar; 1794.) i *svita* (deo odeće, od *sweater*; 1799.). U 19. veku u srpski ulaze *jutski* (koji se odnosi na biljku jutu; 1804.), *kauris* (vrsta puža, od *cowrie*; 1804.), *kermes* (od *Kermesse*, vrsta svetkovine), *mahadoni/mahagoni* (mahagoni; 1816/1804), *pair/per* (per, plemićka titula, od *peer*; 1809/1804), *radža* (indijska titula; 1804.), *pens* (množina od *penny*, naziva za engleski novčić; 1805.), *farmerski* (od imenice *farmer*; 1809.), *faktoraj* (od *factory*; 1816.), *cic* (vrsta tkanine, od *chintz*; 1816.) *manžester* (vrsta štofa poreklom iz Mančestera; 1816.) i *cider* (1816.). Ivanović i Ružin-Ivanović (2010: 417) navode još i da su

u 19. veku, prema Rečniku SANU, zabeleženi i anglicizmi *bark* (vrsta broda), *ledi*, *linč*, *vigovac*, *torijevac*, *jard*, *kengur*, *katehu* (vrsta biljke). Ovde je se može i napomenuti da su mnogi od ovih anglicizama stigli posredno, a najčešće preko nemačkog. Milanović (2017: 103) primećuje očigledno posredovanje nemačkog za reči *faktoraj* i *cic*, premda bi se to moglo pretpostaviti i za oblike kao što su *funt* (nem. *Pfund*), *mahagoni* (nem. *Mahagoni*; engl. *mahogany*) ili *kutern* (nem. *Kutter*). Osim toga, primetno je i da u drugim oblicima pojedinih reči izgovor odstupa od izvornog engleskog, kao npr. *svita*, *mahadoni* [sic!], *pair* ili *manžester*. Mihajlovićev korpus sadrži 25 reči iz engleskog, premda su, kako je već rečeno, uglavnom stigle posredno, a može se dodati i to da nisu sve ni izvorno engleske, premda ih je ovaj jezik prihvatio.

Engleski jezik se skromno pojavljuje u *Srpskom rječniku* Vuka Karadžića, koji ga je koristio tabeli koja sadrži pregled ćiriličnog pisma i odgovarajućih slova i glasova u drugim jezicima i pismima.

Imajući u vidu istorijske okolnosti, geografsku udaljenost od anglofonih sredina i nedostatak nekih čvršćih veza između govornika oba jezika, podatak o malom broju anglicizama u to doba i ne čudi. Iako je izvesno da je anglicizama bilo nešto više, što potvrđuje i Milanović (2017: 105), problematika anglicizama koji su dospeli u srpski do kraja 19. veka do sada nije dovoljno obrađivana.

Dvadeseti vek donosi mnogo veći upliv engleskog jezika i elemenata kulture anglofonih zemalja. Ipak, čini se da kontakt sa živim jezikom nije bio ostvaren u dovoljnoj meri. Naime, primetno je da su mnoge reči iz engleskog koje su došle i u 20. veku pogrešno prenete usled nedovoljnog poznavanja izgovora, uticaja drugih jezika koji su bili poznatiji i nedostatka pravila za dosledno prenošenje reči iz engleskog, pa je tendencija lošeg adaptiranja nastavljena. Mnogi prevodioci tog doba nisu imali kontakta sa živim jezikom, znanje im je bilo uglavnom knjiško ili pod uticajem nemačkog ili francuskog, pa su zato npr. *jersey* postao *žersej*, dok je Tarzan, poznati junak knjiga, filmova i stripova ponekad bio i *Tarcan*, u skladu sa nemačkim pravilima čitanja. Robinzon Kruso, čuveni samotnjak iz Defoovog romana, po istom principu nije ostao *Robinson*, dok su oblici imena Bekon (*Bacon*) ili Šekspir (*Shakespeare*) i dalje prisutni, iako bi prema današnjem načinu adaptacije zapravo trebalo da budu *Bejkon* i *Šejkspir*. Isto važi i za čuvenog pevača Elvisa Prislija (*Elvis Presley*), čije se prezime ovako transkribovano može pomešati sa prezimenom *Priestley*. Nekada se i ime *Andrew* pogrešno transkribovalo kao *Endrju*, po svoj prilici po analogiji sa drugim rečima gde se spoj *ew* zaista tako i izgovara kao npr. u *few*.

Zanimljivo je primetiti da su kontakti engleskog i srpskog u početku bili dvosmerni, pa je prema podacima koje nudi *Oxford English Dictionary* u engleski do kraja 19. veka ušlo bar 13 srpskih reči, a koje su uglavnom bile vezane za pojmove iz kulture (Tomović 2009a, 2009b). Od ovih reči možemo spomenuti *slivovitz*, *gusle* ili *guslar*, te ukoliko prihvatimo podatke iz još nekih rečnika, i reč *vampire* potiče iz srpskog, a u engleski je ušla u 18. veku.

Inicijalni kontakti engleskog i srpskog su bili relativno ujednačeni – ukoliko uporedimo broj anglicizama u srpskom i srpskih u engleskom, vidi se da razlika nije ogromna kao danas, kada je engleski praktično uvek davalac. Razlog za početnu ujednačenost, ali i za istovremenu prednost engleskog, jesu tadašnje međusobno nepoznavanje dveju jezičkih zajednica, kao i kulturni, tehnički i drugi pojmovi koji su bili nepoznati u srpskom, odnosno engleskom jeziku. Imajući u vidu ekspanziju engleskog jezika, njegovo opšte prisustvo i istorijske okolnosti koje su do toga dovele, jasno je zbog čega je engleski u boljem položaju kao davalac. Uprkos tome, srpski jezik u ograničenom obimu i dalje može pozajmiti neke lekseme engleskom. Usled masovno dostupnog turizma, mnogi aktuelni kulturni elementi su sada dostupniji strancima, uključujući i govornike engleskog jezika. Ti elementi se često ne mogu jednostavno prevesti na engleski, pa se tako u tekstovima na engleskom mogu naći reči kao što su *ćevapčići*, *gibanica*, *splav* i slično.

8.3 Anglofona i srpska književnost u kontaktu pre 20. veka

Kao što je već rečeno, kontakti između govornika srpskog i engleskog su postojali vekovima, ali su u početku bili relativno slabi i da su se svodili na kontakte koje su ostvarivali retki putopisci, diplomate, trgovci, mornari i slični, kasnije i iseljenici. Ovi kontakti su u početku uglavnom bili individualni. Ipak, prvi srpski intelektualci su imali kontakt sa engleskim jezikom i kulturom, u početku uglavnom posredno, i to preko nemačkog. Prvo englesko književno delo koje je u potpunosti prevedeno i tako približeno srpskoj publici je Defoov *Robinson Kruso*, i to pod naslovom *Животъ и чрезвычайна ѱриключенія славнаго Анїлеза Робинсона Круссе оиъ Йорка собсїевенномъ рукою нѣовомъ сїисанна. Часїѣ 1 / Изъ Нѣмецкаѣ Н. Лазаревичемъ ѱреведена* (Kovačević et al. 1991: 57). Kao što se iz naslova vidi, ovo je zapravo prevod sa nemačkog na slavenorspski, a autor prevoda je Nikolaj Lazarević. Još jedan prevod ovog dela sa nemačkog na srpski izdat je 1845. godine pod naslovom *Робинсонъ на своємъ осїирову: кнѣжица за младежъ и любїиелъ младежи*, a autor prevoda je Emilija Lazić.

Bitan korak u približavanju engleske književnosti i kulture uopšte načinio je Dositej Obradović, koji je poznao engleski jezik i prevodio sa njega, a proveo je i izvesno vreme u Engleskoj, gde se upoznao sa više intelektualaca i prihvatio razne savremene ideje. Dositej Obradović je u svojim spisima pokazao da su na njega delovale ideje i dela Loka, Svifta, Defoa, Adisona, Stila, Bejkona i ostalih engleskih intelektualaca. Osim Dositeja Obradovića, sličnu literaturu je čitao i Petar Petrović, temišvarski episkop naprednih shvatanja, koji je imao dela engleskih autora u ličnoj biblioteci, a jezik je po svoj prilici naučio preko francuskog i nemačkog (Kostić 2014: 339–350). U 19. veku se javlja sve više prevoda engleskih autora, a kao prevodioce bi trebalo spomenuti Konstantina Nikolajevića, Lazu Kostića, Ljubomira Nedića, Čedomilja Mijatovića, Elodi Loton Mijatović i druge (Kićović-Pejaković 1973). Srpska intelektualna elita se u 19. veku upoznaje sa delima Šekspira, Bajrona, Bernsa, Defoa, De Kvinsija, Dikensa, Goldsmita, Tomasa Mura, Poupa, Šeridana, Sterna, Skota, Bajrona i drugih autora, bilo kroz prevode, bilo kroz prikaze njihovih dela. Postoje i jake indicije da je i Njegoš imao prilike da se upozna sa delima više engleskih pisaca, kao što su Milton i Bajron, i da se ti odjeci vide u njegovim delima (Vukobrat 1997: 4–22). Prisustvo nekih pisaca među srpskom intelektualnom elitom potvrđuje i Vuk Karadžić, čija je ćerka Mina i sama učila engleski. Karadžić kao uzorna dela navodi romane *Uvekfildski* [sic!] *pop*, Rihardonova [sic!] *Klarisa*, Fildingov *Tomčžons* [sic!] i Sternov *Šendi*, (Kostić 2014: 352), premda njihova transkripcija govori o nepoznavanju engleskog izgovora.

Prema raspoloživim podacima, prvo delo američkog autora na srpskom je *Čiča Tomina koliba* (*Uncle Tom's Cabin*), a zanimljivo je da se pojavilo samo godinu dana nakon što je objavljeno u originalu. Naime, ovo delo je objavljeno u SAD 1852. godine, a već 1853. se pojavila pod naslovom *Чича-Томина колеба или Живоїѣ црняца у сѣверо-американским' робским' државама. [...] (їо Г. Харриетїи Беехерѣ Сїѡве ѡсрбио Миланѣ Д. Рашићѣ. – У Бечу : ѡпечатано у Срменском' манасїиру, 1853.)*. Ova knjiga je štampana u Beču, a na prvi pogled se vidi da ni prevodilac nije poznao izgovor engleskog. Kao i *Robinson Kruso*, i ovo delo je prevedeno sa nemačkog, što se lako može uočiti. Osim imena autorke, čije prezime navodi kao Beher Stove (*Беехерѣ Сїѡве*, od *Beecher Stove*), u prevodu se nalaze imena kao Roger (Рореп), Nev-Jork (Нев-Јорк), Eim Krov (Єимѣ Кровь, od Jim Crow), Halaj (Халай, od Haley) i sl. U tekstu se povremeno i uz neke reči javlja njihov nemački prevodni ekvivalent.

Na osnovu raspoloživih podataka može se konstatovati da su prvi prevodioci dela pisanih na engleskom često kao izvornik koristili postojeće prevode na ostale evropske jezike, a prvenstveno na nemački, jer je broj poznavalaca engleskog bio nedovoljan. Generalno gledano, ovi prevodi su bili relativno dobri, ali prepreka je bila nepoznavanje izgovora, a shodno tome i netačna transkripcija. U nekim slučajevima, prevodi su sadržali dosta adaptacija, prevodiočevih intervencija, upotrebe srpskih kulturnih elemenata i slično. Uprkos ovim ograničenjima i indirektnom prevođenju, koje nije precizno koliko i prevođenje sa originala, ova dela su značajno približila književna i intelektualna dostignuća napisana na engleskom jeziku.

Srpska književnost, koja je počivala na drugačijim žanrovima i formama, uspela je da nađe put do anglofonog čitaoca, što se desilo još u 17. veku. Prvo pominjanje srpske narodne poezije na engleskom jeziku datira još iz 1603. godine, a o njoj piše Ričard Noul (Richard Knolles) u delu *Opšta istorija Turaka* (*The General History of the Turks*), u kojoj spominje negativan stav naroda prema Đurđu Brankoviću, koji se vidi iz narodne poezije. Geteov prevod *Hasanaginice* na nemački je stigao i do engleske publike. Zanimljivo je da ju je sa nemačkog na engleski preveo i ser Volter Skot, a bila je poznata i velikom romantičaru Kolridžu. Veći broj narodnih pesama koje je sakupio Vuk Karadžić preveo je i Džon Bauring (John Bowring), prvenstveno u zbirci *Servian Popular Poetry*, a Robert Bulver-Liton (Robert Bulwer-Lytton) je pod pseudonimom Oven Meredit (Owen Meredith) objavio zbirku *Serbski Pesme*, koje su zapravo prevod sa francuskog. Antologija srpske narodne proze, pod naslovom *Serbian Folk-Lore*, koju je sačinila i prevela Elodi Loton Mijatović (Elodie Lawton Mijatović), objavljena je 1874. godine, preuzete su iz izdanja *Srpskih narodnih pripovijedaka* koje je je sastavio Vuk Karadžić, a izdate su u Beču 1853. godine. Ista autorka je 1881. godine objavila antologiju *Kosovo: An Attempt To Bring Serbian National Songs, About The Battle Of The Serbian Empire At The Battle Of Kosovo, Into One Poem*, koja sadrži pesme kosovskog ciklusa.

Može se reći da su prevodi književnih dela doprineli jezičkim kontaktima, ali za nas je možda zanimljivo i što su neka od njih unela neke srpske reči u engleski. Na primer, u Bauringovoj zbirci *Servian Popular Poetry* je upotrebljena reč *vila* (u ovom obliku i u značenju natprirodnog bića iz slovenske mitologije) i kao takva je registrovana i u velikom oksfordskom rečniku engleskog jezika (*Oxford English Dictionary*, više izdanja), dok je *Enciklopedija Britanika* navedena kao izvor koji je u engleski uneo i reči *slivovitz* i *zadruga* (prema Tomović 2009a: 224).

U prvoj deceniji dvadesetog veka je objavljeno još prevoda srpske narodne poezije na engleski, ali se pojavljuju i prevodi znamenitih književnika. Na engleskom se kasnije objavljuju i dela pisaca iz dvadesetog veka, kao što su Andrić, Njegoš, Crnjanski, Pekić, Kiš, Pavić i drugi, a u novije vreme su objavljeni prevodi dela i trenutno aktivnih pisaca (Kostić 2014). Književnost na engleskom jeziku se u dvadesetom veku sve više prevodi na srpski, naročito posle Drugog svetskog rata, a danas se većina književnih dela prevodi sa engleskog, uključujući i ona koja su izvorno napisana na nekom drugom jeziku.

Književna dela na engleskom jeziku su postala dostupna domaćoj publici odmah posle Drugog svetskog rata. Američke i britanske institucije su otvorile biblioteke u Beogradu praktično odmah po oslobođenju, što je pomoglo malobrojnoj bilingvalnoj publici da održi ili upotpuni znanje engleskog jezika i da bude u kontaktu sa mnogim književnim delima bez posredstva prevoda. Ukoliko se vratimo na književna dela koja su bila dostupna u prevodu na srpski, možemo konstatovati da doprinela boljem upoznavanju kulture anglofonih zemalja, nekim pojmovima koji su za nju specifični i da su doprinela pojavi i etabliranju nekih anglicizama. Nažalost, usled nedostataka detaljnih istraživanja o uticaju književnih dela na pojavu anglicizama, ovakav zaključak može biti samo uopštene prirode.

Zbog činjenice da u dvadesetom veku jezički i kulturni kontakti postaju intenzivniji, velikom broju prevoda različitih vrsta tekstova i da se ovde ne bavimo istorijom književnih veza, završićemo ovo poglavlje bez detaljnih podataka o prevođenju novije književnosti.

8.4 Kratak istorijat izučavanja engleskog jezika u Srbiji

Iako je u 19. veku već bilo pojedinaca koji su samostalno savladali engleski, njihov broj je bio veoma mali. Usled promene istorijskih okolnosti i okretanja Srbije prema Evropi, nastala je potreba da se ovaj jezik približi nešto širem krugu ljudi. Nastava engleskog je počela relativno stidljivo i neprimećeno. Na početku je nastava bila individualna, u vidu privatnih časova, kao i neinstitucionalizovanih kurseva sa malim brojem polaznika, ali je tokom prvih decenija 20. veka veoma intenzivirana. Engleski je u drugoj polovini i krajem 19. veka bio dostupan na kursovima u nekolicini privatnih ili neformalnih škola, bio je prvenstveno zastupljen kao opšteobrazovni predmet, često u školama za obrazovanje devojaka, i nije bio prepoznat u državnom sistemu školstva. Prema raspoloživim podacima iz arhivske građe, osamdesetih godina 19. veka se u prosvetnim i intelektualnim krugovima govori o važnosti učenja engleskog jezika (Ignjačević 2006: 98).

Nastava engleskog jezika u 19. veku je imala paralelan razvoj na formalnom i neformalnom nivou, a formalna nastava je počela prvo na univerzitetskom nivou, odnosno Velikoj školi kao preteči Univerziteta u Beogradu. Ukoliko se koncentrišemo na neformalno učenje engleskog, raspoloživi podaci su relativno šturi, ali se ipak može konstatovati da su engleski u mnogim slučajevima predavale strankinje, kao npr. Matilda Lange, Hermina Rahmanova, Elza Blind ili Lujza Jakšić, koja je napisala i prvi domaći priručnik za učenje engleskog pod naslovom *Engleska gramatika za učenice Više ženske škole*, a izdat je relativno kasno, tek 1900. godine (Tomović 2005: 165; Ignjačević 2006: 92). S druge strane, Velika škola je takođe nudila kurseve engleskog, i to od 1884. godine, a držao ih je novinar Nikola Jovanović Amerikanac. Doduše, i za njegove kurseve se može reći da nisu u pravom smislu bili deo formalnog obrazovnog sistema jer nisu bili zvaničan deo studijskog programa. Osim toga, Jovanović nije imao nastavničke kvalifikacije, a jezik je naučio boraveći u Velikoj Britaniji i SAD.

Uprkos tome što je engleski počeo polako da se probija u 19. veku, evidentno je da u obrazovnom sistemu nije bio zastupljen iz više razloga – broj njegovih govornika u Srbiji je bio relativno mali, nije bilo kvalifikovanih nastavnika, Velika škola ih nije mogla ni obrazovati, a ni prosvetne vlasti nisu uviđale njegov značaj.

Početkom 20. veka engleski se kao nastavni predmet sporadično spominje u prosvetnoj dokumentaciji, ali i dalje nema dovoljno nastavnika. Literatura za učenje jezika je uglavnom inostranog porekla, a domaća je bila veoma oskudna. Osim pomenutog priručnika Lujze Jakšić, objavljenog na razmeđu vekova, zabeleženo je i postojanje priručnika za iseljenike koji su rešili da rade u SAD, a koji je imao poduži naslov: *Училище американскога језика намењен оним Србима и Хрватима, коју иду у Америку зараде ради*. *Учитељ американскога језика намењен оним Хрватима и Србима који иду у Америку зараде ради*, izdat u Novom Sadu 1906. godine, a autor je nepoznat (Tomović 2008). Iako oba priručnika daju relativno pristojnu osnovu, sadrže sitne greške u upotrebi leksike, dok kod objašnjenja izgovora postoje izvesni nedostaci (Tomović 2005; Tomović 2008.). Ipak, situacija se polako menja, pa se engleski jezik i književnost polako pojavljuju u univerzitetskoj nastavi. Prvi lektor za engleski jezik Dejvid Lo počinje sa radom 1905. godine, kada univerzitetska nastava ovog predmeta dobija čvrste temelje za razvoj. Već 1908. godine pojavljuje se i *Elementarna gramatika engleskog jezika* Vojislava Petrovića, koja zapravo adaptacija jednog nemačkog izdanja.

Prvi svetski rat narušava svakodnevni život i školstvo, a Velika Britanija, kao saveznica, prima učenike i studente iz Srbije, koji se uglavnom vraćaju posle rata

i svoje znanje stavljaju na raspolaganje novoformiranoj državi. Nastava engleskog u okviru školskog sistema u Srbiji polako počinje već 1921. godine, i to u Prvoj beogradskoj gimnaziji (Ignjačević 2006: 140), a na beogradskom univerzitetu prelazi na viši nivo osnivanjem Katedre za anglistiku. Katedra za anglistiku je osnovana 1929. godine, a njeni prvi predavači i osnivači su Vladeta Popović i Meri Stensfild-Popović. Vladeta Popović je bio jedan od britanskih stipendista tokom rata, a pošto je već stekao filološko obrazovanje, posvetio se izučavanju anglistike i utemeljio je obrazovanje prvih generacija anglista. Osnivanju katedre je prethodilo imenovanje njegove supruge za lektora za engleski jezik, koja je to zvanje dobila 1927. godine. Godinu dana pre osnivanja katedre, engleski je dobio status drugog stranog jezika u školskom sistemu (Ignjačević 2006: 142), što je takođe bio važan korak.

Paralelno sa univerzitetskom nastavom, engleski je postao dostupan i široj javnosti. Meri Stensfild-Popović, supruga osnivača Katedre za anglistiku, držala je kurseve na Narodnom univerzitetu, preteći i danas popularnog „Kolarca” sve do 1941. godine, kada rat zahvata i Jugoslaviju. Tokom rata engleski nije bio zastupljen u školskom sistemu jer su se anglofone zemlje borile protiv nemačkog okupatora, ali se situacija menja već po oslobođenju. Nova i progresivna jugoslovenska država praktično odmah prepoznaje važnost engleskog u svetskim okvirima, značaj obrazovanja u celini, a uz sve raspoložive resurse uspeva i da revitalizuje školski sistem. U posleratnom periodu engleski polako počinje da preuzima primat od francuskog, nemačkog i ruskog, a sve je dostupniji i van državnog školskog sistema. Pedesetih godina 20. veka osnivaju se škole jezika, više tzv. narodnih univerziteta, na kojima se uče i strani jezici, dok se polako javlja i neformalna privatna nastava, a nešto kasnije se pojavljuju i privatne škole jezika. Prisustvo sadržaja na engleskom jeziku u medijima se neprekidno povećavalo, a tome je najviše doprinelo širenje interneta na samom kraju 20. veka. Nastava je u međuvremenu osavremenjena, a engleski se intenzivnije uči u svim državnim školama i u mnoštvu specijalizovanih škola jezika.

Početkom 21. veka engleski je postao obavezan u školama, tako da sadašnje generacije ne mogu završiti školu bez znanja ovog jezika. Osim toga, početak nastave prvog stranog jezika je pomeren na prvi razred, a to je u većini slučajeva engleski jezik. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku koji su bili dostupni početkom 2024. godine, broj učenika osnovnih škola koji uči engleski kao prvi strani jezik je skoro 99%, što važi i za srednje škole. Mogućnost održavanja dvojezične nastave postoji od 2004. godine, tako da učenici mogu da savladaju

ne samo jezik, već i vokabular potreban za određene predmete. Ovaj vid nastave podrazumeva da se pojedini nastavni predmeti drže na stranom jeziku, a poznat je i kao *CLIL (Content and Language Integrated Learning)*.

8.5 Kultura anglofonih zemalja na srpskom govornom području

Odavno je poznato da su jezik i kultura povezani u mnogim aspektima, da je jezik samo jedan od elemenata kulture, i da kultura može stvoriti uvid ne samo u jezik neke zajednice, već i njen u način života, vrednosti, istoriju, društvo, mentalitet i kulturu u najširem smislu.

Osim književnosti i intelektualnih dostignuća koja su počela da dolaze još od Dositeja Obradovića i osim nastave engleskog jezika, o čemu je pisano ranije, muzika i film su se pokazali kao značajni ne samo za prenošenje kulture, prvenstveno američke, već i za upoznavanje engleskog jezika. Zbog toga će ovo poglavlje posvetiti posebnu pažnju filmu i muzici, koji su usled razvoja medija postajali sve dostupniji i time doprineli širenju engleskog jezika i kulture zemalja engleskog govornog područja, premda će i ostali vidovi kulture biti spomenuti kako bi se stekla što celovitija slika.

Srpska elita je počela da shvata važnost kulture anglofonih zemalja i engleskog jezika, a književna dela pisana na ovom jeziku se polako šire i među običnim građanima otprilike početkom 20. veka. U svojoj čuvenoj komediji *Put oko sveta* iz 1910. godine, Branislav Nušić spominje putovanje glavnog junaka u Ameriku, ili tačnije u Njujork, što indirektno svedoči o prestižu koji je ovaj grad uživao čak i u sredini u kojoj je bio relativno malo poznat. Samo nekoliko godina kasnije počinje Prvi svetski rat, koji donosi savezništvo sa anglofonim zemljama ali i manje vremena za kulturu.

Sjedinjene Američke Države su doživele snažan razvoj filmske i muzičke industrije posle Prvog svetskog rata, čime su se istakle ne samo među anglofonim zemljama, već i na globalnom planu. U to vreme, Kraljevina Jugoslavija je nastojala da prati svetske trendove, pa je još tokom dvadesetih godina prošlog veka u Beogradu bilo moguće slušati džez (Blam 2011: 19–20), a tokom 1939. godine uvezeno je skoro pet stotina američkih filmova, (Vučetić 2020: 84). U kontekstu ovih decenija možemo ponovo pomenuti i Nušića, koji u *Autobiografiji* (1924) vodi fiktivni razgovor sa Markom Tvenom, u *Gospođi ministarki* (1929) spominje učenje engleskog kao odliku otmenog društva, a sam naslov komedije *Mister Dolar* (1932) govori o ovdašnjoj svesti o američkom bogatstvu. Tridesetih

godina je postao popularan i strip, koji se ponekad zasnivao na junacima knjiga, igranog i crtanog filma.

Iako su ovi podaci navedeni samo kao ilustracija, jasno je da je kulturni uticaj počeo da se ostvaruje među građanstvom, premda je jezik bio dostupan u mnogo manjoj meri nego danas jer se uglavnom mogao čuti u bioskopima, na radiju i na gramofonskim pločama.

Prisustvo kulture anglofonih zemalja prekida Drugi svetski rat. Pošto su zemlje engleskog govornog područja bile protivnik nemačkih okupacionih snaga, engleski jezik i kultura su bili potisnuti. Kako se Jugoslavija priklonila Sovjetskom Savezu, koji nije blagonaklono gledao na zapadnu kulturu, uticaj kulture anglofonih zemalja je posle oslobođenja smanjen, ali nije prestao. Preokret nastaje 1948. godine, kada je Jugoslavija došla u sukob sa Sovjetskim Savezom i sovjetskim liderom Staljinom, pa je promena spoljne politike mogla da se vidi i na kulturnom planu. Ovo se veoma brzo odrazilo na bioskopski repertoar, na kome je bilo sve manje sovjetskih filmova, ali i na umetnost u celini, pa je rukovodstvo Komunističke partije Jugoslavije odbacilo socijalistički realizam (Vučetić 2020: 86–87), koji je bio glavni pravac u sovjetskoj umetnosti.

Holivudska filmska produkcija je donela više žanrova, pa je domaća publika imala prilike da gleda vesterne, trilere, komedije, avanturističke i crtane filmove, a kasnije su im se pridružili i naučna fantastika, horor i mnogo toga drugog. Emitovani su ne samo aktuelni filmovi, već i oni snimljeni pre Drugog svetskog rata, kao i neki iz ere nemog filma.

Američki film je ostavio dubok pečat na domaću publiku ne samo svojom popularnošću, već i uticajem na jugoslovensku kinematografiju. Ovaj uticaj se naročito ogledao kroz tada najpopularniji žanr – western. Na osnovu izučavanja uticaja ovog žanra na jugoslovenski film, Vučetić (2010: 146) iznosi sledeću konstataciju: „Partizanski i ratni filmovi, koji su u konkurenciji holivudskih filmova u jugoslovenskim bioskopima, prestali da zanimaju mlade, 'oživljeni' su, sve u svemu, upravo holivudskom formom, dakle, zahvaljujući Americi”. Naime, autorka navodi da su ideološki obojeni filmovi posvećeni borbi partizana u Drugom svetskom ratu postali nezanimljivi domaćoj publici, ali da im je upotreba elemenata ovog poznatog holivudskog žanra donekle vratila popularnost, pri čemu naročito ističe reditelje Žiku Nikolića i Hajrudina Krvavca. Osim u ratnim filmovima, elementi vesterna se javljaju i u komedijama. Kao primeri se mogu navesti *Put oko sveta* (1964) u kome je scena dolaska Jovanče Micića u Ameriku premeštena iz Njujorka na Divlji zapad, kao i western parodija *Zlatna praćka* snimljena tri

godine kasnije (Vučetić 2010: 136). Šezdesetih godina su u Jugoslaviji snimani i vesterni nemačke i italijanske produkcije u kojima su učestvovali i domaći glumci.

Osim holivudskih filmova bili su prisutni i britanski, bilo da su snimljeni samostalno, bilo u koprodukciji, ali nisu ostvarili toliku popularnost.

Među najmlađom publikom su bili popularni i crtani filmovi, i to uglavnom američke produkcije. U njima su se pojavljivali junaci već poznati iz stripova ili knjiga. Kraći crtani filmovi su po pravilu bili sinhronizovani, dok su dugometražni bili uglavnom titlovani. Domaći distributeri su otkupljivali crtane filmove od najznačajnijih američkih kompanija kao što su Dizni (*Disney*), Paramaunt (*Paramount*), Hana-Barbera (*Hanna-Barbera*) i mnogi drugi.

Devedesete godine donose raspad Jugoslavije, ratove i sankcije, tako da su aktuelni filmovi sa anglofonog područja postali teže dostupni na televiziji i u bioskopima. Distributerske kući nisu mogle da kupuju filmove usled sankcija, nizak standard je smanjio posete bioskopima, ali su piratske kopije filmova bile dostupne na crnom tržištu i na pojedinim televizijama, pa je domaća publika imala mogućnost da bude u toku sa najnovijim ostvarenjima.

Početak 21. veka obeležen je demokratskim promenama i ukidanjem sankcija, što je vratilo kinematografiju anglofonih zemalja u standardnu distribuciju. Iako je broj bioskopa počeo da se rapidno smanjuje, sve veća dostupnost interneta i kablovske televizije učinila je da se praktično svaki sadržaj nađe i pred domaćom publikom gotovo u istom trenutku kada se pojavi i u matičnoj zemlji. Pošto su u međuvremenu filmska i televizijska produkcija mnogo povećale, a medijsko tržište postalo fragmentirano, teško je i možda bespotrebno navoditi najznačajnije naslove, pa ćemo samo konstatovati da su filmska ostvarenja anglofonog sveta dostupna praktično u istoj meri koliko i u zemljama u kojima su snimljena.

Kao još jedna karakteristika zapadne kulture, na jugoslovenskoj sceni je bio prisutan i strip. Iako je u poratnim godinama delio sudbinu ostalih vidova zapadne kulture, raskid sa Sovjetskim Savezom je vratio i stripove koji su bili popularni pre Drugog svetskog rata, ali je doneo i mnoštvo novih. Osim stripova nastalih na anglofonom području, publika je imala prilike i da se kulturnom sadržaju ovih zemalja približi i preko evropskih stripova, najčešće italijanske produkcije, premda je bilo i francuskih i drugih, čija se radnja odvija na anglofonom području. Najčešći su, svakako, bili vesterni, premda ne i jedini. Bilo je i jugoslovenskih autora koji su crtali licencne stripove o Tarzanu ili borcu za američku nezavisnost Velikom Bleku, kao i o još nekim junacima. Stripovi sa Diznijevim i ostalim američkim junacima su takođe bili veoma popularni.

Uz film i strip je bio popularan i roto-roman, rasprostranjena kratka forma trivijalne književnosti. Naravno, i ovde su teme bile slične kao u stripovima. Jedan od najpoznatijih domaćih roto-romana, kasnije pretočen i u strip, bio je *Lun kralj ponoći*. Naslovni junak je Britanac i podseća na Džejsma Bonda, a njegov autor je Mitar Milošević, koji je pisao pod pseudonimom Frederik Ešton. Podaci o glavnom junaku i izbor pseudonima jasno svedoče o tome koliko je kultura anglofonih zemalja bila popularna.

Istovremeno sa filmom i stripom, muzika anglofonih zemalja je takođe brzo nalazila put do jugoslovenskih slušalaca. Za razliku od filmova, koji su bili dostupni samo u bioskopima, a čija je distribucija bila pod kontrolom vlasti, muzika je bila dostupnija jer je za nju bilo dovoljno posedovati radio. Mnoge strane radio-stanice su imale dovoljno jak signal, čime je ovdašnjoj publici omogućeno da sluša savremenu zapadnu muziku, a najpopularnija od njih je bila Radio Luksemburg. Jedan od dominantnih žanrova američke muzike je bio džez, a vrlo brzo posle rata mu je primat preuzeo rokenrol.

Uprkos tome što je jugoslovenska vlast gledala na američke muzičke žanrove sa podozrenjem još neko vreme posle Drugog svetskog rata, džez je bio jedan od prvih američkih žanrova koji se vratio praktično i pre oslobođenja, ali i za vreme dobrih odnosa sa Sovjetskim Savezom, kada ga je Američka čitaonica učinila dostupnim (1945), a prvi posleratni beogradski džez sastav je formiran 1946. godine (Vučetić 2012: 60–61; 63).

Rokenrol se pojavio nešto kasnije od džeza, ali je postao popularan veoma brzo, kako i u SAD, kao zemlji porekla, tako i u svetu. I ovaj žanr je u početku nalazio put do jugoslovenskih slušalaca na neformalne načine kao i džez, a prvi rok koncert u Beogradu održao je Stjepan Džimi Stanić u februaru 1957. godine (Raković 2018: 432).

Američka i manjim delom britanska muzika posle ovog perioda postaju još popularnije, a Jugoslavija je u međuvremenu izgradila rok scenu koja odlično funkcionisala sedamdesetih i osamdesetih godina sve do raspada zemlje, ali su mnogi hitovi iz prethodnih decenija popularni i danas. Nažalost, raspad Jugoslavije je za sobom povukao i preorijentaciju medija na drugačije kulturne i muzičke sadržaje. Kada je reč o muzici, nacionalistički mediji su počeli da promovišu tzv. turbo-folk, koji je postao više ideološki nego kulturni fenomen (Milivojević i Miljanović 2012: 338). Ova vrsta muzike je opstala do danas, premda se može konstatovati da je muzička scena od početka 21. veka ipak otvorena za sve žanrove, kao i to da danas mediji nemaju monopol na muziku, tako da izbor muzike zavisi

od pojedinca. Iz tog razloga, današnji izbor muzike se ne može opisati na osnovu obrazaca iz 20. veka, ali se može konstatovati da su američki muzički obrasci i dalje veoma rasprostranjeni.

Iako ovde nisu predstavljeni svi bitni segmenti kulture anglofonih zemalja, težište ovog poglavlja je na onima koji su imali uticaja na jezik. Engleski jezik se u velikoj meri širio pomoću kulture, koja se pokazala kao snažna potpora nastavi jezika. Najkorisniji audio-vizuelni sadržaj su filmovi, koji su po pravilu titlovani, tako da stvaraju jezički input koji se može koristiti za učenje engleskog jezika, bilo da govorimo o jeziku kao celini, bilo o izgovoru. Više istraživanja koja su se bavila uticajem titlovanih filmova na usvajanje engleskog jezika (Danan 2004; Almeida and Costa 2014: 1234–1238; Marzà and Torralba 2015: 199–220) govore u prilog tome. Slično važi i za muziku, s tim da je njen uticaj na usvajanje jezika nešto manji i postoji isključivo ako melodiju prati i dovoljno razgovetna pesma. Iako ne postoje opsežne domaće studije koje bi potvrdile ovo što je rečeno o značaju filma i muzike, na osnovu postojećih stranih studija i opštih saznanja o učenju i usvajanju stranog jezika, može se opravdano zaključiti da su fim i muzika pozitivno doprineli upoznavanju engleskog jezika, a samim tim i bilingvizmu domaćih govornika.

Osim važnosti za usvajanje jezika, filmovi i muzika su po svoj prilici bili i značajan izvor anglicizama koji su ušli u srpski. Iako je nemoguće povezati određeni film, strip ili pesmu sa uvođenjem nekog anglicizma, zbog činjenice da generalno mogu uvesti anglicizme ili im povećati frekvenciju upotrebe, moguće je pretpostaviti da im je uticaj značajan.

Evidentno je da je porast prisustva kulture anglofonih zemalja ostavio traga i na ovdašnju kulturu i na jezik, i to prvo putem starijih medija u koje spadaju štampa, izdavaštvo, radio, televizija i bioskop, dok su noviji, digitalni mediji učinili da se kulturni kontakt ubrza i omasovi.

9. Sociolingvistički aspekti kontakta engleskog i srpskog

9.1 Anglicizmi u standardnom srpskom jeziku

Anglicizmi su već dugo prisutni u srpskom jeziku, što važi i za njihovu upotrebu u standardnom. Usled velikog prisustva engleskog jezika i njegove lake dostupnosti, mnogi govornici srpskog jezika, čak i oni koji ga nikada nisu učili, vladaju engleskim makar u izvesnom stepenu ili bar razumeju neke engleske reči

i izraze. Imajući u vidu još i činjenicu da se engleski već dugo uči kao prvi strani jezik u okviru školskog sistema i da je od svih stranih jezika najzastupljeniji, jasno je da ovaj jezik ima nešto viši status u odnosu na ostale strane jezike. U domaćoj lingvistici se stoga ustalio termin *engleski kao odomaćeni strani jezik* „u kome određenje ‘odomaćeni’ ističe činjenicu da je engleski objektivno i subjektivno postao deo (mnogih) maternjih jezika i kultura u svetu, tako da su neka od njegovih svojstava stranog jezika oslabila” (Prčić 2005: 18–19). Ovakav status engleskog je neophodno imati u vidu kada se govori o prisustvu anglicizama u srpskom.

U mnogim standardima se podstiče upotreba domaćih reči, a takav je slučaj i sa srpskim. Srpski je odavno prihvatio reči iz drugih jezika, kao što su *parket*, *makaze*, *kašika*, *sako*, *čelik*, *paradajz*, *pamuk* i mnoge druge koje se svakodnevno koriste i u formalnom i u neformalnom jeziku. Navedene imenice nemaju sinonim domaćeg porekla ili se takav sinonim izgubio u prošlosti i deo su standardnog jezika. Ukoliko postoje sinonimi od kojih je jedan pozajmljenica, a jedan domaća reč, standard se često opredeljuje za domaću reč ako ona u potpunosti odgovara potrebama, pa tako, recimo, daje prednost glagolu *krijumčariti* u odnosu na *švercovati*. Ovo važi za sve pozajmljenice, uključujući i anglicizme. Anglicizmi često označavaju pojmove i predmete tipične za kulture anglofonih zemalja, koji iz njih potiču, za one koji su nastali na engleskom jeziku ili su iz njega preuzeti, kao što su *lord*, *dolar*, *sendvič*, *lift*, *radar*, *pidžama* i mnogi drugi. Ni ove reči navedene kao primeri nemaju sinonime domaćeg porekla.

Opravdanost upotrebe anglicizama, a analogno tome, i svih ostalih pozajmljenica, opisao je Tvrtko Prčić i formulisao petostepenu skalu koju ćemo ovde navesti. Prema ovoj skali, anglicizam može biti 1) sasvim neopravdan, ako postoji domaća ili odomaćena reč za dati sadržaj, 2) neopravdan, ako se strani sadržaj može prevesti, 3) uslovno opravdan, ukoliko je kraći ili ekonomičniji, 4) opravdan, ukoliko donosi novu nijansu značenja, i 5) sasvim opravdan, ukoliko unosi novo značenje ili popunjava leksičku ili pojmovnu prazninu (Prčić 2005: 187–188). Ova skala sažeto izražava stavove domaćih normativista i može se koristiti za sagledavanje onoga što se smatra pravilnom upotrebom jezika.

S druge strane, u današnje vreme postoji potreba za brzim popunjavanjem leksičkih praznina usled konstantnog razvoja društva i tehnologije, pa te praznine često popunjavaju anglicizmi umesto domaćeg leksičkog materijala. Normativistička literatura i rečnici često ne uspevaju da blagovremeno predlože odgovarajuću domaću reč niti da obrade njihovo pisanje, tako da se često poseže za anglicizmima, dok se pravopisni oblik može naći samo u analognim primerima.

Postoje i slučajevi da neki anglicizam jeste normiran, ali da zastareva pošto se predmet na koji se odnosi više ne koristi. Tako, na primer, prema važećim pravopisnim pravilima teba pisati DDT/ДДТ ili *diditi/guguūū*, *flopi-disk* ili *disketa*, CD se može pisati *cede/yege*, ali pomenuti insekticid je odavno zabranjen, dok su navedeni predmeti izašli iz upotrebe.

Registri koji koriste državna administracija, mediji, pravosuđe, udžbenici, nauka, književnost, obrazovanje i slično sačinjavaju standardni jezik. Osim kod medija i književnosti, gde se mogu naći sadržaji napisani ili izgovoreni u dijalektu, slengu, stručnom žargonu ili na stranom jeziku, u ostalim pomenutim sferama se uvek koristi standardni jezik. Budući da registri koriste stručnu terminologiju, koja često sadrži anglicizme, oni se samim tim pojavljuju i u standardnom jeziku. U mnogim zvaničnim dokumentima se mogu naći primeri kao što je *implementacija sporazuma*, *trening* (u značenju obuke) *nastavnika*, *skrining pacijenata*, ili kalkovi, kao što je *služiti* (umesto izdržavati) *kaznu*. Ovde nećemo dublje ulaziti u stručnu terminologiju, koja je u navedenim registrima prisutna, a koja kao izvor novih termina najčešće koristi engleski, te samim tim sadrži sve više anglicizama. Razlozi za to su višestruki – stručnjaci za mnoge oblasti su uglavnom upućeni na literaturu pisanu na engleskom jeziku, mnoga dostignuća su nastala na engleskom govornom području, a često i odmah dobijaju nazive na engleskom bez obzira na mesto nastanka zbog uloge ovog jezika u savremenoj komunikaciji.

Usled nemogućnosti stručnjaka da novu leksemu blagovremeno obrade, tj. da se pronađe odgovarajući domaći sinonim, osmisli nova reč, normira pisanje ili da se pozajmljenica u potpunosti adaptira, anglicizmi se često ustaljuju u obliku koji većina govornika prihvati, pa su sve naknadne intervencije uglavnom bezuspešne. Na primer, uprkos postojanju leksičkih mehanizama koji omogućavaju da se kaže *mrežni sastanak* ili *sastanak na mreži*, u praksi se ustalio izraz *online/onlajn sastanak*, koji bi bilo teško promeniti.

Naravno, sve ovo ne znači da anglicizmi u standard ulaze stihijski ili da ih je nemoguće zameniti nekom domaćom rečju ili izrazom, već da je u nekim slučajevima teško naći domaći sinonim, uklopiti ga u standard i etablirati ga u upotrebi usled ubrzane komunikacije. Svakako, postoje i slučajevi kada se bolje rešenje može naći, ali za to je potrebno obezbediti bolju i bržu koordinaciju između stručnjaka za određenu oblast i stručnjaka za jezik. Na osnovu aktuelne situacije može se samo pretpostaviti da će se upotreba anglicizama povećavati i da će se normi posvećivati manje pažnje.

9.2 Supstandardni varijeteti i anglicizmi. Anglosrpski i sergliš

Iako se anglicizmi javljaju u praktično svim varijetetima i domenima upotrebe jezika, njihov upliv je najočigledniji i najbrži u supstandardnim varijetetima. Supstandardni varijeteti su obično vezani za neku grupu povezanu pripadnošću, kao npr. pripadnošću istoj generaciji, području, profesiji, grupi koja deli ista interesovanja i slično. U domaćoj lingvistici se često javljaju termini *žargon* i *sleng*, koji se koriste i kao sinonimi, ali se mogu i delimično preklapati. Bugarski (2021: 12) smatra da u najširem smislu u žargon spada „svaki neformalni i pretežno govorni varijetet nekog jezika koji služi za identifikaciju i komunikaciju unutar neke društveno određene grupe – po profesiji, socijalnom statusu, uzrastu i slični – čije članove povezuje zajednički interes ili način života, a koja uz to može biti i teritorijalno omeđena”. Iz ovoga sledi da se pod pojam žargona mogu podvesti gotovo svi supstandardni varijeteti, ali bi iz definicije trebalo izastaviti dijalekte, koji ne pripadaju standardu, vezani su za geografsko područje, ali osim vokabulara, mogu imati specifičan izgovor i gramatiku koji se prostiru na većoj teritoriji, što kod žargona nije slučaj ukoliko gledamo sve navedene osobine u celini. Žargon je često vezan za neku profesiju, struku ili hobi, a njegovi govornici koriste isti specijalizovani vokabular, imaju iste navike u upotrebi reči i oblike izražavanja (Allan and Burrige 2009: 88). Stoga se može reći da postoje npr. automehaničarski, pravni, politički, sportski, bankarski ili bilo koji drugi specijalizovani žargon. Kao posebna podvrsta žargona može se izdvojiti sleng, koji se obično smatra varijetatom koji pretežno koriste mladi, vezan je za njihovu kulturu i okruženje i veoma je neformalne prirode. Hlebec (2004: 5) smatra da se sleng može opisati kao krajnje intiman i afektivan, ali i kao grub ili ciničan. Ovome treba dodati i da sleng često sadrži metafore, elipse i igre rečima (Allan and Burrige 2009: 88), dok ga neki domaći autori često i jednostavno opisuju kao omladinski žargon. Osim toga sleng predstavlja i sredstvo identifikacije kojime se pokazuje pripadnost grupi, odnosno generaciji. Još jedna bitna karakteristika slenga je velika fluidnost vokabulara. Mnoge reči koje su se pre samo pet ili deset godina koristile u slengu su danas već van široke upotrebe, a one koje su se još ranije koristile su sada već nepoznate. Na primer, reči koje u *Rečniku slenga* navodi Hlebec (2004), kao što su *fensić* (‘pomodna osoba’), *mjuz* (‘mjuzikl’) ili *buzer* (‘pijanac’) se sada retko mogu čuti ili pročitati.

Žargon, sleng, odnosno supstandardni varijeteti, bitni su za proučavanje anglicizama u srpskom, prvenstveno zbog toga što su podložni brzom prihvatanju anglicizama, pa se kroz njih anglicizmi šire i u ostale domene upotrebe jezika.

Najvažniji činilac u širenju anglicizama je sve veće prisustvo engleskog jezika zbog postojanja interneta i lake dostupnosti ovog medijuma, razvoja društvenih mreža, jednostavne i brze komunikacije sa ljudima širom sveta i zbog demokratizacije jezika, koja podrazumeva odsustvo mnogih pravila i normi u komunikaciji.

Do pre samo nekoliko decenija, pisana komunikacija je bila velikim delom formalna, pa je samim tim više pratila ustaljene diskursne norme, pravopis, stil i ostale elemente zvaničnog obraćanja. Internet je učinio dostupnijim ne samo ustaljene pisane sadržaje, kao što su vesti, knjige, novinski članci, stručna literatura i sve ostalo što podleže normama standardnog jezika, već i pisane sadržaje svakog pojedinca koji želi da se obrati većem broju ljudi. Pisana komunikacija je postala brža i dinamičnija, a razmena pisanih poruka u kojoj pojedinac može istog trenutka da vidi šta je sagovornik saopštio i da na to odmah odgovori izmenila je način pisanja. Potreba da se što brže odgovori je smanjila vreme za formulisanje i redigovanje poruke, a neformalnost komunikacije je doprinela odstupanju od određenih jezičkih normi. Čak je i način upotrebe tastature ostavio traga na uprošćenom pisanju. Izloženost pisanom jeziku se promenila, pa je čitanje neformalnih poruka i tekstova odnelo primat nad knjigama i štampom. Popunjavanje leksičkih praznina je pojednostavljeno i ubrzano, tako da se svelo na preuzimanje engleskih reči, sintagmi, izraza, pa čak i uzvika, a leksički fond srpskog jezika ili jezička kreativnost nisu iskorišćeni kako bi se stvorila nova reč. Ukoliko se tome doda i da upotreba engleskog donosi prestiž među populacijom koja koristi sleng, jasno je zbog čega se anglicizmi toliko javljaju u ovom varijetetu.

Gotovo sve što je rečeno za sleng važi i za žargone. Kao ilustracija se može navesti rečenica iz *Srpskog rečnika novijih anglicizama* Tvrtka Prčića i saradnika „Pikovi prvog kruga drafta [...] potpisuju najpre trogodišnje ugovore”, koja sadrži dva anglicizma – *pikovi* (= igrači odabrani za neki tim) i *draft* (= postupak odabira igrača). Ova dva anglicizma su sasvim razumljivi nekim ljubiteljima košarke, onima koji su profesionalno vezani za ovaj sport ili onima koji dobro vladaju engleskim jezikom, ali ne i najširoj javnosti. Iako se rečenica mogla izraziti na drugi način, npr. da igrači koji su odabrani u prvom krugu potpisuju najpre trogodišnje ugovore, žargon košarke u potpunosti prihvata prvu rečenicu, ma koliko da ona odstupa od uobičajenog načina izražavanja. Isto važi i za žargone koji se koriste u mnogim drugim domenima, pa se javljaju reči kao što su *erbeg* (automobilizam), *smartfon* (telekomunikacije), *buster* doza vakcine (medicina), *gejt* (avijacija) ili *čekaut* (hotelijerstvo).

Anglicizmi koji izvorno pripadaju slengu ili žargonu često ulaze u svakodnevni jezik, bilo da govorimo o njegovoj formalnoj ili neformalnoj upotrebi. Danas se u javnom diskursu koriste termini kao što su *holding*, odnosno *holding kompanija*, *implementacija*, *inkluzija* ili *mobing*, iako potiču iz profesionalnih žargona. Mnogi mediji koriste mešavinu standardnog i supstandardnog jezika, kao i elemente stručnih žargona, čime se udeo anglicizama u javnoj komunikaciji povećava. Osim što se karakteriše sve češćom upotrebe anglicizama, za javni diskurs se može reći i da je postao neformalniji. Sve veća mogućnost pojedinca da se obrati javnosti i veliki broj elektronskih medija koji želi da se obrati svim segmentima publike približili su javni diskurs svakodnevnom govoru, koji odstupa od standardne jezičke norme. Prosečna osoba je sve izloženija neformalnom izražavanju u kontekstima koji su nekada bili formalni, usled čega i sama sve više koristi neformalni način izražavanja. U periodu kada su javni diskurs oblikovali državna televizija, radio, štampa i ostale publikacije, praktično sve radiodifuzne i izdavačke kuće su imale lektore koji su se starali o jezičkim i stilskim aspektima onoga što izlazi u javnost. Ekspanzija interneta u Srbiji se desila gotovo u istom trenutku kada su se pojavili mnogi privatni mediji i izdavačke kuće. Privatni sektor koji je počeo da deluje u ovim oblastima često je štedeo na lektorima, ali i na prevodiocima, što je i danas slučaj, pa nije čudno što je i u sadržajima koji zahtevaju standardni ili književni jezik, kao što su informativne emisije, jezik postao manje formalan i što su anglicizmi počeli da se sve češće pojavljuju. Ekspanzija medijskog prostora i sve veći broj izdavača su omogućili pojavu više zabavnih i komercijalnih sadržaja koji ne podrazumevaju upotrebu standardnog jezika. Tako se, na primer, u sadržajima koji se bave turizmom često javljaju reči kao što su *resort*, *all-inclusive* ili *spa*, koji se najčešće pišu izvorno jer publika naprosto nije navikla da se umesto navedenih engleskih termina koriste srpski. U emisiji koja se bavi automobilizmom je uobičajeno očekivati da se upotrebi termin *SUV* ili *erbeg*, a podrazumeva se da će vlasnik nekog otmenog restorana reći da kod njega radi odličan *šef* (*chef*) umesto kuvar. Ovakvih primera ima još mnogo, a prisutni su u svim sferama života.

Osim pomenutih vrsta žargona, kao supstandardnih varijeteta, trebalo bi spomenuti i da se jezik na sličan način upotrebljava i u dijaspori, i to među govornicima srpskog jezika koji žive i rade u zemljama anglosaksonskog govornog područja. Način na koji ovi govornici koriste srpski u nekim aspektima podseća na ono što se može čuti u već pomenutim žargonima, o čemu svedoče primeri kao što su *zašto stalno komplejnuješ* ili *rentali smo flet u Sent Albansu* (Dimitrijević

Savić 2010: 146). Iako se i ovde vidi da je obrazac sličan, tj. da se umesto domaće reči koristi anglicizam prilagođen srpskoj paradigmi, moguća su i drugačija odstupanja od norme, a koja ne podrazumevaju engleske lekseme, kao u rečenici *nisam ja primetila da oni oću da uću engleski* (Dimitrijević Savić 2010: 143), gde je najvidljivije odstupanje u konjugaciji. U drugom primeru se može primetiti i prekomerna upotreba ličnih zamenica koja sledi englesku sintaksu, kao kada bismo rekli *ja sam knjigu dao njemu* umesto *dao sam mu knjigu* (ukoliko fokus nije na tome ko je kome dao knjigu). U citiranom delu su navedeni i drugi primeri koji pokazuju da se mnoge konstrukcije na srpskom kalkiraju sa engleskog, da se gramatička struktura srpskog iskaza generalno uprošćava i da se ponekad javlja i nesvesno leksičko kalkiranje, kao kada bi se reklo *pitao sam* (umesto *zamolio sam*) *ga da mi pomogne*.

Bilo da je u pitanju žargon, bilo govor dijaspore, evidentno je da govornici srpskog i u zemlji i inostranstvu koriste veliki broj elemenata engleskog jezika, ali postoje i izvesne razlike u tome kako ih inkorporiraju u jezik. Da bismo bolje objasnili ove razlike, koristićemo opise, argumente i terminologiju koju za ove potrebe predlaže Mišić Ilić (2011), pa ćemo varijetet koji se koristi na srpskom govornom području nazvati *anglosrpski*, a onaj koji se koristi u anglofonim zemljama *sergliš* (*Serglish*). Prvi termin je u više navrata opisao i podrobno obrazložio Tvrtko Prčić, dok je drugi nastao po analogiji sa nazivima kao što su *Franglais* (*français + anglais*), *Chinglish* (*Chinese + English*), *Hinglish* (*Hindi + English*), koji se koriste da označe mešanje elemenata francuskog, kineskog ili hindija sa engleskim, kao i mnogi drugi slični termini. Pomenuti nazivi ovog tipa, nastali slivanjem naziva engleskog i nekog drugog jezika, ne opisuju uvek iste pojave, jer se mogu odnositi na prekomernu upotrebu anglicizama u nekom jeziku, na varijetete engleskog u zemljama gde se on ne govori izvorno, kao i na mešovite jezike, ali ovde nećemo ulaziti u njihov opis.

Anglosrpski je varijetet srpskog jezika koji koriste njegovi izvorni govornici na srpskom govornom području u okviru neke grupe ili u komunikaciji o određenim temama, koji sadrže elemente engleskog jezika – reči, sintagme i druge konstrukcije, izraze ili kalkove ovih elemenata, ortografiju, ali najčešće srpski izgovor – a koji odudaraju od uobičajenih obrazaca i normi srpskog jezika. Anglosrpski se zasniva na spajanju srpske i engleske leksike i na preključivanju kodova. Iako ne postoje istraživanja koja temeljno analiziraju procenat engleskog leksikona u anglosrpskom kao celini, može se reći da je njegovo prisustvo veliko. Preključivanje kodova se javlja kada se u rečenicu na srpskom ubaci engleska reč ili sintagma.

Prvobitna definicija anglosrpskog je podrazumevala da je u pitanju „jedna nasumična i proizvoljna mešavina [...], čija je glasovna struktura srpska, čiji su oblici uglavnom srpski, čije su reči često nepotrebno pozajmljene iz engleskog i najčešće loše prilagođene sistemu srpskog jezika, tako da se koriste bez ustaljenih pravopisnih, gramatičkih ili izgovornih oblika, a ponekad i bez ustaljenog značenja (Vasić, Prčić i Nejgebauer 2001: 7). Nešto kasnije je opisan kao „jedan nov sociolekt, svojstven urbanim, koliko-toliko dvojezičnim, ljudima mlađe generacije, započetog a nezavršenog obrazovanja, koji svoju jezičku i drugu kulturu stiču uglavnom putem popularnih medija” (Prčić 2005: 78). Imajući u vidu kada su objavljena citirana dela, kao i to da se pojam anglosrpskog pojavio u trenutku kada je ova pojava bila manje raširena, prvobitna određenja su izmenjena i dopunjena jer se i anglosrpski u međuvremenu razvio, dok je na početku zaista bio prisutan u opisanoj populaciji. Iz nove definicije je stoga isključeno još nekoliko stavki. U ovom trenutku se ne može više reći da je u pitanju jedan sociolekt, već da se anglosrpski javlja u okviru više njih – može se javiti u žargonima ili u slengu, zatim u nekim registrima, kao i u neformalnoj upotrebi jezika. Više se ne može tvrditi ni da anglosrpski pripada mlađoj generaciji pošto pripadnici generacije koja je tada bila mlada često nastavljaju da se slično izražavaju i danas, pa se sada anglosrpski javlja u više generacija. Konstatacija o obrazovanju više nema opšte važenje jer danas ima i veoma dobro obrazovanih govornika koji koriste anglosrpski, koji ga koriste u neformalnim prilikama ili kada je to društveno prihvaćeno, ali ne i u zvaničnim situacijama. Popularni mediji, što se praktično odnosi na sadržaje dostupne na internetu i TV stanicama koje su orijentisane na zabavnu sadržinu, danas jesu, kako se čini, glavni izvor mnogih znanja, ali se ne može reći da su oni koji koriste anglosrpski paralelno sa standardnim jezikom stekli obrazovanje isključivo preko društvenih mreža i sadržaja koji ne uključuju standardni jezik jer to ne dokazuje nijedno sveobuhvatno istraživanje.

Iako opis anglosrpskog možda zvuči malo neodređeno, razlozi za to su njegova fluidna priroda, povećanje broja korisnika, njegov uticaj na standardni jezik i pojava njegovih elemenata u drugim registrima. Kao što je navedeno u staroj definiciji ovog pojma (Prčić 2005: 78), anglosrpski je nastao kao sociolekt ograničen na jednu društvenu grupu, dok je nekoliko godina kasnije opisan kao varijetet, uz napomenu da se varijetet uzima kao neutralan termin (Mišić Ilić 2010: 73). Imajući u vidu da se anglosrpski u trenutku pisanja ovog teksta razvija i širi, da se koristi kada se govori o sve više tema, da je u mnogim situacijama društveno prihvaćen i poželjan, da više nije vezan za homogenu populaciju, da se sve više javlja

među različitim društvenim grupama, da nije ograničen na jedinstveno kulturno ili geografsko okruženje, smatramo da je opravdano opisati ga kao varijetet. Pošto već postoje indicije da će se anglosrpski proširiti u upotrebi, smatramo da će u bliskoj budućnosti postati još zanimljivija tema lingvističkih proučavanja.

Anglosrpski ima i unutrašnju normu, koja je zapravo neinstitucionalizovani niz široko shvaćenih pravopisnih pravila oba jezika, veoma je fluidne i fleksibilne prirode i zasniva se na konvencijama koje zajednica korisnika anglosrpskog koristi u praksi. Ovakva norma se može opisati i kao *pseudonorma*, koja se definiše kao „deo paralelne običajne norme vezan za oblast pisanja i obuhvata spontano razvijene navike koje odstupaju od propisane pravopisne norme i koje su usled višestrukog ponavljanja prerasle u skup ustaljenih obrazaca” (Prčić 2005: 26). Slično se može reći i za upotrebu anglosrpskog u usmenom obliku jer u izvesnim aspektima odstupa od standardnih ili tradicionalnih obrazaca srpskog jezika. Imajući u vidu da je pisani medijum anglosrpskog više obrađivan u literaturi i da je u njemu upotreba pravopisnih pravila jedino i vidljiva, počecemo od ovog aspekta.

Fleksibilna priroda anglosrpskog se može ilustrovati mnogim primerima. Anglosrpski prihvata oblike kao što su *webmaster* i *vebmaster*, tj. izvorno pisanje i transkripciju kod oblika koji su se tako ustalili, ali su uobičajeniji engleski oblici. Mnogi izvorno napisani oblici se mogu iskoristiti i za ilustraciju pisanja padežnih nastavaka, pa se u npr. genitivu mogu javiti oblici *emaila*, i *email-a* ili *trackpada* i *trackpad-a*. Formalno gledano, oblici sa crticom ne narušavaju aktuelna pravopisna pravila, gde je zaista i navedeno da se izvorni oblici tako i pišu, dok je tokom jugoslovenskog jezičkog jedinstva bilo propisano da se beleže bez crtice.

U pisanoj komunikaciji se često koriste skraćenice engleskih izraza kao što su *LOL* (*laughing out loud*; koristi se kada je nešto smešno), *FYI* (*for your information*; doslovno 'za tvoju informaciju'), *btw* (*by the way*; 'uzgred'), *IMO* (*in my opinion*; 'prema mom mišljenju') i kombinuju se sa srpskim jezikom u ostatku rečenice, kao npr. *IMO, oni su u pravu*. Neke skraćenice mogu da stoje i samostalno, kao što je recimo prva navedena (*LOL*), koja je prihvatljiva kao reakcija na konstataciju koja se smatra duhovitom, na neki smešan događaj i u sličnim situacijama.

Mnoge engleske sintagme kao što su *jet set* ili *fair play*, a koje bi prema aktuelnom pravopisu trebalo pisati sa crticom jer srpski ne poznaje njihove sastavne delove kao elemente koji imaju samostalno značenje, u anglosrpskom se često pišu izvorno ili kao *džet set* i *fer plej*. Iako se problem spojenog pisanja javlja i van anglosrpskog, anglosrpski se čvrsto drži engleskog načina pisanja.

U pisanoj komunikaciji se primećuju i dve suprotstavljene tendencije – upotreba malih slova praćena izostankom interpunkcije, ali i upotreba početnih velikih slova u pisanju naslova, i obe su pod uticajem engleskog. U engleskom se glavni elementi naslova pišu velikim slovom, a mala slova su karakteristična za neformalnu elektronsku komunikaciju koja potiče iz ovog jezika. Upotreba malih slova se može pripisati inertnosti da se na tastaturi izabere veliko slovo, dok velika slova u naslovu samo imitiraju englesku konvenciju pisanja. I velika slova se mogu javiti van anglorpskog, pa se tako ponekad mogu pojaviti naslovi kao što su *Vesti Dana* ili *Petparačke Priče* (naslov filma).

U elektronskoj komunikaciji se često može primetiti i upotreba latiničnih slova bez dijakritičkih znakova, pa se javljaju oblici kao što su *pocetak*, *sesir* i slično, za šta postoje istorijski razlozi. Prvi računari su koristili samo osnovnih 26 slova latinice (ASCII kod), što je čak i danas vidljivo kroz određene vrste softvera. Prelazak na daljinsku komunikaciju putem računara je zbog toga nekada podrazumevao pisanje latinicom bez dijakritičkih znakova, ali se situacija izmenila relativno brzo, bar kada govorimo o tehničkim mogućnostima. Osmišljeni su načini za dodavanje dijakritičkih znakova, napravljeni su fontovi koji ih sadrže i odgovarajući kodni rasproedi tastature, pa je omogućeno da se svi relevantni jezici mogu pisati u skladu sa svojim pravopisom. Ipak, ovako pojednostavljena verzija latinice je nastavila da živi u elektronskoj komunikaciji, uprkos tome što je prelazak na standardnu latinicu ili ćirilicu jednostavan. Kao razlozi za izbegavanje dijakritičkih znakova se mogu navesti naviknutost na ovakav način pisanja, ali i inertnost. Razumevanje tekstova napisanih bez dijakritičkih znakova uglavnom ne predstavlja problem, premda se u izvesnim slučajevima koriste i *ad hoc* ortografska rešenja, kao npr. *vishe*, *chekaj* ili *svashta*. Poslednji primeri pokazuju da se ponekad jednostavno pribegava engleskom pravopisu, u skladu sa engleskim načinom zapisivanja /tʃ/ i /ʃ/. Bez obzira na to koji način pisanja se koristi, slovo *đ* se veoma često piše kao *dj*. Iako je ovaj način pisanja odavno neprihvatljiv u standardu, u jeziku se ukorenio još od doba kada su se koristile pisaće mašine, koje često nisu imale *đ*, pa se *dj* naprosto moralo koristiti. Prčić (2005: 38–47) navodi još grešaka koje se javljaju usled nepoznavanja pravopisnih pravila, premda se mnoge od njih ne mogu podvesti pod pseudonormu ili anglorsrpski, odnosno pod uticaj neformalnih pravila pisanja engleskog.

Ostale karakteristike anglorsrpskog su prisutne i u usmenom i u pisanom izražavanju, a obuhvataju uglavnom leksiku. Kako je već navedeno, anglorsrpski sadrži elemente mešovitih jezika jer mu je morfosintaksička osnova srpski jezik, dok

se leksički fond sastoji od engleskih reči koje su u većoj ili manjoj meri adaptirane. U njemu se javljaju i engleske reči koje mogu biti neadaptirane bar u nekom segmentu kao što je *krindž/cringe* ('ono što stvara osećaj sramote') ili izvedene od engleske osnove, kao recimo *pejstovati* ('nalepiti kopirani tekst'). Dalje, u rečenici koja je u osnovu srpska, mogu javiti i engleske reči, izrazi, sintagme ili čak klauze, kao recimo *Ovo zvuči spooky* ('jezivo'), *U pravu si, my bad* ('moja greška') ili *Ako hoćeš, dođi, ako nećeš, who cares* ('svejedno je, nebitno je'). Ipak, ne može se reći da anglosrpski spada u mešovite jezike u strogom smislu, ali zbog opisanih osobina imaju dodirnih tačaka. Upotreba ovih elemenata se između ostalog može pripisati želji da se ostvari neka vrsta prestiža, popunjavanju leksičkih praznina ili unošenje nove nijanse u značenje. Može se pretpostaviti da je i upotreba nekih od ovih oblika pojedinim govornicama postala i primarni leksički izbor usled jezičkog okruženja, nepoznavanja leksike sopstvenog jezika i drugih razloga.

Upotreba engleskih reči ili internacionalizama, a naročito onih koje su već adaptirane u srpskom, može da donese i novo značenje koje je zasnovano na engleskom značenju, a što je zapravo semantičko kalkiranje. Kao primeri se mogu navesti *patronizirajući ton* (umesto 'snishodljiv') ili *patetičan postupak* (da bi se označio postupak dostojan prezira). Slično se dešava i sa kolokacijama kada jedan njihov element predstavlja ovu vrstu kalka. Tipičan primer je glagol *lansirati*, kao u primerima *lansirati proizvod* ('uvesti proizvod na tržište') ili *lansirati biznis* ('započeti') koji se u standardnom jeziku ne koriste u pomenutim kolokacijama i značenjima.

Kalkirati se mogu i rečenice karakteristične za neke situacije koje u srpskom imaju novo značenje. Kao čest primer se u literaturi navodi pitanje *Mogu li da vam pomognem?*, koje danas prodavci često koriste kada žele da usluže kupca, a pre pojave anglosrpskog je moglo samo da označi da nekome nudimo pomoć.

Sergliš/Serglish je opšti naziv za varijetete srpskog u dijaspori nastanjenom u anglofonim zemljama i pretežno je mešoviti jezik u čijoj je strukturi osnova srpski pogođen jezičkim nazadovanjem ili koji je nastao kao rezultat usvajanja srpskog u neposrednom okruženju gde je jezičko nazadovanje izraženo, a koristi se prvenstveno u razgovoru sa porodicom ili prijateljima nastanjenim u anglofonom okruženju ili sa rodbinom koja živi na srpskom govornom području. Opšti opis sergliša koji je ovde dat zasniva se na Mišić Ilić (2011). Sergliš nije homogen i sačinjen je od mnoštva mikrovarijeteta karakterističnih za zajednice, ali nije ograničen na iste društvene grupe, profesije i slično, premda se obično koristi za relativno mali broj tema relevantnih za okruženje u kome se govori.

Kao što je ranije navedeno, jezičko nazadovanje je uobičajeno ukoliko govornik jednog jezika više ne živi u sopstvenoj jezičkoj zajednici i koristi ga veoma retko, a količina elemenata jednog ili drugog jezika zavisi od više činilaca.

Jedan od njih je životno doba u kome pojedinac odlazi u anglofonu sredinu. Dete koje se sa porodicom preselilo je izloženo jeziku koji obuhvata veoma mali broj tema, tj. ono što je vezano za porodični život, tako da će znanja o svetu koje stiže u školi sticati na engleskom, pa će za nove pojmove u mnogim domenima prvo usvojiti i englesku leksiku. Reči kao što su *jednačina*, *ćelija* ili *kiselina* ne spadaju u osnovnu leksiku koja se koristi u krugu porodice, pa će ih po svoj prilici upoznati kao *equation*, *cell* i *acid*. Čak i ukoliko se roditelji upoznaju sa školskim gradivom i o njemu razgovaraju sa detetom, izloženost ovakvoj leksici će biti veća na engleskom. Osim toga, veštine pisanja i čitanja će biti razvijene primarno na engleskom, što će takođe uticati na jezički razvoj, osim ukoliko se roditelji sami ne pobrinu da to izmene.

Ukoliko se u anglofonu sredinu odseli odrasla osoba koja se obrazovala na srpskom govornom području, onda je njen jezički razvoj na visokom nivou, dok će održavanje jezičkih sposobnosti na srpskom zavisi od toga koliko će ga ta osoba koristiti i u kojim domenima. Pojedinac koji u odraslom dobu ode u anglofonu sredinu može brzo i lako da počne da zaboravlja srpski ukoliko nema dovoljno sagovornika, ukoliko ih nema uopšte ili ukoliko je komunikacija sa govornicima srpskog ograničena vremenom ili malim brojem tema.

Stepen obrazovanja i svest o jeziku takođe imaju veze sa razvojem sergliša i očuvanjem maternjeg jezika. Osoba koja je obrazovana, ima razvijen vokabular na srpskom i jezičku svest će dva jezika posmatrati kao dva odelita sistema i neće ih mešati bez preke potrebe.

Postoje i slučajevi da pojedinci usvoje sergliš od rođenja, tj. kada je dete već od početka jezičkog razvoja izloženo ovom varijetetu. Ovo se najčešće dešava kada se dete rodi u anglofonoj sredini, u kojoj roditelji žive već neko vreme tako da i sami počnu da govore sergliš, a koji predstavlja jedini ili najčešći oblik srpskog kome je dete izloženo. Jasno je da kombinacija sergliša u porodici i engleskog van nje mogu stvoriti samo još samo uprošćeniji varijetet u odnosu na onaj koji koriste roditelji, dok je razvoj pismenosti na srpskom ili na serglišu na veoma niskom nivou.

Za sergliš je moguće konstatovati i to da sa svakom narednom generacijom koja živi u dijaspori gubi sve više elemenata srpskog, a često se dešava i da ga naredna generacija i ne nasledi, već da nauči samo engleski jezik.

Iako su u odeljcima o anglosrpskom i serglišu navedene neke od razlika između ovih varijeteta koje primećuje Mišić Ilić (2011), spomenućemo i njihovo preciznije poređenje koje autorka daje u navedenom članku.

Kada su u pitanju sociolingvističke razlike, Mišić Ilić (2011: 82) konstatuje da ove dve grupe imaju različitu motivaciju za upotrebu srpskog, pa se sergliš (ili srpski kod onih koji ga koriste u izvornom obliku) koristi kao sredstvo očuvanja identiteta i komunikacije sa maticom, dok govornici anglosrpskog koriste srpski kao sredstvo komunikacije u zajednici. Ukoliko se porede stepen dvojezičnosti, karakteristično je da prva generacija koja prelazi na sergliš na početku bolje zna srpski od engleskog, da usled kontakta sa engleskim znanje srpskog nazaduje, tako da već kod druge generacije engleski postaje primaran. Za razliku od govornika sergliša, govornici anglosrpskog najčešće vladaju engleskim u manjem stepenu u odnosu na srpski. Situacije u kojima se koriste ovi varijeteti se razlikuju – dok se sergliš govori među porodicom, prijateljima i rodbinom u okviru dijaspore, anglosrpski ima širu publiku, koristi se na srpskom govornom području, pri čemu neki njegovi elementi polako ulaze i u svakodnevni jezik i u javnu upotrebu. Obe grupe govornika imaju načelno pozitivan stav prema srpskom, ali je govornicima sergliša u praksi teže da očuvaju jezik, dok govornici anglosrpskog često imaju fleksibilan ili nehajan stav prema jezičkoj normi. Za sergliš je već navedeno da nastaje kao rezultat jezičkog nazadovanja usled okruženosti engleskim, dok korisnici anglosrpskog imaju mogućnosti da svakodnevno upotrebljavaju srpski. S druge strane, anglosrpski nastaje iz drugačijih razloga, kao što su pomodarstvo, loši prevodi, brzo prihvatanje stranih obrazaca, kao i da bi se potvrdila pripadnost ili izvršilo prilagođavanje grupi koja ga koristi (Prčić 2005; Mišić Ilić 2011). Oba varijeteta su najzarumljivija zajednici koja ih koristi i nastali su spontano. Sergliš je najrazumljiviji pripadnicima dijaspore, dok je anglosrpski najrazumljiviji na govornom području srpskog u okviru grupa koje ga koriste.

Ukoliko se razlika između ovih varijeteta opisuje na jezičkom nivou, tj. ako se uporede lingvističke karakteristike, među onim što navodi Mišić Ilić (2011: 88) bi trebalo izdvojiti nekoliko bitnih primedbi. Dok je sergliš prvenstveno usmene prirode i sa slabo razvijenom pisanom normom, anglosrpski se koristi i u usmenom i u pisanom obliku, a norme pisanja oba jezika se poštuju u određenoj meri. Što se tiče izgovora, autorka navodi da govornici oba varijeteta adaptiraju glasove engleskog u najslbližnje srpske, s tim da govornici sergliša to čine prema izgovoru, a anglosrpskog prema pisanju. Ovome se može dodati da iako govornici oba varijeteta za izgovor engleskih reči mogu da koriste srpske glasove, govornici

sergliša mogu i da pređu na engleski izgovor, a koji se može proširiti i na izvorno srpske reči. Na nivoima morfologije i sintakse, anglosrpski se više drži standarda od sergliša. Jedna od najvećih razlika između ova dva varijeteta jeste domen njihove upotrebe, odnosno to da je sergliš najčešće vezan za semantičku oblast svakodnevne egzistencije, dok je anglorpski okrenut semantičkoj oblasti savremenog urbanog života i terminologije, čemu se može dodati i njegova ograničenost na upotrebu anglicizama u specifičnom žargonu, odnosno slengu, a često se koristi u okviru iste generacije, profesije ili neke druge grupe povezane određenim interesovanjima. Anglosrpski stoga ne koristi rečenice kao u navedenom primeru *rentali smo flet* i neće spontano proizvesti iskaze po modelu sergliša kao npr. *bajovati bred i milk* jer se ovakva rečenica odnosi na uobičajenu aktivnost kupovine hleba i mleka, gde nema nikakve kulturološke povezanosti sa engleskim jezikom.

Kod oba varijeteta je prisutno i preključivanje kodova. I u anglosrpskom i u serglišu može javiti insertivno preključivanje, tj. da se u srpsku rečenicu ubaci engleska reč ili sintagma, dok se alternirajuće, koje podrazumeva prelazak sa jednog jezika na drugi u toku razgovora, obično javlja kod govornika sergliša. Osim toga, govornici anglosrpskog bez teškoća mogu da pređu na standardni ili neki drugi varijetet ukoliko se tema razgovora ili sagovornici promene ili da čak i temu koja podrazumeva anglosrpski prilagode standardnom načinu izražavanja.

Iako oba varijeteta zaslužuju pažnju lingvista, anglosrpski je bolje opisan jer se koristi u sredini u kojoj ima dovoljno lingvista kojima je ova problematika bliska i dovoljno stručne publike koja je razume. Za sergliš se može reći da „predstavlja samo prvi korak u nastojanju da se imenuje i opiše prepoznati varijetet koji nastaje u procesu promene kodova u govoru srpskih iseljenika koji žive u anglofonim zemljama” (Mišić Ilić 2011), ali i da u ovom trenutku ima relativno malo radova koji ga opisuju.

9.3 Da li anglicizmi i anglosrpski ugrožavaju srpski?

Stručna i šira javnost često kritički gledaju na mlade kao homogenu grupu koja koristi brojne anglicizme i govori veoma neformalno, a postoje i stavovi da će upotrebom anglicizama i anglosrpskog srpski biti uništen. U mnogim naučnim, stručnim i naučno-popularnim člancima može se pročitati da mnoštvo anglicizama ugrožava srpski. Ova konstatacija je uglavnom zasnovana na emotivnom stavu i prvenstveno netačna, što se može jednostavno i dokazati.

I u neformalnom i u standardnom jeziku se odavno koriste mnoge reči stranog porekla koje označavaju predmete i pojmove iz svakodnevnog života,

a mnogim slučajevima su potisnule i već ustaljene domaće reči. Kao primeri odavno prihvaćenih stranih reči se mogu navesti već pomenute imenice *kašika* ili *makaze*, kao i *pantalone*, *košulja*, *jakna*, *šolja*, *badem*, *čelik*, *čekić*, *ekser*, *rakija*, *čaj*, *sat*, *boja*, *gazda*, *cipela*, *lopov*, *lozinka*, *časopis*, *naslov*, *učinak*, *zbirka*, *ličnost* i mnoge druge. Poslednjih pet reči je možda teško prepoznati kao strane jer potiču iz slovenskih jezika, koji jesu srodni, ali njihovo strano poreklo je neupitno. Ne može se reći da su sve ove reči ugrozile ili oštetile srpski na bilo koji način.

Ukoliko za poređenje uzmemo engleski, poznato je da je ovaj jezik pozajmio izuzetno veliki broj reči iz drugih jezika. Iako je teško navesti tačan procenat pozajmljenica u engleskom jeziku, stručnjaci se slažu da je više od polovine engleskog leksikona stranog porekla. Tu spadaju veoma frekventne reči, kao npr. *egg*, *call*, *happy*, *leg*, *knife*, *skirt*, *boot*, *branch*, *jeans*, *smuggle*, *cockroach*, *car*, *clock* i mnoge druge. Uprkos ovolikom broju pozajmljenica, engleski ne samo što nije ugrožen, već je postao jezik globalne komunikacije.

Da bi neki jezik bio ugrožen, potrebno je da se broj njegovih govornika drastično smanji ili da postoje uslovi da ga potisne neki drugi jezik, što može podrazumevati da govornici ugroženog jezika žive u okruženju gde je dominantan neki drugi jezik i gde su manjina, da se njihov jezik ne koristi u medijima, školstvu i svim ostalim vidovima javne komunikacije. Jezik koji ima više miliona govornika, koji se uči u školama, koristi u javnoj i u svakodnevnoj komunikaciji, a povrhu toga popunjava leksički fond na razne načine koji nužno ne podrazumevaju pozajmljivanje, ne može se opisati kao ugrožen. U koherentnoj zajednici govornika srpskog ne postoji ni zamena jezika, odnosno jezička asimilacija, koja doprinosi nestanku jezika. Konačno, u nauci nije poznat nijedan slučaj nestanka jezika usled upotrebe pozajmljenica, pa je malo izvesno da će se to desiti ni u slučaju srpskog jezika.

Naravno, opravdano je kritikovati stilske aspekte upotrebe pojedinih anglicizama i nepotrebnog mešanja engleskog i srpskog u određenim registrima ukoliko tamo ne pripadaju. Na primer, naslov vesti kao što je *Evropski parlament po difoltu kulira ovakve zahteve* ili *Iako je novi zakon okej, oko njega se stvara nepotreban hajp* svakako ne odgovaraju diskursu ozbiljnih medija jer sadrže sleng, koji nije primeren takvoj vrsti komunikacije. Isto tako, ne bi bilo primereno ni da u udžbeniku geografije stoji napomena da su *sve mape date u fulu*. S druge strane, komunikacija dvoje tinejdžera u kojoj se može čuti ili pročitati *sinovao sam ti poruku*, *lajkovaću ti sve postove* ili *nemoj da si hejter* je prvenstveno interna komunikacija između pripadnika iste društvene grupe. Ukoliko ove poruke

postanu javne na društvenim mrežama i dalje spadaju u domen komunikacije unutar grupe, a ne u jezik koji se koristi u prosveti, pravosuđu ili u nauci. Isto važi i za automehaničara koji kolegi ili mušeriji kaže da na nekom automobilu treba zameniti *erbeg*. I drugi automehaničar i mušterija na isti način nazivaju ovaj element zaštite u savremenim automobilima, pa je i u ovoj situaciji očekivana upotreba ovog anglicizma. Prodavnica računarskih komponenti će po svoj prilici napisati da prodaje *hub* ili *hab* umesto *razvodnik* ili *razvodni uređaj*, *joystick* ili *džojstik* umesto *palica za igru* ili da neki uređaj sadrži *slot* umesto *utičnice* iz veoma praktičnog razloga – potencijalni kupac koji pretražuje internet u želji da kupi ove proizvode primarno koristi pomenute anglicizme za njihovo imenovanje. Zbog toga će i prodavnica koja želi da kupci saznaju da prodaje određene proizvode morati da koristi anglicizme koji su upravo pomenuti. Iz istih razloga će i turističke agencije upotrebiti *all-inclusive*, *resort* ili *pet-friendly hotel*. U pomenutim slučajevima komunikacija nije privatna, niti se odvija unutar iste društvene grupe, ali činjenica je da veliki broj govornika srpskog koristi pomenute anglicizme, da je njihova javna upotreba uslovljena praktičnom potrebom i da se njihovoj masovnoj upotrebi ne može stati na put.

Velika koncentracija anglicizama u nekom registru ili profesionalnom žargonu može predstavljati problem ljudima koji nisu učili engleski, a naročito onim starijim, kojima i tema razgovora nije bliska. Jezički jaz između generacija uvek postoji, a razumljivo je da starija osoba ne zna niti je dužna da zna šta znači *kul*, *iskulirati*, *kasting*, *rafting* i slično. Po istom principu, osoba koja živi u savremenom svetu najčešće ne zna da se ono što danas nazivamo *ranac* ili *ruksak* nekada nazivalo *telećak* jer se potonja reč više ne koristi. Isto tako, ne može se očekivati od osobe rođene u gradu da poznaje leksiku koja ima veze sa životom na selu, kao što je *tabarka*, *kotobanj* ili *kočina*, niti da prodavac na pijaci izbegava oblike kao što su *rek'o* ili *vid'o*. Iako nije sporno da ova dva poslednja primera ne treba da se nalaze u tekstu nekog zakona ili zapisniku o saobraćajnom udesu, nemoguće je zahtevati od bilo koje društvene grupe da odjednom promeni način izražavanja ili učiniti da to funkcioniše u praksi.

Odavno je primećeno da se jezik ponaša poput živog organizma, da ima mehanizme samoregulacije i da se menja, a kako se menja i jezik, menja se i norma. Mnogi govornici srpskog nisu sigurni da li se može reći *zadnji autobus* umesto *poslednji autobus*, da li je *puno hvala* jednako prihvatljivo kao i *najlepše hvala*, može li se reći *celo vreme* umesto *sve vreme* i slično jer su se normativistički stavovi po ovim pitanjima menjali. Kada je u pitanju upotreba standarda u javnoj

komunikaciji, opšti je stav da je bolje iskoristiti domaću reč umesto strane ukoliko su sinonimne i da je prihvatljivo koristiti stranu reč ukoliko sadrži potrebnu nijansu značenja ili ako je njena upotreba opravdana iz nekog drugog razloga. Može se reći da se ovakva praksa uglavnom ustalila u standardnom jeziku i u situacijama kada se jezik koristi u zvaničnim prilikama, ali u mnogim domenima upotrebe jezika su pozajmljenice već odavno postale deo jezika i nemoguće ih je eliminisati.

U zaključku bi trebalo reći i to da su upotreba anglosrpskog i anglicizama uopšte rezultat više činilaca. Kao prvi bi se mogla navesti izloženost jeziku, bilo da govorimo o srpskom, bilo o engleskom, a koja se u poslednjim decenijama promenila. Usled mnoštva izvora iz kojih se jezik usvaja, pojedincu je danas teže da shvati razlike između onoga što se smatra poželjnim ili nepoželjnim, lepim ili ružnim, domaćim ili stranim. Upotreba jezika u okviru društvene grupe ili neposrednog okruženja takođe učestvuje u njegovom oblikovanju, a istovremeno je i sredstvo kojim se dokazuje pripadnost grupi. Mehanizmi za oblikovanje načina izražavanja su najčešće ograničeni na upotrebu jezika u okviru obrazovnog sistema, neposrednog okruženja, profesije, odnosno na radnom mestu koje to iziskuje. U mnogim slučajevima je teško, nemoguće ili nepotrebno nametnuti normu, a u praksi se već pokazalo da mnoge jezičke inovacije unose obični ljudi, nepoznati pojedinci, i da se takvim inovacijama normativistika na kraju često i prilagodi. Jezici se s vremenom menjaju, pri čemu im se struktura obično uprošćava. Neke lekseme nestaju iz svakodnevne upotrebe jer se više ne koriste, kao što je *amrel*, *terzija* ili *blagodariti*, ili zato što pojmovi na koje se odnose u sadašnjosti ne postoje, kao što je slučaj sa imenicama *kmet*, *nahija* ili *pašaluk*. Polako nestaju i reči karakteristične za dijalekte ili pojedine oblasti, kao što su *kožuv* ili *čoeck*. S druge strane, nastaju i nove lekseme. Ukratko – jezičke promene je nemoguće zaustaviti, a za odstupanje od starih obrazaca ne treba kriviti govornike jezika. Teško je očekivati da neko oblikuje sopstveni način neformalnog, poslovnog ili stručnog izražavanja na osnovu dela Ive Andrića ili Miloša Crnjanskog ili da isključivo koristi sadržaje medija koji imaju najbolje lektore. Nije sporno da anglosrpski ili srpski u celini odstupaju od stilskih i estetskih ideala, ali jezička situacija je takva kakva jeste, dok u praksi ne postoje mehanizmi koji bi je mogli promeniti.

Naravno, sve ovo ne znači ni da će se standard u bliskoj budućnosti korenito izmeniti niti da će srpski postati neprepoznatljiv današnjem govorniku. Anglicizmi će po svojoj prilici i dalje ulaziti u standardni jezik, a naročito oni koji se odnose na novija tehnološka dostignuća. Za razliku od prošlih vremena, kada internet nije

postojao, i kada je svaka nova strana reč morala da prođe kroz „filter” prevodilaca i ostalih stručnjaka za jezik pre nego što se pojavi u pisanom ili usmenom obliku, anonimni pojedinci danas za samo nekoliko trenutaka mogu učiniti dostupnom svaku novu reč najširoj publici. Upravo zato je i opravdano pretpostaviti da će anglicizmi sve brže ulaziti u jezik. Moguće je i da će se još više anglicizama ustaliti u izvornom pisanom obliku, bar kada govorimo o prometu nekih proizvoda i usluga i o pojedinim registrima. Konačno, nije isključeno da će jaz između neformalnog, svakodnevnog jezika i standardnog postati dublji i da bi u nešto daljoj budućnosti mogao da preraste u diglosiju.

BIBLIOGRAFIJA

- Ajduković, J. 1997. *Rusizmi u srpskohrvatskim rečnicima. Rečnik*. Beograd: Foto futura.
- Allan, K. and K. Burridge. 2009. *Forbidden Words*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Almeida, P. A. and P. D. Costa. 2014. *Foreign Language Acquisition: The Role of Subtitling. Procedia – Social and Behavioral Sciences, 141, 1234–1238*. doi:10.1016/j.sbspro.2014.05.212
- Appel, R. and P. Muysken. 2005. *Language Contact and Bilingualism*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Bakker, P. 2003. Mixed languages as autonomous systems. In Matras, Y. and P. Bakker (eds.) *The Mixed Language Debate Theoretical and Empirical Advances*. pp. 107–150. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Blam, M. 2011. *Jazz u Srbiji 1927–1944*. Beograd: Stubovi kulture.
- Browne, E. W. and J. D. McCawley. 1965. Srpskohrvatski akcenat. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 8, 147–151.
- Bugarski, R. 1993. *Jezici*. Novi Sad: Matica srpska.
- Bugarski, R. 2021. *Gramatika srpskog žargona*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Clyne, M. 2004. History of Research on Language Contact. In (eds.) U. Ammon, N. Dittmar, K. Mattheier and P. Trudgill, *Volume 1: An International Handbook of the Science of Language and Society*. pp. 799–805. Berlin/New York: De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110141894.1.5.799>
- Crystal, D. 2005. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Second Edition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Čubrović, B. 2016. *Acoustic Investigations of Serbian and American English Vowel Inventories*. Belgrade: Faculty of Philology.
- Ćirić-Duvnjak, K. 2013. Uloga anglicizama u sportskoj terminologiji engleskog jezika. U (ur.) Lazarević, Lj. *Sport – nauka i praksa*. Vol. 3. N°1, str. 63–70. Beograd: Visoka sportska i zdravstvena škola.
- Danan, M. 2004. Captioning and Subtitling: Undervalued Language Learning Strategies. *Meta*, 49 (1), pp. 67–77. <https://doi.org/10.7202/009021ar>
- de Boot, K. and L. Bülow. 2021. Cognitive factors of language contact. In (eds.) Adamou, E. and Y. Matras. *The Routledge Handbook of Language Contact*, pp. 168–184. London: Routledge.

- Dimitrijević Savić, J. 2010. Glocalization and Bilingual Language Practices. In (eds.) Lopičić, V. and B. Mišić Ilić. *Identity Issues: Literary and Linguistic Landscapes*, pp. 139–156. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Filipović, R. 1978. Tipovi transfonemizacije u jezicima u kontaktu. U *Filologija* 8. Zagreb: JAZU, str. 99–106.
- Filipović, R. 1986. *Teorija jezika u kontaktu*. Zagreb: JAZU/Školska knjiga.
- Fischer O. 1992. Syntactic change and borrowing. The case of the accusative and infinitive construction in English. In (eds.) Gerritsen, M. and D. Stein, *Internal and External Factors in Syntactic Change*, pp. 17–88. Berlin: Walter de Gruyter.
- Furiassi, C. 2010. *False Anglicisms in Italian*. Monza: Polimetrica.
- Gottlieb, H. and C. Furiassi. 2015. Getting to grips with false loans and pseudo-Anglicisms. In (eds.) Furiassi, C. and H. Gottlieb. *Pseudo-English: Studies on False Anglicisms in Europe*, pp. 3–34. Berlin, München, Boston: De Gruyter Mouton.
- Henderson, G. and T. Olasiji. 1997. *Migrants, Immigrants and Slaves. Racial and Ethnic Groups in America*. Lanham/New York/London: University Press of America.
- Haugen, E. 1950. The Analysis of Linguistic Borrowing. *Language*, 26 (2), 210–231. <https://doi.org/10.2307/410058>
- Haugen, E. 1956. *Bilingualism in the Americas: A Bibliography and Research Guide*. University of Alabama Press.
- Hlebec, B. 2004. *Rečnik slenga: englesko srpski, srpsko-engleski*. Beograd: Beogradska knjiga.
- Hlebec, B. 2017. *Prevodilačke tehnike i postupci*. Beograd: Čigoja.
- Hoffer, B. L. 2005. Language Borrowing and the Indices of Adaptability and Receptivity. *Intercultural Communication Studies* XIV: 2, 53–72.
- House, J. 1997. *Translation Quality Assessment: A Model Revisited*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Hualde, J. I. 1991. Icelandic Basque pidgin. *Anuario del Seminario de Filología Vasca "Julio de Urquijo"* 25.2, pp. 427–437.
- Ignjačević, A. 2006. *Engleski jezik u Srbiji*. Beograd: Čigoja.
- Ivanović, N. i T. Ružin-Ivanović. 2010. Leksika engleskog porekla u Rečniku srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika SANU. U *Jezik, književnost, promene*. Niš: Filozofski fakultet, str. 416–429.

- Kachru, B. 1981. The Pragmatics of Non-Native Varieties of English. In (ed.) Smith, L. E. *English for Cross-Cultural Communication*. Heidelberg: Springer, pp. 15–39. doi:10.1007/978-1-349-16572-8_2
- Kićović-Pejaković, S. 1973. *Engleska književnost u Srba u XVIII i XIX veku*. Beograd: Institut za književnost i umetnost.
- Kostić, V. 2014. *Britanija i Srbija: kontakti, veze i odnosi 1700–1860*. Beograd: Arhipelag.
- Kovačević, I., et.al. 1991. *Engleska književnost II*. Sarajevo: Svjetlost.
- Kranich, S. 2014. Translations as a Locus of Language Contact. In (ed.) House, J. *Translation: A Multidisciplinary Approach*. London: Palgrave Macmillan, pp. 96–115.
- Kristal, D. 1996. *Kembrička enciklopedija jezika*. Beograd: Nolit.
- Kristal, D. 1999. Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike. Beograd: Nolit.
- Lowenberg, P. 1986. Non-Native Varieties of English: Nativization, Norms, and Implications. *Studies in Second Language Acquisition*, Vol. 8, Issue 1, pp. 1–18, doi:10.1017/s0272263100005805
- Marzà, A. and G. Torralba. 2015. Incidental language learning through subtitled cartoons: Is it possible in a dubbing country. *Subtitles and language learning*, pp. 199–220.
- Matras, Y. and P. Bakker 2003. The study of mixed languages. In (eds.) Matras, Y. and P. Bakker. *The Mixed Language Debate Theoretical and Empirical Advances*, pp. 1–20. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Matras, Y. 2009. *Language Contact*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meshtrie, R. 2009. Critical Sociolinguistics: Approaches to Language and Power. In (eds.) Meshtrie et al. *Introducing Sociolinguistics. Second Edition*, pp. 309–343 Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Mihajlović, V. 1972. *Građa za rečnik stranih reči u predvukovskom periodu*. I tom (A – Lj). Novi Sad: Institut za lingvistiku u Novom Sadu.
- Mihajlović, V. 1974. *Građa za rečnik stranih reči u predvukovskom periodu*. II tom (M – Š). Novi Sad: Institut za lingvistiku u Novom Sadu.
- Milanović, A. 2017. Anglicizmi u srpskom jeziku predvukovskog perioda. U *Seminar srpskog jezika, književnosti i kulture. Predavanja* 6, str. 101–106. Beograd: Međunarodni slavistički centar.
- Milivojević, T. i N. Miljanović. 2012. Lokalne specifičnosti globalnih rijaliti formata: Obnova turbo-folk potkulture. *Medijski dijalozi* 12, str. 335–354. Podgorica: Istraživački medijski centar.

- Mišić Ilić, B. 2011. Anglosrpski i serglis: dva varijeteta srpskog jezika nastala pod uticajem engleskog. U (ur.) Vasić, V. *Jezik u upotrebi/Language in Use*, str. 71–93 Novi Sad: Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije.
- Mišić Ilić, B. i V. Lopičić. 2011. Pragmatički anglicizmi u srpskom jeziku. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 54(1), str. 261–273.
- Moro, F. R. 2021. Multilingualism in eastern Indonesia: linguistic evidence of a shift from symmetric to asymmetric multilingualism. *International Journal of Bilingualism*, 25(4), pp. 1102–1119. <https://doi.org/10.1177/13670069211023134>
- Mott, B. and N. Laso. 2019. Semantic Borrowing in Language contact. In Grant, A. (ed.). *The Oxford Handbook of Language Contact*, pp. 155–172. Oxford: Oxford University Press.
- Mufwene, S.S. 1999. Accountability in Descriptions of Creoles. In (eds.) Rickford, J. and S. Romaine. *Creole Genesis, Attitudes and Discourse*, pp. 157–185 Amsterdam/New York: John Benjamins.
- Mufwene, S.S. 2008. *Language Evolution: Contact, Competition and Change*. London: Continuum.
- Munen, Ž. 1996. *Istorija lingvistike*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Muysken, P. 2000. *Bilingual Speech: A Typology of Code-Mixing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Muysken, P. 2010. Scenarios for Language Contact. In (ed.) Hickey, R. *The Handbook of Language Contact*, pp. 265–281. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Myers-Scotton, C. 2006. *Multiple Voices: An Introduction to Bilingualism*. Oxford: Blackwell.
- Myers-Scotton, C. 2010. *Contact Linguistics: Bilingual Encounters and Grammatical Outcomes*. Oxford: Oxford University Press.
- Nelde, P.H. 1987. Language contact means language conflict. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 8(1-2), pp. 33–42. doi:10.1080/01434632.1987.9994273
- Nelde, P.H. 2002. Language Contact. In (ed.) Kaplan, R. *The Oxford Handbook of Applied Linguistics*, pp. 325–334. Oxford: Oxford University Press.
- Nelde, P.H. 2017. Language Conflict. In (ed.) Coulmas, F. *The Handbook of Sociolinguistics*, pp. 285–300. Oxford: Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781405166256.ch17>
- O'Shannessy, C. 2021. Mixed Languages. In (eds.) Adamou, E. and Y. Matras. *The Routledge Handbook of Language Contact*, pp. 325–348. London: Routledge.

- Parker Jones, 'Ō. 2009. Loanwords in Hawaiian. In (eds.) M. Haspelmath and U. Tadmor. *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook*, pp. 771–789. Berlin/New York: De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110218442.771>
- Pešikan, M, Jerković J. i M. Pižurica. 2020. *Pravopis srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Phillipson, R. and T. Skutnabb-Kangas. 2013. Linguistic Imperialism and Endangered Languages. In (eds.) Bhatia, T. and W. Ritchie. *The Handbook of Bilingualism and Multilingualism. Second Edition*, pp. 495–516. Malden, MA, Oxford, and Chichester: Wiley-Blackwell.
- Picone, M. 1996. *Anglicisms, Neologisms and Dynamic French*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Prčić, T. 2005. *Engleski u srpskom*. Novi Sad: Zmaj.
- Prčić, T. 2008. *Novi transkripcioni rečnik engleskih imena*. Novi Sad: Zmaj.
- Prčić, T. i dr. 2021. *Srpski rečnik novijih anglicizama*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Prčić, T. 2023. *Srpski sa engleskim*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Raković, A. 2018. Rokenrol u socijalističkoj Jugoslaviji: od zabave gradske omladine do nacionalne kulture. U (ur.) Vraneš, A. *San o gradu*, str. 427–439. Andrićgrad – Višegrad: Andrićev institut. http://doi.fil.bg.ac.rs/pdf/eb_book/2018/ai_san_o_gradu/ai_san_o_gradu-2018-ch18.pdf
- Richards, J. C. and R. Schmidt. 2010. *Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics*. Norfolk: Pearson Education Limited.
- Savić, M. 2014. Pseudoanglicizmi u srpskom jeziku. U *Jezici i kulture u vremenu i prostoru III*, str. 467–477. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Siegel, J. 2010. “Decreolization: A critical review”. *IULC Working Papers*. 10 (3). pp. 83–98.
- Surdučki, M. 1978. *Srpskohrvatski i engleski u kontaktu. Rečnik i morfološka analiza engleskih pozajmljenica u standardnom srpskohrvatskom jeziku i jeziku Srba i Hrvata iseljenika u Kanadi*. Novi Sad: Matica srpska.
- Swann, J. et al. 2019. *Dictionary of Sociolinguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Šipka, D. 2006. *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska.
- Teich, E. 2003. *Cross-Linguistic Variation in System and Text: A Methodology for the Investigation of Translations and Comparable Texts*. Berlin: Mouton de Gruyter.

- Thomason, S. G. 2001. *Language Contact*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Tomović, N. 2005. Prva gramatika engleskog jezika u Srbiji. U *Philologia* 3, str. 165–170. Beograd: Philologia.
- Tomović, N. 2008. O „Učitelju amerikanskoga jezika”. U *Srpski jezik* XIII/1-2, str. 599–605. Beograd: Filološki fakultet.
- Tomović, N. 2009a. Srbizmi u engleskom jeziku. U *Savremena proučavanja jezika i književnosti*, god. I, knj. 1, str. 219–229. Kragujevac: FILUM.
- Tomović, N. 2009b. *Slavizmi u savremenom engleskom jeziku*. Neobjavljena doktorska disertacija. Beograd: Filološki fakultet.
- Tomović, N. 2022. The Place of American English in European Education. U *Komunikacija i kultura online* 13, str.195–205. Beograd: FOKUS. <https://doi.org/10.18485/kkonline.2022.13.13.12>
- Tomović, N. 2023. What are pseudo-anglicisms and how can we define them? In *BELLS* 15, pp. 33–43. Belgrade: Faculty of Philology. <https://doi.org/10.18485/bells.2023.15.2>
- Vasić, V., T. Prčić i G. Nejgebauer. 2001. *Du you speak anglosrpski? Rečnik novijih anglicizama*. Novi Sad: Zmaj.
- Velupillai, V. 2015. *Pidgins, Creoles and Mixed Languages. An Introduction*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.
- Vučetić, R. 2010. Kauboji u partizanskoj uniformi: Američki vesterni i partizanski vesterni u Jugoslaviji šezdesetih godina 20. veka. *Tokovi istorije* 2, str. 130–151.
- Vučetić, R. 2012. Trubom kroz gvozdenu zavesu – prodor džeza u socijalističku Jugoslaviju. *Muzikologija* 13, str. 53–77. <https://doi.org/10.2298/MUZ120229012V>
- Vučetić, R. 2020. *Koka-kola socijalizam*. Beograd: Službeni glasnik.
- Vukobrat, S. 1997. *Englesko-srpske književne veze II*. Beograd: Filološki fakultet.
- Walworth, M. 2021. Eastern Polynesia. In (eds.) Adamou, E. and Y. Matras. *The Routledge Handbook of Language Contact*, pp. 462–479. London: Routledge.
- Wei, L. 2000a (ed.) *The Bilingualism Reader*. London and New York: Routledge.
- Wei, L. 2000b. Dimensions of Bilingualism. In Wei, L. (ed.) *The Bilingualism Reader*, pp. 2–21. London and New York: Routledge.
- Wei, L. 2013. Conceptual and Methodological Issues in Bilingualism and Multilingualism Research. In (eds.) Bhatia, T. and W. Ritchie. *The Handbook*

- of Bilingualism and Multilingualism. Second Edition*, pp. 26–51. Malden, MA, Oxford, and Chichester: Wiley-Blackwell.
- Weinreich, U. 1953. *Languages in Contact: Findings and Problems*. New York: Linguistic Circle of New York.
- Wiebusch T. and U. Tadmor. 2009. Loanwords in Mandarin Chinese. In (eds.) Haspelmath, M. and U. Tadmor. *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook*, pp. 575–598. Berlin, New York: De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110218442.575>
- Winford, D. 2003. *An Introduction to Contact Linguistics*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Winford, D. 2010. Contact and Borrowing. In (ed.) Hickey, R. *The Handbook of Language Contact*, pp. 170–187. Chichester: Wiley-Blackwell.

INDEKS POJMOVA

adaptacija, 57
 akrolekt, 43
 alternirajuće preključivanje kodova, 37
 amelioracija, 74
 anglicizam u širem smislu, 52
 anglicizam u užem smislu, 52
 anglosrpski, 96
 balansirani bilingval, 35
 bazilekt, 43
 bilingval, 34
 bilingvizam, v. *dvojezičnost*
 čista fonološka adaptacija, 59
 debazilektalizacija, 44
 dekreolizacija, 44
 delimična morfološka adaptacija, 67
 diglosija, 37
 direktni kontakt, 16
 direktno pozajmljivanje, 46
 dominantni bilingval, 35
 dvojezičnost, 35
 dvosmerni kontakt, 20
 elitna dvojezičnost, 37
 engleski kao odomaćeni strani jezik, 91
 fonološka adaptacija, 57
 fonološko pozajmljivanje, 50
 generalizacija, 73
 grafološko pozajmljivanje, 51
 gramatičko pozajmljivanje, 51
 hibridna pozajmljenica, 47
 hibridni anglicizam, 52
 importacija, 47
 indirektni kontakt, 20
 indirektno pozajmljivanje, 46
 individualna asimetrična (takođe *receptivna* i *pasivna*) dvojezičnost, 36
 individualna dvojezičnost, 36

individualna simetrična (takode *balansirana*) dvojezičnost, 36
 individualni kontakt, 20
 insertivno preključivanje kodova, 37–38
 integralna pozajmljenica, 48
 integralni anglicizam, 55
 integralno preuzimanje, 64
 interlingvalni jezički kontakt, 16
 intralingvalni jezički kontakt, 16
 jednosmerni kontakt, 20
 jezička asimilacija, v. *zamená jezika*
 jezička diskriminacija, 40
 jezička nesigurnost, 40
 jezički kod, 16
 jezički konflikt, 39
 jezički kontakt, 16
 jezički savez, 45
 jezičko nazadovanje, 38
 jezičko pozajmljivanje, 46
 jezik davalac, 46
 jezik model, 46
 jezik posrednik, 46
 jezik primalac, 46
 jezik replika, 46
 kalk u užem smislu, v. *semantički kalk*
 kolektivni kontakt, 20
 kontaktni jezik, 42
 kreoli, 43
 kulturna dvojezičnost, 37
 kulturne pozajmljenice, 21
 lažni anglicizam, v. *pseudoanglicizam*
 leksičko pozajmljivanje, 47
 leksifikator, 42
 lingvicizam, v. *jezička diskriminacija*
 metaforizacija, 73
 metonimizacija, 73
 mešanje kodova, 38
 mešovita ortografska adaptacija, 69

mešoviti jezik, 44
 mešoviti kod, 45
 mezolekt, 43
 model, 46
 modificovana fonološka adaptacija, 59
 modificovano preuzimanje, 65
 morfološka adaptacija, 64
 morfološko pozajmljivanje, 50
 multilingvizam, v. *višejezičnost*
 narodna dvojezičnost, 37
 nativizacija, 42
 neintegralno preuzimanje, 64
 Neldeov zakon, 39
 nulta morfološka adaptacija, 66
 nulta ortografska adaptacija, 68–69
 nulta semantička adaptacija, 72
 očiti prevod, 29
 očuvanje jezika, 41
 odomaćenica, 48
 održanje jezika, v. *očuvanje jezika*
 okazionalizam, 48
 opšta dvojezičnost, 37
 opšte pozajmljenice, 23
 pejorizacija, 74
 pidžin, 42
 pisani kontakt, 21
 postkreolski kontinuum, 43
 potpuna morfološka adaptacija, 66
 potpuna ortografska adaptacija, 68
 pozajmljeni pseudoanglicizam, 53
 pozajmljenica, 47
 pragmatički anglicizam, 30
 pragmatičko pozajmljivanje, 47
 preključivanje kodova, 37
 preuzimanje sa upotrebom postojećeg obrasca, 65
 prevedenica, 50
 prirodna dvojezičnost, 37

prosijavanje, 29
 pseudoanglicizam, 53; 54–55
 pseudonorma, 98
 pseudopozajmljenica, 48
 replika, 46
 revitalizacija jezika, 40
 semantička adaptacija sa modifikacijom značenja, 72
 semantički kalk, 50
 semantičko pozajmljivanje, 47
 sergliš/serglish, 100
 shizoglosia, 40
 sinegdohizacija, 74
 sintaksičko pozajmljivanje, 51
 skriveni anglicizam, 55
 skriveni prevod, 29
 smrt jezika, 40
 socijetalna asimetrična dvojezičnost, 36
 socijetalna dvojezičnost, 36
 socijetalna simetrična dvojezičnost, 36
 strukturno pozajmljivanje, 47
 supstitucija, 47
 suženje značenja 73
 školska dvojezičnost, 37
 terapijsko pozajmljivanje, 25
 teritorijalna dvojezičnost, 37
 transfonemizacija, v. *fonološka adaptacija*
 transkripcija, 67
 transliteracija, 67
 transmorfemizacija, v. *morfološka adaptacija*
 tuđica, 48
 tvorenica sa engleskom osnovom, 54–55
 usmeni kontakt, 21
 višejezičnost, 35
 zamena jezika, 38

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41:811.111
81-119

ТОМОВИЋ, Ненад, 1975-

Jezici u kontaktu: engleski i srpski / Nenad Tomović. - Beograd :
Filološki fakultet, 2024 (Beograd : MAB). - 120 str. ; 24 cm.
- (Edicija Monografije / [Filološki fakultet, Beograd]. Jezik)

Tiraž 50. - Bibliografija: str. 109-115. - Registar.

ISBN 978-86-6153-750-9

- a) Српски језик -- Енглески језик -- Компаративна анализа
- б) Контактна лингвистика

COBISS.SR-ID 156622089

Monografije – jezik

www.fil.bg.ac.rs

ISBN 978-86-6153-750-9

9

788661

537509